

T.C.
İstanbul Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Kadın Çalışmaları Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Türkiye’de Uluslararası Göç Sürecinde Geride Kalan
Kadınlar: 1960- 1990 Denizli Örneği

Ayşenur Emer Şimşek
2501070371

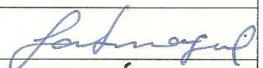
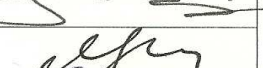
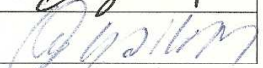
Tez Danışmanı
Doç. Dr. Sevgi Uçan Çubukçu

İstanbul 2010

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

KADIN ÇALIŞMALARI Bilim Dalında 2501070371 numaralı AYŞENUR EMER ŞİMŞEK'İN hazırladığı “TÜRKİYE’DE ULUSLAR ARASI GÖÇ SÜRECİNDE GERİDE KALAN KADINLAR: 1960-1990 DENİZLİ ÖRNEĞİ” konulu YÜKSEK LİSANS / DOKTORA TEZİ ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği’nin 15. Maddesi uyarınca 14/12/2010 SALI günü saat..12.00’da yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin”ne* OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ(*)	İMZA
PROF.DR.FATMAGÜL BERKTAY	Kabul	
DOÇ.DR.HATİCE KURTULUŞ	Kabul	
DOÇ.DR.SEVGİ UÇAN ÇUBUKÇU	Kabul	
YRD.DOÇ.DR.NURCAN ÖZGÜR BAKLACIOĞLU	Kabul	
YRD.DOÇ.DR.AYTEN ALKAN	Kabul	

ÖZ

TÜRKİYE’DE ULUSLARARASI GÖÇ SÜRECİNDE GERİDE KALAN KADINLAR: 1960- 1990 DENİZLİ ÖRNEĞİ

Ayşenur Emer Şimşek

Türkiye’den Batı ve Kuzey Avrupa ülkelerine işgücü göçü 1960’lı yıllarda başlamıştır. Türkiye uluslararası işgücü göçü deneyiminin özellikle ilk 20- 30 yılında, konuk işçi uygulamasına, düzensiz göçlere ve namus / ahlak kodlarına bağlı olarak, ailelerini Türkiye’de bırakan, para kazanmayı ve belirli bir birikime ulaştıktan sonra geri dönmeyi amaçlayan erkeklerin işgücü göçüne sahne olmuştur.

Bu çalışmada yoğun erkek dış göçünün yaşandığı 1960- 1990 yılları arasında kocaları ile birlikte göç etmeyerek Türkiye’de kalan kadınlara, toplumsal cinsiyet bağlamında odaklanılmaktadır. Erkek göçü sürecinde geride kalan kadınların, hane halkı tipinde ve toplumsal cinsiyet rollerinde yaşanan değişimler ve “toplumsal cinsiyet”e dair algı ve kanaatleri incelenmektedir. Çalışmanın bulguları Denizli’nin bir kasaba ve iki köyünde ikamet eden 30 kadınla yapılan görüşmelere dayanmaktadır. Kadınlara kapalı ve açık uçlu sorulardan oluşan görüşme formu esnek bir biçimde uygulanmıştır.

Çalışmanın sonucunda, erkeklerin yurt dışına göçünün çekirdek ailede yaşama eğilimini arttırdığı görülmektedir. Öte yandan toplumsal cinsiyet rollerinin göç sürecinde değişime direndiği saptanmıştır. Bu süreç her kadın için farklı olsa da, karar verme, kamusal alana katılım ve cinsiyete dayalı işbölümü noktalarında genellikle büyük bir değişimin yaşanmadığı anlaşılmaktadır. Buna rağmen, kadınların toplumsal cinsiyete dair algı ve kanaatleri, ataerkil ideolojiden farklılaşmaktadır. Kadınlar cinsiyete dayalı işbölümünün sınırlarını yumuşatmakta, aklın erkekle ilişkilendirilmesine katılmamakta ve erkek ayrıcalıklarının farkında olup cinsiyetler arası eşitliği talep etmektedirler.

ABSTRACT

WOMEN LEFT BEHIND IN THE PROCESS OF INTERNATIONAL MIGRATION IN TURKEY: 1960- 1990 DENİZLİ CASE

Ayşenur Emer Şimşek

The labour migration from Turkey to West and North European countries begins in the 1960's. Turkey has witnessed, especially in the first 20– 30 years, the labour migration of men who left their families in Turkey, depending on the guest worker implementation, irregular migration and honour / morality codes, and aimed to make money and return after having savings.

In this study, the women who did not migrate with their husbands and were left behind in Turkey between the years of 1960 and 1990, when there was an intense male out-migration, are focused on the context of gender. Changes in household types and gender roles, and gender perceptions and opinions of women left behind in the process of male migration are analyzed. The findings of this study are based on interviews made with thirty women who settle in two villages and one town of Denizli. The questionnaire containing close and open-ended questions is applied flexibly to these women.

As a result, it is seen that male out- migration increases the tendency to live in nuclear households. On the other hand, it is found that gender roles resist change in the process of male out-migration. Although this process is different for every woman, it is understood that a major shift in decision making, participating in public sphere and the gendered division of labour is generally not experienced. However, gender perceptions and opinions of women are different from that of the patriarchal ideology. Women soften the boundaries of gendered division of labour, disagree with the notion that identify mind with “man”, are aware of the privileges of man and demand equality between the sexes.

ÖNSÖZ

Kadınlar, uluslararası göçe son 40 yılda artan biçimde katılmakta ve literatürde uluslararası göçün kadınlaşmasından bahsedilmektedir. Kadınlar uluslararası göçe, göç eden erkeği, aileyi, akrabayı takip edenler, “ithal gelinler”, işçiler, profesyoneller, mülteciler, sığınmacılar kısaca “göçmenler” olarak katılmaktadır. Öte yandan bazı kadınlar, toplumsal cinsiyet örüntüleri, göç politikaları ve göç tipi gibi faktörler nedeniyle kocaları ile birlikte göç etmeyerek köken ülkelerinde kalmakta ve “geride kalan kadın” kategorisini oluşturmaktadır.

Türkiye’de uluslararası işgücü göçleri 1960’lı yıllarda hükümetler arası anlaşmalar ve konuk işçi uygulamaları çerçevesinde düzenlenmiştir. Bu çerçeve içerisinde para kazanma ve belirli bir birikime ulaştıktan sonra geri dönme amacı ile erkeklerin göç ettikleri görülmektedir. 1970’li ve 1980’li yıllarda, Avrupa ülkelerinin yabancı işçi uygulamasını durdurmasıyla, düzensiz göçler göçmen ağırları ve göçe teşvik eden kurumlar üzerinden artış göstermiştir. Düzensiz göçler de yine belirsiz doğası ve para kazanma amacı ile çoğunlukla erkeklerin hareket alanı olmuştur. Göç tipinin yanı sıra namusun, ahlakın ve kültürün korunması amacıyla da kadınların Türkiye’de kalmalarına önem verilmiş ve göç hareketleri kısıtlanmıştır. Bu dönemde düzenli ve düzensiz göçlerle yurt dışına giden binlerce erkek göz önüne alındığında, Türkiye’deki geride kalan kadın sayısının azımsanmayacak rakamlara ulaştığı görülmektedir.

Uluslararası göç çalışmalarında çoğunlukla erkek ve kadın göçmenler ele alınmaktadır. Bu çalışmada, uluslararası göç sürecine daha bütüncül bir yaklaşım için, kocalarının göçüne katılmayarak bu süreçten etkilenen geride kalan kadınlar üzerinde, toplumsal cinsiyet bağlamında durulmaktadır. Kadınların, kocalarının göçü öncesinde ve sonrasında yaşadıkları hane halkı tipindeki değişimler, göç etme kararına ve mali kararlara katılımları, kamusal alana katılımları ve haneleri içindeki cinsiyete dayalı işbölümü irdelenecektir. Toplumsal cinsiyet’e dair algı ve kanaatler bölümünde ise kadınların yaşadıkları uzun “kocasız” dönemin ardından şu anda

“kadınlık” ve “erkeklik”i nasıl kurguladıkları, cinsiyete dayalı işbölümünü, erkeklerin ayrıcalıklarını, ataerkil ideolojinin değişmez gerçeklikler olarak öne sürdüğü aklın ve özgürlüğün kadın ve erkek için farklılaşmasını nasıl değerlendirdikleri ele alınacaktır.

Bu çalışmayı yürütürken danışmanlığımı yapan Doç. Dr. Sevgi Uçan Çubukçu’ya, maddi ve manevi desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen anneme, babama, ablama, sevgilime ve Denizli’de araştırma esnasında beni evinde misafir eden kadınlara teşekkür ederim. Ayrıca görüşme isteğimi çekinerek, içlerine sinmeyerek, korkarak kabul eden; acılarını ağlayarak, çektikleri sıkıntılarla başa çıkmalarını gururla, toplumsal cinsiyete dair düşüncelerini kahkahalarla, kocalarına sitemlerini samimiyetle paylaşan görüşmeciler kadınlara teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

ÖZ	iii
ÖZ (ABSTRACT)	iv
ÖNSÖZ	v
İÇİNDEKİLER	vii
TABLO LİSTESİ.....	ix
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM: ULUSLARARASI GÖÇ ve ULUSLARARASI GÖÇ TEORİLERİ.....	7
1.1. Uluslararası Göç ve Tarihsel Değişimi.....	7
1.1.1. Uluslararası Göç Tanımı.....	7
1.1.2. Uluslararası Göçün Tarihsel Değişimi.....	9
1.2. Uluslararası Göç Teorileri.....	18
1.2.1. Ekonomik Göç Teorileri.....	20
1.2.1.1. Neo-Klasik Ekonomi Teorisi.....	20
1.2.1.2. Yeni Göç Ekonomisi Teorisi.....	22
1.2.1.3. İkili İşgücü Piyasası Teorisi.....	25
1.2.2. Tarihsel Yapısalcı Teori.....	26
2. BÖLÜM: YENİ ULUSLARARASI GÖÇ TEORİLERİ VE TOPLUMSAL CİNSİYET.....	29
2.1. Yeni Uluslararası Göç Teorileri.....	29
2.1.1. Sosyal Sermaye Teorisi.....	29
2.1.2. Birikimli Nedensellik Teorisi.....	32
2.1.3. Feminist Teori.....	34
2.2. Uluslararası Göç ve Toplumsal Cinsiyet.....	39
2.2.1. Uluslararası Kadın Göçü.....	41
2.2.2. Uluslararası Erkek Göçü ve Göç Sürecinde Geride Kalan Kadınlar.....	44

3. BÖLÜM: TÜRKİYE’DE ULUSLARARASI GÖÇ SÜRECİNDE GERİDE KALAN KADINLAR: 1960- 1990 DENİZLİ ÖRNEĞİ.....	53
3.1. Türkiye’den Yurt Dışına İşgücü Göçü.....	53
3.2. Metodoloji.....	62
3.2.1. Konu.....	62
3.2.2. Örneklem.....	64
3.2.3. Veri Toplama Aracı.....	67
3.2.4. Araştırmanın Sınırları.....	69
3.3. Araştırmanın Bulguları.....	73
3.3.1. Görüşülen Kadınların Genel Özellikleri.....	73
3.3.2. Birlikte Yaşanan Hane Halkı Tipi.....	78
3.3.3. Toplumsal Cinsiyet Rollerini.....	82
3.3.3.1. Karar Verme.....	84
3.3.3.1.1. Göç Etme Kararı.....	84
3.3.3.1.2. Mali Kararlar.....	92
3.3.3.2. Kamusal Alana Katılım	97
3.3.3.2.1. İzin Alma.....	100
3.3.3.2.2. Köy ve Kasaba İçi Hareket Özgürlüğü.....	103
3.3.3.2.3. Köy ve Kasaba Dışı Hareket Özgürlüğü.....	109
3.3.3.3. İşbölümü.....	112
3.3.4. “Toplumsal Cinsiyet” e Dair Algı ve Kanaatler.....	115
3.3.4.1. Kadınlık ve Erkeklik Kurgusu.....	115
3.3.4.2. Cinsiyete Dayalı İşbölümü.....	119
3.3.4.3. Kadın ve Erkek Özgürlüğü.....	125
3.3.4.4. Kadın ve Erkek Aklı.....	129
3.3.4.5. Erkek Olmanın Ayrıcalıkları.....	132
SONUÇ.....	134
KAYNAKÇA.....	144
EKLER.....	157
Ek 1: Görüşme Formu.....	157

TABLO LİSTESİ

- Tablo 1: En Yüksek Göçmen Stoğuna Sahip İlk On Ülke, 2000
- Tablo 2: Hedef Bölgelere Göre Türkiye İşgücü Göçü, 1961- 2005
- Tablo 3: İİBK Tarafından Gönderilen İşçilerin Yıllara ve Gönderildikleri Ülkelere Göre Dağılımı, 1961- 1975
- Tablo 4: Almanya’da Türkiyeli Göçmen Kadın İşçi Oranı, 1960- 1975
- Tablo 5: Yurt dışında Türkiyeli Göçmen Stoğu, 1980, 1990, 2000
- Tablo 6: Görüşülen Kadınların Yaş Dağılımı
- Tablo 7: Görüşülen Kadınların Medeni Durumu
- Tablo 8: Görüşülen Kadınların Yaşadığı Hane Halkı Tipi
- Tablo 9: Görüşülen Kadınların Kocalarının Göç Etme Yılı ve Göç Ettikleri Ülke
- Tablo 10: Görüşülen Kadınların Türkiye’de Yalnız Kalma Süreleri
- Tablo 11: Görüşülen Kadınların Göç Sürecinde Yaşadıkları Hane Halkı Tipi
- Tablo 12: Görüşülen Kadınların Göç Kararına Katılımı
- Tablo 13: Görüşülen Kadınların Türkiye’de Kalma Nedenleri
- Tablo 14: Görüşülen Kadınların Kocaları ile Birlikte Göç Etmek İsteme Durumları
- Tablo 15: Görüşülen Kadınların Yurt Dışına Gitme Durumu
- Tablo 16: Görüşülen Kadınların Kocalarının Para Gönderme Durumu
- Tablo 17: Görüşülen Kadınların Herhangi Bir Yere Giderken Kocalarından İzin Alma Durumu
- Tablo 18: Görüşülen Kadınların Köy / Kasaba Dışına Çıkma Durumları

GİRİŞ

Göç, insanın hayatta kalma stratejisi olarak binlerce yıldır uyguladığı bir yer değiştirme hareketidir (Yalçın, 2004:13). Tarih boyunca farklı nedenlerle ve biçimlerde ortaya çıkmış; farklı kökenlerden yola çıkarak farklı hedeflere doğru yönelmiştir. 1980’li yıllardan itibaren hacmi artmış, 1990’larda teknolojiye ve iletişimde yaşanan gelişmelerle birlikte göç etmek kolaylaşmış ve 2000’li yıllara gelindiğinde doğduğu ülkeden farklı bir ülkede yaşayan göçmen sayısı 150 milyonu geçmiştir (IOM, 2000: 3-5).

Yirminci yüzyılın başlarına kadar Avrupa dışına ve Yeni Dünya’ya yönelen göçler ağırlıktayken, Dünya Savaşları ile birlikte değişen sınırlar ve dağılan imparatorlukların yol açtığı zorunlu göçler ön plana çıkmaktadır. Yüzyılın ikinci yarısında ise, özellikle Avrupa’nın savaş sonrası ekonomisinin ve endüstrisinin gelişmesiyle birlikte artan işgücü ihtiyacı, uluslararası işgücü göçlerini tetiklemiştir. 1950’li ve 1960’lı yıllarda işgücü göçleri, hükümetler arasında karşılıklı işgücü anlaşmaları ile düzenlenmiştir. Öte yandan, 1970’li yılların başında ekonomik durgunluk, niteliksiz işgücü gerektiren üretim birimlerinin Avrupa ülkelerinden gelişmekte olan ülkelere kaydırılması ve anlaşma süresi dolduğunda geri dönecekleri varsayılan “misafir işçi”lerin köken ülkelerine dönmemesi ile artan sosyal maliyetler gibi nedenlerle, Avrupa ülkelerinde yabancı işçi uygulaması durdurulmuştur (Massey vd., 2005; Abadan-Unat, 2002).

Yabancı işçi uygulamasının resmi olarak durdurulması uluslararası göçü azaltmamış, sadece göç tiplerinin değişmesine neden olmuştur. Öncelikle, köken ülkelerine dönmek istemeyen göçmenler ailelerini de yanlarına alarak aile birleşmesi ile göçü sürdürmüşlerdir. Göçmen politikalarının sertleşmesi ve göçün kısıtlanmasıyla ise düzensiz göçler artmıştır. Sığınmacı ve mülteci başvuruları, politik istikrarsızlıklardan ve savaşlardan kaçmanın yanı sıra yasal yollardan işgücü göçünü devam ettirmenin bir yolu olarak görülmüştür. Günümüzde ise, 1970’li yılların ortalarından itibaren artan aile birleşmeleri, evlilik göçleri, düzensiz göçler,

sığınmacı ve mülteci göçleri devam etmektedir. Bu göç tiplerinin yanı sıra, belirli projeler için gruplar halinde işe alınan göçmenler, bireysel göçmenler, yüksek eğitilmiş profesyoneller, özel ve kısa dönemli görevlendirilen çalışanlar, ev içi hizmetlerinde çalışanlar, seks işçileri ve artan çeşitlilikte göçmen işçi de uluslararası işgücü hareketine katılmaktadır (Toksöz, 2006; Abadan-Unat, 2002; Salt, 1992). Karmaşıklaşan, küreselleşen, hacmi artan, farklı göç dalgalarını üretebilen uluslararası göç, bu özellikleri nedeniyle artık bütün ülkelerin gündemine oturmakta ve gittikçe politik bir konu haline gelmektedir. Durdurulamaz hale gelen göç karşısında, göç alan ülkeler özellikle son 20 yıldır göçmen politikalarını sertleştirmektedir (Salt, 1992:1080-1081).

Uluslararası göç teorileri gün geçtikçe hacmi artan, toplumlar arasında adeta bir yaşam tarzı haline gelerek yaygınlaşan ve küresel bir konu haline gelen göçün nedenlerine ve nasıl işlediğine farklı yönlerden bakmaktadır. Ekonomi odaklı teorilere göre göçmenler, ülkeler arası ücret farklılıklarına, göç veren ülkelerin risklerine ve piyasa başarısızlıklarına veya göç alan ülkelerin işgücü talebine cevap vermektedir (Massey vd., 2005: 17-34). Göçün sosyal temellerine odaklanan teoriler ise ülkelerin tarihsel bağlamına, ülkeler arası politik ilişkilere ve insanlar arası sosyal ilişkilere vurgu yapmaktadır. Bu teorilere göre göç, ülkeler arasındaki askeri, politik, ekonomik bağlantılar ve eşitsizlikler nedenleriyle ortaya çıkabilmekte, öncü göçmenlerin köken ülkelerindeki sosyal bağlamda meydana getirdiği değişimlerle ve yarattıkları göçmen ağları ile devam ettirilmektedir. Feminist göç teorisyenleri ise göçün gözden kaçırılan toplumsal cinsiyetli yapısını ön plana çıkarmakta ve göç sürecinin her aşamasında toplumsal cinsiyetin etkili olduğunu vurgulamaktadırlar (Toksöz, 2006; Massey vd., 2005; Brettell, 2003).

Göç analizlerinde toplumsal cinsiyeti merkeze alan çalışmalar, göçe kimin katılacağı, göçmenin nereden, nereye ve ne zaman gideceği konusunda toplumsal cinsiyetin etkili olduğunu göstermektedir (Brettell, 2003: 145). Göç alan ülkelerin örgütsüz ve düşük ücretleri kabul edecek işçileri talep etmesi, hizmet sektörünün genişlemesi ve yoğun fiziksel güç gerektiren işlerin azalması ile kadınlarla ilişkilendirilen işlerin artması, yerli kadınların politikleşmesi ve yeniden üretimin

sınıf ve ırk ekseninde tekrar düzenlenmesi göçmen kadın talebini arttırmıştır (Sassen, 1998; Engle, 2004; Parrenas, 2001). Göçmen kadınlar ‘göçmen’ olarak içinde bulundukları sınıf ve ‘kadın’ olarak taşıdıkları toplumsal cinsiyet dezavantajları nedeniyle arz edilen düşük ücretli ve güvencesiz işlere cevap vermektedirler (Sassen, 1998: 111- 115). Böylece kadınlar son 50 yıl içerisinde göç sürecine artan biçimde katılmaya başlamışlardır (Castles, Miller, 2008:12).

Öte yandan Güney Asya, Batı Asya ve Kuzey Afrika’dan çıkan uluslararası göçlerde erkeklerin daha baskın oldukları görülmektedir. Toplumsal cinsiyet örüntüleri yukarıda belirtildiği gibi bazı durumlarda kadın göçünü teşvik ederken, bazı durumlarda erkek göçünü ortaya çıkarmakta ve kadınların göç etmeyerek köken ülkelerinde kalmalarına neden olmaktadır (Zlotnik, 1995:252). Toplumsal cinsiyete dayalı işbölümü ile “ekmek getiren”in erkek olduğu varsayılmaktadır. Para kazanmak ve belirli bir birikime ulaştıktan sonra köken ülkeye dönmek üzere yapılan geçici işgücü göçlerinde “ekmek getiren” rolleri nedeniyle ailelerini geride bırakan, çalışma yaşındaki erkekler ön plana çıkmaktadır (Pedraza, 1991: 312). Bu işbölümüne göre erkekler “ekmek getirmek” üzere göç ederken; kadınlar kültürün, dilin, ahlakın, köken ülkedeki evin, yiyeceğin ve sosyal ilişkilerin korunmasından sorumlu tutulmakta ve göç hareketleri kısıtlanmaktadır (Castles, Miller, 2008: 52; Brouwer, Priester, 1983: 120- 121; Khafagy, 1984: 17).

Türkiye kökenli uluslararası göçler de, dünyada görülen göç dinamikleriyle paralel gitmekte ve toplumsal cinsiyetten etkilenmektedir. 1961–1973 yılları arasında Türkiye kökenli dış göçler ekonomik nedenlerle yapılan ve geçici olması planlanan işgücü göçleridir. Bu dönemde Batı Avrupa ülkeleri ile imzalanan anlaşmalar işçilerin bir yıl çalıştıktan sonra Türkiye’ye geri dönmeleri kuralını içermektedir. Bu kural nedeniyle işçilerin ailelerini beraberlerinde getirmelerine izin verilmemiş, “konuk işçi” kavramıyla da kalıcı olmadıkları vurgulanmıştır (Abadan-Unat, 2002: 44). Bu nedenle dönemin işgücü göçlerinde çalışma yaşında olan, evli ve ailelerini geride bırakan erkekler çoğunluktadır (Paine, 1974: 76-78).

1973 yılında tüm göçmenleri etkileyen ekonomik durgunluk Türkiyeli göçmenleri de etkilemiştir. Türkiye'nin en yüksek oranda göç verdiği Batı Avrupa ülkelerinin yabancı işçi uygulamasını durdurmasıyla, düzenli işgücünün yerini 1970'li yılların ortalarından itibaren düzensiz göçler, aile birleşmeleri, evlilik göçleri, sığınmacı ve mülteci göçleri almıştır (Abadan-Unat, 2002). Artan düzensiz göçler de içerdiği belirsizlik nedeniyle çoğunlukla ailelerini geride bırakıp para kazanmak üzere göç eden erkeklerin hareket alanı olmuştur. Ayrıca namus ve ahlakın korunması için kadınların Avrupa ülkelerine göç etmesi aile birleşimi dahilinde olsa da engellenmiştir (Brouwer, Priester, 1983: 120-121). 1960'lı yıllardan itibaren Türkiye'den Batı Avrupa ülkelerine yönelen binlerce erkek göçmen göz önünde tutulduğunda, geride kalan kadın kategorisi Türkiye için üzerinde durulması ve incelenmesi gereken bir alanı oluşturmaktadır.

Erkeklerin geçici işgücü göçü sonrasında geride kalan kadınlara ne olmaktadır? Göçmen erkek ve kadın üzerine yapılan araştırmalarla karşılaştırıldığında, geride kalan kadınlar hakkında yapılan araştırmaların nicelik bakımından çok az olduğu görülmektedir. Sınırlı sayıda olan bu çalışmalar, erkeklerin yokluğunda hane halkı kompozisyonundan kadınların günlük yaşamlarına, toplumsal cinsiyet rollerine, statü ve bağımsızlıklarına kadar pek çok alanda önemli değişimlerin yaşandığını göstermektedir.

Erkeklerin yokluğunda çekirdek ailede yaşayan kadınlar, temel ve rutin harcamalarda yetki sahibi olabilmekte, daha önceden kocalarından izin almaları gereken noktalarda kendileri karar verebilmektedirler. Ayrıca kocalarının denetiminden kurtularak hareket özgürlükleri artabilmektedir. Bu durumda erkek göçü ile çekirdek ailede yaşayan kadınların statü ve bağımsızlıklarında artıştan bahsedilmektedir (Brink, 1991; Khafagy, 1984; Yenisey, t.y.; Kıray, 1976). Öte yandan kadınlara sadece mutfak masraflarını karşılayabilecek paranın gönderilmesi veya daha önceden kocanın sorumluluğu ve denetimi altında olan işler için bir erkek akrabanın görevlendirilmesi, kadınların önemli kararlardan dışlanmasına ve toplumsal cinsiyet rollerinde herhangi bir değişimin görülmemesine de neden olmaktadır. Bu durumda ise erkek göçü geride kalan kadınların statüsünde ve ataerkil

aile yapısında herhangi bir değişimi getirmemektedir (Myntti, 1984; Taylor, 1984; Arnold, Shah, 1984; Brouwer, Priester, 1983; Engelbrektsson, 1983).

Bu çalışmada da, 1960 ve 1990 yılları arasında uluslararası işgücü g sürecinde Denizli'nin bir kasaba ve iki köyünde geride kalan kadınların hane halkı tipinde meydana gelen değişimlere, karar verme, işbölümü, kamusal alana katılım başlıkları altında toplumsal cinsiyet rollerine ve “toplumsal cinsiyet” e dair algı ve kanaatlerine odaklanılacaktır. Araştırmanın bulguları kartopu yöntemi ile seçilmiş 30 katılımcı ile yapılan görüşmeler sonucunda ortaya çıkan nitel veriye dayanmaktadır. Bu açıdan bu araştırma istatistiki genelleme ve mutlak doğrulardan bahsetme amacı taşınamaktadır. Sadece Denizli'nin bir kasaba ve iki köyünde geride kalan kadınların fotoğrafını çekmektedir.

Bu alışma ile literatürdeki bazı boşluklar doldurulmaya çalışılacaktır. Öncelikle toplumsal cinsiyet ilişkilerinden arınmiş bir g süreci yerine, feminist g teorilerinin vurguladığı toplumsal cinsiyet ile i i geçmiş bir g sürecinden yola çıkılacaktır. Ardından g-toplumsal cinsiyet çalışmalarında genellikle ana odak noktası olan göçmen kadın yerine, üzerinde az çalışılmış olan erkek g esnasında geride kalan kadınlar merkeze alınacaktır. Böylece uluslararası g sürecinin farklı yönlerine dair daha iyi bir kavrayış ve bütüncül bir bakış sağlanacaktır.

Ek olarak, geride kalan kadın araştırmalarında üzerinde yeterince durulmamış olan, kadınların ataerkil toplumsal cinsiyet ideolojilerine katılımlarına ve genel toplumsal cinsiyet algı ve kanaatlerine de değinilecektir. Kadınlar, kocalarının değişen sürelerde yokluğunda yaşadıkları deneyimler sonrasında, nasıl bir kadınlık ve erkeklik kurgulamakta, cinsiyete dayalı işbölümüne nasıl yaklaşmakta, kadın/erkek aklı ve özgürlüğünü nasıl değerlendirmekte ve ataerkil bir toplumda erkek olmanın ayrıcalıklarına dair neler hissetmekte sorularına cevap aranacaktır. Son olarak bu çalışmanın bulgularının karar alıcılara, uluslararası g ve kadının güçlenmesi ile ilgilenen sivil toplum kuruluşlarına faydalı olması umulmaktadır.

Bu tez üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde uluslararası göç sürecinin tarihsel değişimine, uluslararası göç sürecini açıklayan ekonomik ve tarihsel göç teorilerine yer verilecektir. İkinci bölümde, göç sürecinin sosyal temellerine vurgu yapan göç teorilerine ve tezin kuramsal çerçevesini oluşturan feminist teoriye göz atılacaktır. Ardından, feminist teoriye göre kadın ve erkek tarafından farklı biçimlerde deneyimlenen göç sürecinin toplumsal cinsiyetli yapısı değerlendirilecektir. Bu bölümde ayrıca, erkek ve kadın göçmenlerin yanı sıra erkek dış göçü esnasında geride kalan kadınların da göç sürecinin bir parçası olarak yaşadıkları değişimler tartışılacaktır. Üçüncü bölümde ise, öncelikle Türkiye kökenli uluslararası göçler tarihsel olarak ele alınacaktır. Ardından bu çalışmanın ayrıntılı metodolojisi verilecektir. Son olarak görüşülen geride kalan kadınların toplumsal cinsiyet rollerine ve “toplumsal cinsiyet” algı ve kanaatlerine dair bulgular sunulacaktır. Sonuç bölümünde, elde edilen bulguların genel değerlendirmesi yapılacaktır.

1. BÖLÜM

ULUSLARARASI GÖÇ ve ULUSLARARASI GÖÇ TEORİLERİ

1.1. ULUSLARARASI GÖÇ VE TARİHSEL DEĞİŞİMİ

1.1.1. ULUSLARARASI GÖÇ TANIMI

“Ekonomik, siyasi, ekolojik veya bireysel nedenlerle, bir yerden başka bir yere yapılan ve kısa, orta veya uzun vadeli geriye dönüş veya sürekli yerleşim hedefi güden coğrafi, toplumsal ve kültürel bir yer değiştirme hareketi” (Yalçın, 2004:13) şeklinde tanımlanan göç, 1980’lerden itibaren hacmi artsa da insan yaşamında yeni bir hareket çeşidi değildir. İnsan türü (*Homo sapiens sapiens*) *Homo erectus*¹’tan bu yana hayatta kalma stratejisi olarak neredeyse dünyanın her yerine yayılmış, yaşanabilir tüm topraklarda varlığını sürdürmüştür (Aydın, 2003(a): 341-342). Bireysel veya gruplar halinde yeryüzünde dolaşan avcı-toplayıcılar, Afrika üzerinden Avrasya’ya, Bering Boğazından Kuzey ve Güney Amerika’ya ulaşan insanlar, kıtalarını terk edip Amerika’ya yerleşen Avrupa’lılar ve günümüzde Kuzey Amerika’ya, Avrupa’ya ve Avustralya’ya hareket eden Asya’lı, Orta ve Güney Afrika’lı, Uzak Doğu’lu göçmenler² göçün insan evriminin ilk aşamalarından günümüze dek var olduğunu örneklemektedir (Marsella, Ring, 2003: 3).

İnsan kültürünün en önemli parçalarından biri olan göç, farklı ölçütlere göre değerlendirilip sınıflandırılmaktadır. Göçler irade esasına göre, gönüllü ve zorunlu; yerleşme süresine göre geçici ve daimi; yasalara uygunluğuna göre düzenli ve düzensiz; ülke sınırlarına göre ise iç ve dış göç olarak ayrılmaktadır.

¹ Bazı görüşlere göre “Asya, Afrika ve Avrupa’da *Homo erectus* ve çağdaşlarına dahil edilen gelişmiş *erectus*lar günümüz modern insanının kökenini oluşturmaktadır. *Homo erectus*lar, yaklaşık 1,6 milyon yıl ila 400 bin yıl öncesinde Afrika, Asya ve Avrupa’nın büyük bir bölümüne yayılmış, farklı bölgelere uyum sağlayarak çeşitlenmiş bir tür”dür. “Günümüzdeki buluntular ve bunlardan elde edilen tarihler Afrika’dan Asya’ya gerçekleştirilen ilk göçlerin *Homo erectus* ve öncülleri *Homo ergaster* (1,8- 1,6 milyon yıl önce) aşamasında meydana geldiğini göstermektedir.” (Erdal, 2003: 386-390)

² Birleşmiş Milletler (BM)’in tanımına göre göçmenler “...kendi vatandaşı olduğu ülkeden başka bir ülkede en az on iki ay kalan kişiler” dir (Akt. Toksöz, 2006: 109).

Göçler irade esasına göre gönüllü ve zorunlu göçler olarak ele alınmaktadır. Gönüllü yapılan göçlerde, göç eden bireyin herhangi bir dış baskıya maruz kalmadan göç kararını vermiş olduğu varsayılmaktadır. Zorunlu göçler ise ülkenin içinde bulunduğu siyasi istikrarsızlıklardan, savaştan ve şiddet ortamından veya doğal felaketlerden kaçmak üzere bireylerin kendi iradeleri dışında gerçekleştirdikleri göçlerdir. Zorunlu nüfus mübadeleleri, sığınmacı hareketleri ve insan ticareti sonucu oluşan hareketlilik zorunlu göçe örnek teşkil etmektedir (Yalçın, 2004:17, Toksöz, 2006: 109-110).

Planlanan yerleşme süresi de göç sınıflamalarında kullanılan bir ölçüttür. Geçici göçler kısa dönemli göçleri ifade etmektedir. Ekonomik amaçla yer değiştiren mevsimlik işçiler, başka kentlerde eğitim gören öğrenciler ve askerler geçici göç kapsamında hareket etmektedir. Sürekli göçler ise sürekli yerleşme amacıyla yapılan, ilk aşamada geri dönüş fikrinin olmadığı göçlerdir (Yalçın, 2004:20).

Yasalara uygunluklarına göre göçler düzenli veya düzensiz olarak adlandırılmaktadır. Düzensiz göçler “bireyin düzensiz veya yasadışı araçlar (geçersiz veya sahte dokümanlar) kullanarak yeni bir yerleşim yerine geçmesidir”. Düzenli göçler ise “bir kişinin yaşadığı yerden bulunduğu ülkenin yasa ve düzenlemelerine uygun çıkışı ve ikamet edeceği ülkeye düzenlemelerine uygun şekilde girişidir” (Toksöz, 2006: 110).

Son olarak göçler, ülke sınırlarına göre iç ve dış göç olarak ele alınmaktadır. İç göçler aynı ülke içinde bölge, kent, kasaba, köy gibi farklı idari birimler arasında yapılan hareketlerdir. Dış göçler ise bir ülkeden farklı bir ülkeye yapılan geçici veya sürekli göçlerdir (Yalçın, 2004:19).

Tüm bu sınıflandırmalara rağmen kategoriler arası sınırların kesin ve değişmez olduğu düşünülmemelidir. Örneğin gönüllü göçmen olarak ele alınan göçmenler, kendi ülkelerindeki herhangi bir problem nedeniyle kendilerini göç etmek zorunda hissedebilmektedir. Diğer yandan bazı zorunlu göçmenler ekonomik olanaklar nedeniyle sığınmacı kategorisinde göç edebilmektedir (IOM, 2000:8). Geçici ve

sürekli göçler arasındaki sınırlar da sabit değildir. Bu duruma en iyi örnek Türkiye’den Batı Avrupa ülkelerine 1960’lı yıllarda görülen işgücü göçüdür. Göçün ilk aşamalarında göç alan ülkeler göçmenleri, göçmenler de kendilerini geçici göçmenler olarak görmekteydi. Göç alan ülkeler yabancı işgücüne ihtiyaçları kalmadığında, göçmenler ise hedefledikleri tasarrufa ulaştıklarında göç sürecinin biteceğine inanmaktaydılar. Bu açıdan başlangıçta bu göçlerin geçici göçler olduğu düşünülmekteydi. Ancak zamanla işçi göçmenlerin büyük çoğunluğu köken ülkelerine geri dönmeyip göç ettikleri ülkeye yerleşmiş ve sürekli göçün bir parçası haline gelmişlerdir.

Uluslararası göç, tanımı ve çeşitleri verilen göçün bir parçasını oluşturmaktadır. Uluslararası göç yukarıda tarif edildiği gibi bir ülkeden farklı bir ülkeye yönelen nüfus hareketlerine işaret etmektedir. Uluslararası göçmenler ise yabancı bir ülkede ikamet etmeye başlayan kişiler olarak tanımlanmaktadır. Uluslararası göç, göç sınıflamasına benzer bir biçimde gönüllü ve zorunlu göçler şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Gönüllü uluslararası göçler genel itibariyle işgücü göçü, aile birleşmeleri ve yabancı öğrencilerin göçünü kapsamaktadır. Zorunlu uluslararası göçler ise sığınmacı ve mülteci hareketlerini ve çevresel yıkım ve doğal afetlerden kaçan kişilerin hareketlerini içermektedir (IOM, 2000:4-17).

1.1.2. ULUSLARARASI GÖÇÜN TARİHSEL DEĞİŞİMİ

Massey ve arkadaşları (2005: 1-3) modern uluslararası göç tarihini 1500’lü yıllarda başlatmakta ve kabaca dört döneme ayırmaktadır. İlk dönem 1500-1800’lü yıllar arasındadır ve Avrupa dışına doğru olan göçlerle ve sömürgecilikle karakterize edilmektedir. Bu dönemden sonra 1925’li yıllara kadar uluslararası göçler, Avrupa’daki ekonomik gelişmeler ve Yeni Dünya’ya yayılma ile birlikte ele alınmaktadır. 1925- 1960 yıllarını kapsayan üçüncü dönem ise dünya savaşlarına bağlı olarak sığınmacıların ve mültecilerin ön planda olduğu göç hareketlerini kapsamaktadır. Son dönem olan 1960’tan sonra uluslararası göçlerin çoğunlukla

işgücü göçleri olarak gerçekleştiği ve göçün hacminin arttığı ve küreselleştiği vurgulanmaktadır.

1500’lü yıllardan 1800’lü yıllara kadar olan dönemde uluslararası göçler daha çok Avrupa dışına doğrudur, sömürgecilik ve ekonomik gelişmelerle yakından ilişkilidir (Massey vd., 2005: 1). İşpanyolların 16. yy.’ın ortalarında Meksika ve Peru’ya girmesinden sonra, altın ve gümüş madenlerinde Güney Amerika yerlileri çalıştırılmıştır. Ancak yerlilerin nüfusları, hastalık ve zorlu çalışma koşulları gibi nedenlerle yaklaşık yüz yıl içinde 11 milyondan 1,5 milyona düşmüştür. İşçi nüfusunun hızlı düşüşü, bu bölgede yeni işçilere olan ihtiyaı arttırmıştır. Bu dönemde görölen işgücü ihtiyaı Afrika’dan zorla getirilen köleler ile sağlanmış ve tarihin Afrikalılar için en trajik, Avrupalılar için ise en karlı işgücü göçlerinden biri gerçekleşmiştir. Bu açıdan göç, merkez ölkelerin kapitalist gelişim süreçlerinde birikimi sağlayan önemli bir faktör olmuştur (Toksöz, 2006: 12-13).

1800’lü yıllardan 1925’lere kadar uluslararası göç, Avrupa’daki ekonomik gelişme ve Yeni Dünya’nın bir alternatif olarak kullanılması ile ilgilidir. Sanayileşmenin başlangıç aşamalarında küçük çiftçilerin ellerinden topraklarının alınarak mülksüzleştirilmeleri, kentteki istihdamın sınırlı olması nüfusu göç etmeye zorlamıştır. Bu dönemde İngiltere, İrlanda ve Almanya başta olmak üzere yaklaşık 48 milyon kişi Amerika’ya göç etmiştir (Massey vd., 2005: 1, Toksöz, 2006: 13-14). Avrupa’da görölen sanayileşme sürecinden evre ölkeler de etkilenmiştir. Sanayi mallarının evre ölkelere girmesiyle, bu ölkelerdeki küçük imalatçılar, esnaflar ve köylüler işsiz kalmıştır. Örneğin bu süreçten etkilenen in ve Hindistan’lı işçiler merkez ölkelerin işgücü ihtiyaına göre İngiliz, Alman, Fransız, Hollanda sömürgelerine ve Kuzey-Güney Amerika’ya göç etmiştir (Toksöz, 2006: 14).

1925’li yıllardan 1960’lara kadar uluslararası göç önceki dönemlere göre kısıtlı bir biçimde ve küçük ölçekte devam etmiş ve savaş tarafından yönlendirilmiştir. 1920’li yıllarda Birinci Dünya Savaşı sonrası dağılan imparatorluklar ve değişen sınırlarla birlikte ölkeler arasında büyük çapta nüfus mübadelesi yaşanmıştır (Abadan-Unat, 2002: 32). 1940’lı yıllarda göçün belirleyicisi büyük ölçüde İkinci

Dünya Savaşı ve sömürgelerin tavsiyesi olmuştur. Savaşa bağlı olarak bu dönemdeki göçler mültecileri içermiştir (Massey vd., 2005: 2). Savaştan sonra en yoğun göç hareketleri Almanya, Polonya ve Çekoslovakya sınırlarının değişimine bağlı olarak ortaya çıkmıştır (Toksöz, 2006: 24). 1950'li yıllarda ise Avrupalıların Amerika'ya ve Yahudilerin İsrail'e göçü ön planda olmuştur (Salt, 1989: 433).

1960- 1970 yılları arasında sözleşmeli uluslararası işgücü göçü ön plana çıkmaktadır. Bugünün uluslararası göç dalgalarının temeli bu dönemde görülen yabancı işgücünün gelişmiş ülkelerde istihdam edilmeye başlanması ile atılmıştır (IOM, 2000: 9). Ayrıca bu dönemden itibaren göç alan ve veren bölgeler değişmiş, sayıca artmış ve göç küresel bir olgu haline gelmiştir (Massey vd., 2005: 2).

Her ne kadar uluslararası göç sınıflamasında 1960'tan sonrası işgücü göçleri ile ilintilendirilmiş olsa da ABD'de geçici işçi alma sistemi daha erken bir dönemde, 1940- 1960 yılları arasında Meksika ile yapılmıştır. Avustralya da ekonomik nedenlerden ötürü yabancı işçiye ihtiyaç duymuştur. Avustralya'ya 1950'lere kadar Baltık ve Slav ülkelerinden göç edenler yoğunlukta; bu tarihten sonra İtalya, Yunanistan ve Malta göçmenleri ağırlık kazanmıştır. Avustralya 1970'li yıllara kadar büyümesinin %50'sini yabancı göçmenler sayesinde sağlamış ve göçmen işçilere ihtiyacını sürdürmüştür (Castles, Miller, 2008: 104-105).

Eski kıtaya döndüğümüzde, bu dönemde Libya ve Körfez ülkeleri diğer Müslüman ülkelere, Güney Afrika ise Mozambik ve Lesoto'dan konuk işçi temin etmiştir (IOM, 2000: 9). 1925'li yıllara kadar uluslararası göçmenlerin %85'i Avrupa'dan çıkmaktayken, 1950'lerin sonlarından itibaren farklı kökenlerden uluslararası göçmenler Avrupa'ya yönelmeye başlamıştır (Massey vd., 2005: 2). Avrupa'nın savaş sonrası yeniden yapılanmasıyla ekonomisi ve endüstrisi büyümüştür. Bu büyüme ile Avrupa ülkeleri yüksek sayıda düşük vasıflı işçiye ihtiyaç duymaya başlamıştır. Bu dönemde İsviçre, Hollanda, Belçika ve Lüksemburg; İsveç, Finlandiya ve Güney Avrupa ülkelerinden işçi istihdam etmiştir. Almanya, Fransa ve İngiltere de işçi taleplerini karşılamak üzere Güney Avrupa ülkelerine yönelmiştir. Güney Avrupa ülkelerinin de zamanla zenginleşmesi ile

Fransa, Hollanda ve İngiltere işgücü için eski sömürgelerine başvurmuştur. Sömürgesi olmayan Almanya ise eski Yugoslavya, Türkiye, Fas, Yunanistan, Portekiz, Tunus gibi işgücü fazlası olan ülkelere yönelmiştir (Castles, Miller, 2008: 98-100, Toksöz, 2006: 24-25). Avrupa'ya işgücü gönderecek ülkeler ise bu talebi, yüksek işgücü arzının yarattığı sıkıntıları hafifletmek için ve gelmesi muhtemel dövizi düşünerek olumlu karşılamıştır (Abadan-Unat, 2002: 36).

Böylece bu dönemde işgücü göçü genellikle hükümetler arasındaki ikili anlaşmalarla düzenlenmiştir. Bu düzenlemelerle birlikte yabancı işçiler genellikle yerli işçilerin çalışmak istemediği imalat sanayi, maden, inşaat ve hizmet sektörlerinde düşük ücret ve kötü çalışma koşulları ile çalıştırılmak üzere getirilmişlerdir (IOM, 2000: 9, Toksöz, 2006: 27).

Yapılan anlaşmalarda göçmen işçilerin kısa bir süre göç ettikleri ülkelerde çalışıp, süreleri dolduğunda köken ülkelerine geri dönmeleri beklenmektedir. Bu beklenti ile birlikte yabancı işçiler 'konuk işçi' olarak adlandırılmıştır. Örneğin bu dönemde Türkiye ile yapılan anlaşmalarla işçilerin bir yılına 'kiralınması', süresi dolduğunda Türkiye'ye geri gönderilmesi kararlaştırılmış ve işçilerin ailelerini getirmelerine izin verilmemiştir. Ancak dönüşümlü konuk işçi uygulaması planlandığı gibi verimli olmamış ve uygulanamamıştır. İşverenler eğittikleri elemanlardan ayrılmak istememiş, işçiler de henüz hedefledikleri tasarrufa sahip olmadıkları için köken ülkelerine dönmek istememişlerdir. Böylece konuk işçilerin büyük bir bölümünün 'konuk' olmadığı anlaşılmıştır (Abadan-Unat, 2002: 44).

1970-1980 dönemi işgücü anlaşmalarının durdurulması ve aile birleşmeleri ile karakterize edilmektedir. 1973-74 yıllarında yaşanan petrol ambargosu, ekonomik durgunluk ve işsizliğin artması ile Batı Avrupa ülkeleri yabancı işçi alma uygulamasını sona erdirmiştir. Ülkede bulunan yabancı işçilerin ise köken ülkelerine dönmeleri teşvik edilmiştir. (Abadan-Unat, 2002: 47).

Ancak Batı Avrupa ülkelerinin yabancı işçi alımını durdurma sebebi yalnızca ekonomik durgunluk olmamıştır. Ekonomik durgunluktan çıkış noktası olarak ortaya

ıkan yeni uluslararası işgücü yapılanması da merkez ülkelerdeki düşük nitelikli, niteliksiz yabancı işçi emeğine olan gereksinimi büyük ölçüde ortadan kaldırmıştır. Bu süreçte ulus ötesi şirketler yönetim merkezlerini Avrupa'daki kentlerde bırakmış, niteliksiz işgücü gerektiren ve evre için zararlı olan üretim birimlerini örgütlenmemiş ucuz işgücünün bulunduğu, gelişmekte olan ülkelere kaydırmıştır. İşgücünün bu mekansal dağılımı şirketler için üretim maliyetlerini düşürmüş ve daha yüksek kar oranlarına ulaşmalarını sağlamıştır. (Purkis, 2006: 46, Abadan-Unat, 2002: 29). Bu süreç Batı Avrupa lkeleri için ise misafir olarak aldıkları ancak kalıcı oldukları anlaşılan yabancı işçilere olan ihtiyaı azaltmıştır.

Batı Avrupa lkelerindeki yabancı işçi uygulamasının durdurulmasının bir diğer nedeni de yabancı işçilerin kalıcı olması sonucu sosyal maliyetlerinin artması ve gerçekleşen yabancı düşmanı hareketlerdir. Örneğin Almanya'da resmi olarak işe alınan göçmen işçiler işverenlerinden, eşlerini köken ülkelerinden Almanya'ya işçi olarak istetmişlerdir. Bu durum farklı bir yoldan aile birleşmelerini sağlamıştır. Böylece Almanya'da, sonradan gelen çocuklar okula başlamış, zamanla yeni çocuklar doğmuştur. İşçilerle birlikte gelen bağımlı nüfus ise Almanya için ek barınma, sağlık ve eğitim masraflarını getirmiştir. Bu durumda Almanya geçici işçi uygulamasının riskleri ile karşı karşıya kalmıştır (Castles, Miller, 2008: 100). İngiltere ve İsviçre ise yabancı düşmanı ve sağcı hareketlerin baskısı ile göçmen politikalarını sertleştirmiş ve gücü kısıtlamaya çalışmıştır (Toksöz, 2006: 28).

Batı Avrupa'da yabancı işçi alımının durdurulmasına ve gleri kısıtlayıcı politikalara rağmen g devam etmiştir. 1980'li yıllardan günümüze dek uluslararası g büyük ölçüde aile birleşmeleri, düzensiz g ve sığınmacı, mülteci akımları yoluyla devam etmiştir (Toksöz, 2006: 112). Ayrıca bu yıllarda g alan merkezlere yenileri de eklenmiştir. 'Asya Kaplanları' olarak adlandırılan Tayvan, Hong Kong, Singapur, Malezya ve Tayland sanayi bakımından zenginleşmiş ve işgücü ithal etmeye başlamıştır (Massey vd.,2005: 5). Düzensiz gücü teşvik eden enformal sektörlere sahip olan Yunanistan, İtalya, İspanya gibi Güney Avrupa lkeleri ve Macaristan, Polonya, ek Cumhuriyeti gibi Doğu Avrupa devletleri de g alan ülkeler haline gelmişlerdir (Castles, Miller, 2008: 11).

1970’li yıllardan sonra Körfez ülkeleri dışında göç alan çoğu ülke, ülkeye yasal yollarla girmiş göçmen işçilerin ailelerini yanlarına almalarına izin vermiştir. Göç alan ülkeler aile birleşimini, insan haklarının yanı sıra, göçmen işçilerin topluma daha iyi uyum sağlaması için gerekli görmüşlerdir. Eski göçmenlerin yeni gelen aile üyelerine iş bulacakları, hane gelirlerini arttıracakları, tasarrufları ile girişimci olabilecekleri düşünülmüştür. Diğer yandan göçmenlerin ebeveynlerinin çocuk bakımı gibi ev içi hizmetlerle ilgilenerek işçilerin iş verimliliğini arttıracakları da varsayılmıştır (IOM, 2000: 12-13). Göçmen işçiler ise köken ülkelerindeki yoğun işsizlik ve siyasi istikrarsızlık gibi olumsuzluklar karşısında geri dönmeyi ertelemişler, kalma süreleri uzayınca da ailelerini yanlarına getirmeye istekli olmuşlardır (Abadan-Unat, 2002:50).

Göç alan ülkeler, birleşmesine izin verilen ‘aile’nin kimleri kapsadığı konusunda farklı tanımlamalarda bulunmaktadır. Bütün ülkeler eşleri ve evlenmemiş, bağımlı, küçük çocukları aile kapsamına almaktadır. Hollanda, Avustralya ve İngiltere, homoseksüel göçmenlerin eşlerini, bazı ülkeler ise göçmenlerin ebeveynlerini, büyük baba ve büyük annelerini ve yetişkin kardeşlerini aile birleşmesi kapsamında kabul etmektedir (UN, 2002: 25). Geniş kapsamlı izinler ile birlikte zincirleme göç denilen süreç başlamıştır. Bu dönemde düzenli göçün en önemli kaynağı, özellikle Avrupa ülkeleri için, zincirleme göçlere dönüşen aile birleşmeleri olmuştur ve günümüzde de devam etmektedir (IOM, 2000: 13).

Resmi yabancı işçi uygulamalarının durdurulması ile düzensiz göç artmış ve bu göç türü 1980’li yıllara ve günümüze damgasını vurmuştur. Bu dönemde görülen düzensiz göç, resmi işe alım mekanizmalarının kaldırılmasının basit bir sonucu olmaktan çok, 1970’li yıllarda kriz sonrası yeniden yapılanan emek sürecinin ve küresel ekonomilerin yapısal bir parçasıdır. Çevre ülkelerden merkez ülkelerdeki gayri resmi işgücü talebine karşılık olarak gayri resmi yollardan akan göçmen işçiler, gelişmiş ülkelerdeki çevre ülkelere kaydırılamayan ya da kaydırılması avantajlı olmayan sektörlerde çalışmaya devam etmişlerdir. 1960’lı yıllarda hükümetler arası işgücü anlaşmalarında var olan sosyal haklardan da mahrum olan düzensiz göçmenler çalıştıkları ülkelerin ekonomik, sosyal ve politik süreçlerine katılmalarını

sağlayan vatandaşlık kavramından da uzak tutulmuşlardır. Bu süreçte emeğin denetimi de söz konusu olmadığından göçmen işçiler sermaye birikimine hizmet eden ‘bedenler’ olarak üretim sürecine katılmışlardır (Purkis, 2006: 48-49).

Dünya çapında düzensiz göçün hacmi doğası gereği tam olarak bilinmemekte, azımsanmayacak yaygınlıkta olduğu düşünülmektedir. ABD her yıl 275 bin düzensiz göçmenin ülkeye giriş yaptığını tahmin etmektedir (IOM, 2000:11). Düzensiz göçmenler için çıkarılan aflar düzensiz göçmen sayısının tahmininde kullanılmaktadır. Bu affa İtalya’da 1998’de 350 bin kişi, İspanya’da ise 2000’de 245 bin kişi başvurmuştur. Bu rakamlar bu ülkelerdeki yabancıların en az %20’sinin düzensiz göçmen olduğunu göstermektedir. AB sınır kontrollerinde ise 1995- 2003 yılları arasında 461.483 düzensiz göçmen yakalanmıştır. Artan sınır kontrollerine rağmen Avrupa’da düzensiz göçmen stoğunun yaklaşık 2-3 milyon kişi olduğu tahmin edilmektedir. Türkiye ise Batı Avrupa’ya geçmek isteyen düzensiz göçmenler için geçiş ülke durumundadır. Ayrıca 1990’lı yıllardan itibaren Romanya, Rusya, Moldova, Ukrayna ve Belarus’dan enformel sektörde çalışmak üzere düzensiz göçmenler almaktadır (Toksöz, 2006: 117-118).

1970’lerden itibaren uygulanan sıkı göçmen politikalarına rağmen, göç artan bir biçimde devam etmektedir. Bu artışa aile birleşmelerinin ve düzensiz göçün yanı sıra sığınmacı ve mülteci akımları da neden olmaktadır. Sığınmacı ve mülteciler köken ülkelerindeki iç savaşlardan, politik istikrarsızlıklardan veya etnik temizliklerden kaçarak başka bir ülkede yaşamlarına devam etmek istemektedirler. Avrupa’da sığınmacı sayısı 1980’den 1999’a kadar, büyük dalgalanmalarla birlikte, 169.710’den 422.180’e yükselmiştir. 1995- 1999 döneminde Avrupa’ya en fazla iltica başvurusu eski Yugoslavya, Irak ve Türkiye’den olmuştur (Toksöz, 2006:119-121).

Resmi işçi alımının durdurulması ile göç etmek isteyen yabancı işçiler sığınmacı olarak da başvuruda bulunmuşlardır. Ekonomik nedenli sığınma taleplerinin önlenmesi için 1992’den bu yana “güvenli kaynak ülke” olarak belirlenen ülkelerden başvuru alınmamaktadır. Örneğin Almanya 1993’ten sonra eski

Yugoslavya, Romanya, Türkiye, Nijerya ve Gana'ı güvenli ülkeler olarak kabul etmekte ve sığınma başvurularını bu şekilde azaltmaktadır. Ayrıca ülkelerindeki savaştan kaçan sığınmacılara, savaş sonrası ülkelere dönmeleri şartıyla geçici ikamet hakkı tanınmaktadır. Bu uygulamalarla mülteci nüfusun artması engellenmeye çalışılmaktadır (Toksöz, 2006:120-121).

Tüm bu kısıtlamalara rağmen dünya çapında azımsanmayacak mülteci nüfusu görülmektedir. ABD Mülteciler Komitesi verilerine göre 2000 yılında 14 milyon mülteci olduğu tahmin edilmektedir. En yüksek mülteciye sahip bölgeler ise 6 milyon mülteci ile Orta Doğu, 3 milyon mülteci ile Afrika, 1.9 milyon ile Avrupa'dır (IOM, 2000:15). Rakamlar sığınmacı ve mültecilerin günümüzde büyük bir nüfus hareketliliği yarattığını göstermektedir (Toksöz, 2006:120).

1980'li yıllardan bu yana aile birleşmeleri, düzensiz göçler, sığınmacı ve mülteciler göçün ana kaynaklarını oluştursa da, günümüzde göç daha da karmaşıklaşmakta, yeni ve farklı biçimlerde varlığını sürdürmeye devam etmektedir. Castles ve Miller göçlerin küreselleştiğini, hızlandığını, farklılaştığını, kadınlaştığını ve giderek daha da siyasallaştığını belirtmektedir. Göçler daha önceki dönemlere göre daha fazla ülkeyi etkilemekte, köken veya hedef ülkeler değişmekte veya sayıca artmaktadır. Göç sürecine gittikçe daha fazla insan katılmakta ve göç hacmi artmaktadır. Göçler farklı tiplerde başlayıp farklı tiplerde devam edebilmekte ve kontrolleri zorlaşmaktadır. Kadınlar emek göçünde artan biçimde merkezi rol üstlenmektedirler. Uluslararası göç artık devletlerin ulusal güvenlik politikalarında önemli bir yer tutmaktadır (Castles, Miller, 2008:12-14).

Günümüzde göçmen işçi profili de değişmektedir. İşgücü göçmenleri 1960'lı yıllara göre daha heterojen bir gruba oluşturmaktadır. Belirli projeler için gruplar halinde işe alınan göçmenler, bireysel göçmenler, yüksek eğitilmiş profesyoneller, özel ve kısa dönemli görevlendirilen çalışanlar, ev içi hizmetlerinde çalışanlar, seks işçileri ve artan çeşitlilikte göçmen işçi uluslararası işgücü hareketine katılmaktadır. 1960'lı yıllarda görülen kitlesel, vasıfsız işçi göçüne karşın günümüzde yüksek vasıflı çalışanların göçü de artmaktadır. İşgücünün uluslararası mekansal dağılımı ile

Avrupa ve Amerika imalat sanayinden öte büro, turizm, sağlık, eğitim gibi hizmet sektöründe çalıştırmak üzere düşük vasıflı göçmen işgücüne ihtiyaç duymaya başlamaktadır. Öte yandan, bahsedilen bölgeler artık eskisine göre daha az ihtiyaç duyduğu vasıfsız işgücü göçüne karşı kısıtlayıcı önlemler alırken, “en iyi beyinlerin” ve yüksek vasıflı çalışanların göçünü teşvik etmektedir. Bu süreçte, gelişmekte olan ülkelerden gelişmiş ülkelere beyin göçü de artmaktadır (Salt, 1992:1078-1106).

2000’li yıllardan itibaren uluslararası göç sürecinde niteliksel değişimlerinin yanı sıra niceliksel değişimler de görülmektedir. Göçmen nüfusu 1970 yılından 2002 yılına kadar ikiye katlanmış durumdadır. Yaklaşık 175 milyon insan doğduğu ülkeden başka bir ülkede ikamet etmektedir. Göçmenlerin çoğu Avrupa, Asya ve Kuzey Amerika’dadır. 2000 yılında en fazla göç stoğuna sahip üç ülke yaklaşık 35 milyon ile ABD, 13 milyon ile Rusya Federasyonu, 7 milyon ile Almanya’dır (UN, 2002: 2-3, Tablo 1).

Tablo 1: En Yüksek Göçmen Stoğuna Sahip İlk On Ülke, 2000 (Bin)

ABD	34,988	Hindistan	6,271
Rusya Federasyonu	13,259	Kanada	5,826
Almanya	7,349	Suudi Arabistan	5,255
Ukrayna	6,947	Avustralya	4,705
Fransa	6,277	Pakistan	4,243

Kaynak: International Migration Report 2002, United Nations.

Uluslararası göç insan evriminin ilk aşamalarından itibaren var olsa da 1960’lı yıllardan itibaren hacminin artması ve yaygınlaşması ile toplumları hızla şekillendiren ve değiştiren bir süreç haline gelmiştir. Uluslararası göçün hem göç veren hem de göç alan ülkeler için olumlu katkılarının olduğu, yeteneklerin transferini sağlayarak kültürel zenginleşmeyi sağladığı düşünülmektedir. Göçün olumlu katkılarının yanı sıra, göç veren ülkelerde insan kaynaklarının azalmasına ve göç alan ülkelerde çeşitli politik, ekonomik ve sosyal sorunlara yol açabilmesine de vurgu yapılmaktadır (UN, 2002: 1).

1.2. ULUSLARARASI GÖÇ TEORİLERİ

Toplumu pek çok yönden ve farklı açılardan etkileyen uluslararası göç, göç alan ve veren ülkelerin siyasi gündeminde ve sosyal bilimlerde ilgi odağı olagelmıştır. Her bir sosyal bilim disiplini farklı yöntemler ve teorilerle uluslararası göçü ele almaktadır. Uluslararası göç teorilerine bakıldığında mevcut teorilerin uluslararası göçü farklı analiz seviyeleri (makro, ara, mikro) kullanarak ve farklı yönleriyle (ekonomik, tarihsel, sosyal) ele alarak açıkladığı görülmektedir.

Uluslararası göç teorileri kullandıkları analiz seviyelerine göre makro, ara ve mikro olmak üzere üç temel grupta ele alınmaktadır. Makro yaklaşımlar “...geniş nüfus hareketlerine ve bu hareketleri etkileyen fırsat ve baskılara...” (Brettell,2003: 1-2), dünya piyasasına ve ekonomisine, göç alan ve veren ülkelerin kanunlarına, büyük ölçekli kurumsal etmenlere (Castles, Miller, 2008: 36-37) odaklanmaktadır. Ara seviye akrabalık grupları, hane halkı, komşu, arkadaş gibi bireyler arası sosyal ilişkileri merkeze almaktadır. Mikro seviye ise makro düzeyde bahsedilen “...büyük ölçekli kurumsal etmenlerin...” bireysel seçimler, davranışlar, deneyimler ve stratejilerin üzerindeki etkisi üzerinde durmaktadır (Brettell,2003: 2-6; Brettell, Hollifield, 2000: 8).

Kaya ve Şahin’e göre göç makro ölçekli yaklaşımlardan öte “...göçmenlerin göç sürecinde geliştirdikleri sosyal, siyasal, ekonomik ve ticari ağların ışığında mikro düzlemlerde çalışılmalıdır...” (2007:xxiv). Buna karşılık Portes, mikro yaklaşımlarda olduğu gibi her şeyin birey düzeyinde açıklanmaya çalışılmasının hane halkı, aile, topluluk gibi açıklamalara temel oluşturabilecek ünitelerin gözden kaçmasına ve açıklamaların sınırlı kalmasına neden olduğunu söylemektedir (Akt. Brettell, Hollifield, 2000: 9). Benzer bir biçimde Erder de göç sürecini anlamak için analiz birimi olarak bireylerin değil hane halkının alınmasının gerektiğini söylemektedir. Erder’e göre hane içindeki bireyler, karar verme ve harekete geçme süreçlerinde bireyler olarak değil içinde bulundukları hanelerin üyeleri olarak davranmaktadırlar.

Böylece bireylerin göç stratejileri hane halkı stratejilerine dayanmaktadır (2006(a):262).

Morokvasic, göç sürecini bir bütün olarak anlatmada bireysel nedenlerin yetersiz olduğunu, bu nedenlerin göç alan ve veren yerlerin sosyal baskılarının ve yapısal koşullarının çerçevesi içinde değerlendirilmesi gerektiğini söyleyerek hem mikro hem makro süreçlere vurgu yapmaktadır (Morokvasic,1983: 29). Castles ve Miller da Morokvasic'e benzer biçimde göç sürecinde makro, ara ve mikro yapıların birbiri içine geçtiğini ve göç sürecini bu analiz seviyelerinden herhangi birinin tek başına anlatamayacağını ifade etmektedirler. Göçün bütüncül analizinin, analiz seviyelerinin bir arada kullanılması ile mümkün olduğunu vurgulamaktadırlar (Castles, Miller, 2008: 39).

Uluslararası göç teorilerini ele alan yazarlar belirli bir teoriyi farklı analiz seviyeleri ile ilişkilendirmektedirler. Örneğin İkili İşgücü Piyasası Teorisini, Purkis (Purkis, 2008: 15) mikro ve makro seviyede analiz yapan bir teori olarak, Massey ve diğerleri (Massey vd.,1993: 432) ise mikro seviyeyi göz ardı eden bir teori olarak ele almaktadır. Bu nedenle bu bölümde uluslararası göç teorileri, kategorizasyonun muğlaklığı nedeniyle analiz seviyelerine göre üç ana grupta incelenmek yerine tek tek ele alınacaktır.

Uluslararası göç teorileri, göçün nedenlerini ve göç sürecini farklı açılardan ele almaktadır. Ekonomik göç teorileri, göçün nedenlerini açıklarken, bireysel kararlara, ülkeler arası ücret farklılıklarına, göç veren ülkelerin risklerine ve piyasa başarısızlıklarına veya göç alan ülkelerin işgücü talebine vurgu yapmaktadır. Tarihsel yapısalcı teori ise, göçün ülkeler arasındaki askeri, politik, ekonomik bağlantılar ve eşitsizlikler nedeniyle ortaya çıkmakta olduğunu ileri sürmektedir. Öte yandan son yıllarda, göç sürecinin sosyal temellerine ve insanlar arası sosyal ağlara vurgu yapan göç teorileri de ortaya çıkmıştır. Bu teorilere göre göç, göçmenlerin yarattığı göçmen ağları, göçe teşvik eden kurumlar üzerinden devam etmektedir. Göç analizlerinde toplumsal cinsiyeti merkeze alan feminist teori ise, göç sürecinin, toplumsal cinsiyete göre şekillendiğini ve farklılaştığını öne sürmektedir.

Bu çalışmada geride kalan kadınlar, toplumsal cinsiyet bağlamında ele alınmış; dolayısıyla feminist göç teorileri kullanılmıştır. Vurgu toplumsal cinsiyet üzerine olsa da, diğer göç teorilerinin göçü anlama konusundaki önemi göz ardı edilmemiştir. Zira göç, içinde toplumsal cinsiyet faktörünün de bulunduğu, ekonomik, sosyal ve tarihsel bir bağlam içerisinde gerçekleşmektedir. Bu doğrultuda mevcut göç teorilerini, toplumsal cinsiyet ekseninde eleştirerek kullanmak, feminist göç analizlerini de geliştirmekte ve güçlendirmektedir. Bu bölümde öncelikle göçü ekonomik ve tarihsel yönüyle ele alan teoriler üzerinde durulacaktır. Göçün sosyal temellerine, göçmenler ve göçmen olmayanlar arasındaki bağlara, göçe teşvik eden kurumlara, göç kararının verildiği sosyal bağlama, kadın ve erkek arasındaki karşılıklı ilişkilere ve toplumsal cinsiyete vurgu yapan yeni göç teorileri ise bir sonraki bölümde ele alınacaktır.

1.2.1. EKONOMİK GÖÇ TEORİLERİ

1.2.1.1. NEO-KLASİK EKONOMİ TEORİSİ

1960'lı yıllarda Ranis, Fei ve Todaro gibi sosyal bilimcilerce Neo-klasik Ekonomi Teorisi göçe uygulanmıştır (Toksöz, 2006:16). Neo-klasik ekonomi teorisinden esinlenen göç teorileri, göçün nedenlerini açıklarken genel olarak ülkeler arasındaki ücret farklılıklarına, istihdam koşullarına ve göçün maliyetine odaklanmaktadır. Göç etme kararını ise bireylerin faydalarını maksimize etme kararları olarak görmektedir. Neo-klasik ekonomi teorisyenleri, ülkeler arası ücret farklılıklarına ve bireysel kararlara vurgu yaparak, hem makro hem de mikro yaklaşımları kullanmaktadırlar (Massey vd., 2005: 17).

Makro yaklaşım köklerini iç göçü ekonomik gelişme çerçevesinde açıklayan modellerden almaktadır. Ekonomik gelişme üzerinde çalışan teorisyenler, ekonomik gelişme, istihdam ve işsizlik süreçlerinin doğasının ve özelliklerinin anlaşılmasında iç ve dış göçün neden ve sonuçlarını anlamının önemli bir yeri olduğunu öne sürmektedirler. Ekonomik gelişme analizlerinde göç konusunun merkezi önemde

olmasının nedeni, göçmenlerin kentsel işgücünün büyük bölümünde yer alması ve Batı Avrupa ve Amerika'nın tarihsel süreçteki ekonomik gelişmesinin kırdan kente akan işgücü dalgası ile yakın ilişkisidir (Todaro, 1977: 187-193).

Bu yaklaşıma göre tüm ekonomi politikaları, kırsal veya kentsel gelir üzerinde etkiye sahiptir ve gelir üzerindeki etkisi nedeniyle de göç dalgalarının miktarını ve doğasını yönlendirmektedir. (Todaro, 1977: 188). Uluslararası göç, iç göç de olduğu gibi bölgeler arası işgücü arz, talep, sermaye ve ücret farklılıklardan kaynaklanmaktadır³. Düşük ücretli ve işgücü arzının fazla olduğu ülkelere yüksek ücretli ve işgücü arzının az olduğu ülkelere doğru göç akışı görülmektedir (Massey vd., 2005: 18). Göç akışı ile birlikte göç veren ülkede işgücü arzının azalması ve ücretlerin yükselmesi, göç alan ülkede ise işgücü arzının artması ve ücretlerin azalması beklenmektedir. Böylece uzun dönemde ülkeler arası ücret farklılığı ortadan kalkacak ve eşitlenecek, bu süreçten hem göç alan hem de göç veren ülke kazanç sağlayacaktır (Purkis, 2006: 50-51).

Uluslararası işgücü göçü öncelikle işgücü piyasası mekanizmalarından etkilenmektedir. Diğer mekanizmalar işgücü göçü üzerinde önemli bir etkiye bulunmadığı için ücret farklılıklarının ortadan kalkması ile işgücü hareketi de kendiliğinden ortadan kalkacaktır. Göçün bahsedilen ekonomik kökenleri itibariyle, göçü kontrol altına almak isteyen politikalar da tam da bu kökene hitap eder bir biçimde işgücü piyasasını düzenlemeli ve etkilemelidir. Neo-klasik teori göç akışlarını kontrol etme veya ortadan kaldırma konusunda hükümetlere, göç alan ülkelerde umulan geliri etkileyen politikalar yapmak, istihdam olasılığını azaltmak ve işsiz kalma riskini ve göç maliyetlerini arttırmak gibi çözüm önerileri sunmaktadır (Massey vd., 2005: 18-21).

Neo-klasik teorinin mikro yaklaşımında ise göç çoğunlukla bireysel, rasyonel, ekonomik fayda ve maliyet hesapları tarafından teşvik edilmekte olup (Todaro, 1977:

³ Neo-klasik teoride ülkeler arası ücret farklılıkları “gerçek” ücret farklılıkları olmayıp, göçmenin “umduğu” ücret farklılıklarını ifade etmektedir. “Umulan” ücret farklılığı ise, gerçek kır-kent ücret farklılıkları ve kent sektöründe iş temin etme olasılığının etkileşimi ile belirlenmektedir (Todaro, 1977: 196).

196), uluslararası göç bu bireysel karar ve hareketlerin basit bir toplamıdır. Bireyler farklı bir bölgeye göç etmeden önce umulan geliri; gidecekleri ülkeden sınır dışı edilmekten korunma olasılığı, gidecekleri ülkede iş bulma olasılığı, iş buldukları takdirde maddi kazançları, köken ülkelerinde iş bulma olasılıkları, iş buldukları takdirde maddi kazançları ve göç masraflarını göz önünde bulundurarak hesaplamaktadır. Olası göçmenler umulan gelirin en yüksek olduğu yere göç etmektedir. Umulan gelirin boyutu olası göçmenleri harekete geçirme gücüne bağlı olarak uluslararası göçün boyutunu belirlemektedir (Massey vd., 2005: 20-21).

Neo-Klasik Ekonomi Teorisi, göç nedenlerinde bireysel kararlara önem vermektedir. Ancak bireysel kararları doğrultusunda ülke değiştirebilen ve faydasını maksimize etmeye çalışan birey kimdir? Bu noktada ataerkil kültür içinde yaşayan kadınların karar verme süreçlerinde ailelerinin, babalarının ve kocalarının etkisi gözden kaçırılmaktadır. Bu teoride bahsedilen, bireysel kararlar verme gücüne sahip olan “birey” büyük ihtimalle bir erkektir. Karar verme sürecinin yanı sıra, göçün işgücü piyasaları ve faydanın maksimize edilmesi gibi kavramlarla açıklanması da kadınları dışarıda bırakmaktadır. Kadınlar, beden ve yeniden üretimle ilişkilendirilerek “ücretsiz” ev emeğinden sorumlu tutulmaktadırlar. “Ücretsiz” ev emekçisi olan kadınların göçü veya tam da bu nedenle, geride kalan kadınlar örneğinde görüldüğü gibi göçü bir yaşam stratejisi olarak kullan(a)mamaları bu teori çerçevesinde açıklanamamaktadır. Ayrıca, kırsal alanda tarımda çalışarak üretime katılan bazı kadınların, aile birleşmesi nedeniyle göç ederek, “ev kadın”larına dönüşmeleri ekonomik açıdan faydanın maksimizasyonu ile çelişmektedir. Bu açıdan bu teori bireysel kararların dışında meydana gelen, her zaman ekonomik faydayı içermeyen, çoğunlukla da kadınları kapsayan aile birleşmeleri, sığınmacı ve mülteci göçlerini açıklamada yetersiz kalmaktadır.

1.2.1.2. YENİ GÖÇ EKONOMİSİ TEORİSİ

Yeni göç ekonomisi teorisi, Neo-klasik Göç Teorisinin varsayımlarını ve sonuçlarını tartışarak göç konusuna yine ekonomik perspektiften bakan bir teoridir.

Neo-klasik teorinin aksine göç sürecinde bireysel kararlara değil, aile ve cemaat ilişkilerine vurgu yapmaktadır. Ayrıca göç kararını etkileyen bölgeler arası ücret farklılıklarının yanı sıra göç veren ülkedeki riskleri ve işgücü piyasası dışındaki piyasa başarısızlıklarını ön plana çıkarmaktadır.

Bu teorinin temel anlayışına göre, göç kararı Neo-klasik Teoride ifade edildiği gibi izole edilmiş bireyler tarafından değil, bireylerle ilişkili olan aile, hane halkı ve cemaat tarafından verilmektedir (Massey vd., 2005: 21-27). Örneğin, pek çok kültürde aile, çocuklarını etkileyen, onlara yön veren güçlü ünitelerdir ve ekonomik bir grup olarak düşünülebilirler. Kent sektöründe çalışan bir göçmenin kırsal alanda kalan ailesi ile olan ilişkilerinin yoğunluğuna bakıldığında, ailesiz gerçekleşen göçlerde dahi ailenin baskın rolü görülmektedir. Bu baskın grubun üyesi olan birey tek başına göç etse bile hanenin ihtiyaçlarından ve kaynaklarından etkilenmekte ve haneyi temsil eden biri gibi davranmaktadır. Bu yüzden göç araştırmalarında bireysel bağımsızlıktan öte karşılıklı bağlılık odak noktası olmalı ve analiz birimi olarak aileler, hane halkları ve diğer üretim ve tüketim birimleri kullanılmalıdır (Stark, 1984: 253, Lauby, Stark, 1988: 473-485).

Yeni göç ekonomisi teorisi, Neo-klasik Teorinin uluslararası göçün belirleyicisi olarak ücret farklılıklarını merkeze koymasını da tartışmaktadır. Uluslararası göç için bölgeler arası ücret farklılığının şart olmadığı, umulan geliri maksimize etme isteğinin yanı sıra, riskleri minimize etme ve işgücü piyasası dışındaki çeşitli piyasalardaki başarısızlıklarla ilgili olan kısıtlamaların üstesinden gelme çabasının da göçe teşvik ettiği vurgulanmaktadır. Örneğin, ekonomi kötüye gittiğinde, işsizlik arttığında, aile üyelerinden biri çalışamayacak biçimde hastalandığında hane geliri azalma ya da yok olma tehlikesi altına girmektedir. İşsizlik sigortasının olmadığı veya yetersiz olduğu yoksul ülkelerde uluslararası göç hane gelirini koruma ve garanti altına almanın bir yolu olarak karşımıza çıkmaktadır (Massey vd., 2005: 21-23). Ancak karşılaştığı riskleri minimize etmek üzere göç eden birey, tekrar yüksek risk altına girmektedir. Göçmenin göç ettiği ülkede düşük ücretli bir işe girme ihtimali yüksek ücretli bir işe girme ihtimalinden daha yüksektir. Düşük ücretli işler ise piyasa dalgalanmalarından en kolay etkilenen işlerdir ve bu nedenle istihdamının

devamlılığı risk altındadır. Ancak göçmenin ilk göç ettiği zaman ortaya çıkan riskler göç etmeden önce yüzleştiği risklerden görece daha azdır ve zamanla azalmaktadır (Stark, Levhari, 1982: 195).

Örneklerde de görüldüğü üzere, yeni göç ekonomisi teorisine göre, bölgeler arası ücret farklılıkları olmasa bile göç veren ülkedeki mahsul sigortası, vadeli piyasalar, işsizlik sigortası, emeklilik sigortası, sermaye piyasası, tüketici kredisi gibi piyasalardaki eksiklikler, kusurlar, eşitsizlikler devam ettikçe uluslararası göç de devam edecektir (Massey vd., 2005: 22-27).

Yeni Göç Ekonomisi Teorisi, göç kararının bireylerle ilişkili olan aile, hane halkı ve cemaat tarafından verildiğini öne sürmektedir. Özellikle aile ve hane halkı, cinsiyet ilişkilerinin ön plana çıktığı bir alandır. Bu alanda kadın ve erkekler, karşılıklı ilişkilerini, tam bir eşitlikten tam bir eşitsizliğe doğru uzanan bir yelpazede, farklı biçimlerde yaşamaktadırlar. Farklılaşan ilişki biçimleri ise farklı göç süreçlerini ortaya çıkaracaktır. Aile ve hane halkı içerisindeki cinsiyete dayalı işbölümüne, cemaat içerisindeki namus ve ahlak kodlarına, hanenin yaşam stratejisine uygunluğuna göre kadın veya erkeğin göç etmesine karar verilmektedir. Göç veren bazı bölgelerde erkek göçmenlerin, bazı bölgelerde ise kadın göçmenlerin oranının yüksek olması da bunu göstermektedir.

Öte yandan köken ülkedeki riskleri azaltma isteği ile meydana gelen göçler de, kadın ve erkekleri farklı biçimde içermektedir. Çeşitli piyasalardaki riskler, toplumsal cinsiyete bağlı olarak, kadın ve erkekler tarafından farklı biçimlerde algılanmaktadır. Örneğin ataerkil toplumsal cinsiyet örüntülerine göre, “ücretsiz” ev emekçisi olan kadınlar “ev kadını” kabul edilmektedir. Bu bağlamda “ev kadın”ları işsiz sayılmamakta; onlar için işsizlik sigortası ve emeklilik sigortası talep edilmemektedir. Oysaki bu bağlamın dışından bakıldığında, “ev kadın”ları için köken ülkedeki sigorta piyasası büyük bir risk taşımaktadır. Ancak, bu risklerin algılanışını değiştiren ataerkil kodlar nedeniyle, bu durum bir risk olarak görülmemektedir. Bu açıdan, bu teori de feminist perspektif ile birlikte kullanıldığında, göç sürecini daha iyi açıklamaktadır.

1.2.1.3. İKİLİ İŞGÜCÜ PİYASASI TEORİSİ

1970'lerin sonlarında Piore ve diğerleri tarafından geliştirilen İkili İşgücü Piyasası Teorisi göçü gelişmiş ülkelerin yapısal işgücü ihtiyacı ve talebi ile ilişkilendirmektedir. Bu teoriye göre işgücü göçünün gerçekleşmesi için Neo-klasik Ekonomi Teorisinde ifade edildiği gibi bölgeler arası ücret farklılıklarının bulunması ne gerekli ne de yeterlidir. Uluslararası göç, göç veren ülkelerdeki itici faktörlerden öte modern endüstri toplumlarının işgücü talebinden kaynaklanmaktadır. Göçmenler modern ekonomilerin yapısal ihtiyacı olan işgücü talebine karşılık vermektedirler (Massey vd., 2005: 28-34).

Emek ve sermaye arasındaki ikilik ile birlikte ileri ekonomilerde işgücü piyasası birincil ve ikincil olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Birincil, sermaye yoğun sektörde çalışan işçiler vasıflı ve istikrarlı işlerde çalışmaktadır. Çoğunlukla profesyonel ve sendikalıdırlar. İşten çıkarılmaları sendikalı olmaları ve işsizlik sigortaları nedeniyle oldukça pahalıdır. İkincil, emek yoğun sektörde çalışan işçiler ise vasıfsız ve istikrarsız işlerde, çoğunlukla sendikasız çalışmaktadırlar. İşten çıkarılmaları işverene hiçbir maliyet yüklemeyiz.

Gelişmiş ülkelerdeki yerli işçiler birincil, sermaye yoğun işlere girmişlerdir ve düşük ücretli, istikrarsız ikincil sektör işlerine ilgi göstermemektedirler. Ayrıca eskiden düşük ücretli işleri kabul eden kadınlar artık boşanmaların artışı ile kendilerini evin geçimini sağlayanlar olarak görmeye başlamış ve kariyer odaklı birincil sektöre katılımlarını arttırmışlardır. Doğum oranlarının düşmesi ile ikincil sektör işlerini kısa süreliğine de olsa kabul edecek gençlerin oranı azalmıştır. Toplumun kentleşme oranının artmasıyla da şehir için gerekli olan işgücünü barındıran kırsal alanlar azalmıştır. Bu süreçlerin sonucunda ileri ekonomilerin gereksinim duyduğu ucuz, vasıfsız işçiler artık ülke içinden karşılanamamakta ve göçmen talebini ortaya çıkarmaktadır.

Böylece göç ne Neo-klasik Ekonomi Teorisinde belirtildiği gibi bölgeler arası ücret farklılıkları karşısında bireysel fayda maksimizasyonu kararı ile ne de yeni ekonomi teorisinde ifade edildiği gibi hane gelirinin risklere karşı korunmasının sigortasıdır. İkili işgücü piyasası teorisine göre göç, göç alan ülkelerin ikili işgücü piyasa yapısı nedeniyle, resmi işe alım mekanizmalarının üzerinden başlayan ve devam eden bir süreçtir (Massey vd., 2005: 30-34).

Bu teori, kadın işçi talebini ve kadın işgücü göçünü açıklayabilecek kavramlara sahiptir. Kadınların, eğitim düzeylerinin düşük olması, vasıfsız olmaları, düşük ücret beklentileri, kadın alanı olarak görülen “ev”den ayrılmadan çalışmalarını mümkün kılan esnek ve parça başı işleri kabul etmeleri, onları ikincil, emek yoğun sektörün talep ettiği işçi kategorisine sokmaktadır. Bu nedenle, göç alan ülkelerin ucuz ve örgütsüz işçi talebi karşısında, kadın işgücü göçleri gerçekleşmektedir.

1.2.2. TARİHSEL YAPISALCI TEORİ

Tarihsel Yapısalcı Teorinin temellerini Marksist düşünce, Bağımlılık ve Dünya Sistemi Teorileri⁴ oluşturmaktadır. Bu teoride göç genel olarak küresel ekonomi, merkez-çevre ülke ilişkileri ve gelişmişlik-azgelişmişlik çerçevesinde ele alınmaktadır (Brettell, 2000: 103). Bu yaklaşım ülkelerin çeşitli evrimsel aşamalardan geçerek, istikrarlı bir biçimde modernleşme ve endüstrileşmede son noktaya doğru ilerlediklerini söyleyen gelişme teorilerini ele alıp tartışmaktadır. Gelişme teorisyenlerinin aksine, politik gücün ülkeler arasında eşit olmayan bir biçimde dağıldığını, küresel kapitalizm ve yoksul ülkelerin dezavantajlı pozisyonları nedeniyle tabakalaşmış ekonomik düzenin ve eşitsizliklerin devam ettiğini, hatta pekiştirdiğini vurgulamaktadırlar (Massey vd., 2005: 34).

⁴ Bağımlılık teorisi, 1960’lı ve 1970’li yıllarda özellikle Latin Amerika’daki sosyal bilimciler arasında yaygınlık kazanmıştır. Bu teoriye göre azgelişmişlik zengin ülkelerdeki kapitalist gelişme ile yaratılmıştır. Azgelişmişliğin devam ve pekiştirilme süreci ise Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri’nin başlıca rolü oynadığı ‘dünya pazarı’ üzerinden işlemektedir. Ayrıca çevre ülkeler merkez ülkeler tarafından sömürülmektedir (Bottomore, 2001: 63). Dünya sistemi teorisi ise tarihsel yapısalcı yaklaşımın diğer çizgisidir. Emmanuel Wallerstein dünya sistemi teorisinin yorumcularından biridir ve kapitalist sistemin gelişmesinin kapsamlı analizini yapmıştır (Massey vd., 2005: 35).

Tarihsel Yapısalcı Teori, 70’li yılların ortasına kadar uluslararası göç ile ilgilenmemiştir. Ancak 70’li yıllarda, uluslararası göç hacminin artması ve göçmenlerin ‘konuk’ olmayıp kalıcı olduklarının anlaşılması ile uluslararası göçe ilgi duymaya başlamışlardır. Bireysel kararlara ve göç veren ülkenin itici faktörlerine vurgu yapan teorilerin aksine, uluslararası göçü makro bir bakış açısıyla, ülkenin tarihsel bağlamında ve küresel ekonomiye dahil olma süreci içinde, ülkeler arası politik eşitsizliklere, merkez-çevre ilişkilerine ve azgelişmişlik-gelişmişliğe değinerek analiz etmişlerdir (Massey vd., 2005: 35-36, Brettel, 2000: 103).

Bu teoriye göre Neo-klasik Ekonomi Teorisinde vurgulanan nüfus artışı, yoksulluk ve ekonomik durgunluk gibi faktörler göçle ilişkili olan ancak tek başlarına göçü başlatan unsurlar değildir. Dünyada süregelen göç kalıplarına bakıldığında bahsedilen faktörlerle göç arasında sistematik bir ilişki olmadığı görülmektedir. Örneğin hızlı nüfus artışına sahip Orta Afrika ülkeleri gibi bazı ülkeler az miktarda dış göç verirken, görece daha yavaş nüfus artışına sahip Güney Kore, Dominik Cumhuriyeti gibi ülkeler ABD için ana göçmen kaynaklarındandır. Yoksulluk faktörüne baktığımızda ise, bütün göç veren ülkelerin yoksul olmadığı, ağır yoksulluk içindeki pek çok ülkenin ise dış göçe yönelmediği görülmektedir. Ekonomik durgunluk ile göç etme davranışı da her zaman paralel gitmemektedir. Göç veren ülkelerin çoğunun ekonomik gelişme gösterdiği dönemler ile en fazla dış göç verdiği dönemler paraleldir. Örneğin Güney Kore 1970’li yıllarda yüksek GSMH büyüme oranına sahip olmasına rağmen ABD’ye en çok göçmen gönderen ülkelerden biri olmuştur. Bu örnekler üzerinden bakıldığında bahsedilen itici koşulları göçe çeviren diğer faktörlere odaklanmak gerekmektedir (Sassen, 1998: 37-38).

Tarihsel Yapısalcı Teoriye göre, merkez ülkelerle çevre ülkeler arasındaki askeri, ekonomik, politik bağlantılar dış göçü ortaya çıkarmakta etkilidir. Kapitalist ekonominin merkez ülkelerden çevre ülkelere yayılması çevre ülkelerdeki geleneksel iş yapılarını bozmakta; küçük üreticileri mülksüzleştirip, geniş bir çiftçi kesimini de ücretli çalışana çevirerek göçmen nüfusunu ortaya çıkarmaktadır (Toksöz, 2006: 19). Ayrıca merkez ülkelerin çevre ülkelerde yaptığı yatırımların yarattığı sektörlerde

Çalışanlar, sermaye arzını sağlayan ülkenin düşünce kalıplarını ve pratiklerini benimsemekte ve o ülkeye g olasılığını kolaylaştırmakta ve teşvik etmektedir (Sassen, 1998: 43) .

Merkez ülkelerdeki işgücü talebi de Tarihsel Yapısalcı teorisyenlerin g analizlerinde önemli bir yer tutmaktadır. Sassen bu noktada ABD’den örnek vermektedir. ABD’de yüksek ücretli, profesyonel çalışanların sayısı az miktarda artarken, orta ücretli ve beyaz yakalı çalışanların sayısında keskin bir düşüş yaşanmış ve düşük ücretli, yarı zamanlı çalışanların sayısı hızla artmıştır. Bu artış ve azalışlarda yatırım ve üretim işlerinin düşük ücretli ülkelere kaydırılması ve hizmet sektörünün hızla büyümesi rol almaktadır. Bu değişimlerle birlikte ABD’de işgücü piyasasında 1970’lerden itibaren hızla büyüyen bir kutuplaşma görülmektedir. Bu kutuplaşma ile birlikte düşük ücretli, istikrarsız, yarı zamanlı, esnek, istenmeyen vardiyalara sahip işlere yerli halk istekli olmamış ve sosyal açıdan zaten zayıf konumda olacak ve bu işleri kabul edecek bir göçmen talebi ortaya çıkmıştır. Böylece merkez ülkelerdeki düşük ücretli işlerin arzı devam ettikçe, bu işleri doldurmak üzere göçmenlerin günün devam etmesi beklenmektedir (Sassen, 1998: 46-48).

Bu bölümde uluslararası gün küresel ve tarihsel değişimlerinden ve uluslararası g sürecinin ele alındığı ekonomik ve tarihsel yapısalcı teorilerden bahsedilmiştir. Bir sonraki bölümde ise, gün sosyal temellerine vurgu yapan Sosyal Sermaye Teorisi ve Birikimli Nedensellik Teorisi ele alınacaktır. Ardından bu çalışmanın çerçevesini oluşturan ve gün cinsiyetli yapısına vurgu yapan Feminist Teorinin üzerinde durulacaktır. Feminist analizlerle birlikte ortaya konan uluslararası gün toplumsal cinsiyetli yapısı ise, uluslararası kadın ve erkek g bşlıkları altında değerlendirilecek; ardından erkek günün ortaya çıkardığı geride kalan kadın literatürüne göz atılacaktır.

2. BÖLÜM

YENİ ULUSLARARASI GÖÇ TEORİLERİ VE TOPLUMSAL CİNSİYET

2.1. YENİ ULUSLARARASI GÖÇ TEORİLERİ

Sosyal bilimciler, son 50 yılda küreselleşen, hızlanan ve farklılaşan uluslararası göçün açıklanmasında, ülkeler arası ekonomik eşitsizliklere cevap veren rasyonel bireye veya bölgeler arası işgücü arz ve talep dengesine vurgu yapan ekonomik yaklaşımların yeterliliğini sorgulamışlardır. Bu sorgulamalar sonucunda, göçmenlerin sadece istihdam ve ücretlere göre hareket etmedikleri, homojen olmadıkları ve göç kararını verdikleri bağlamların birbirinden farklı olduğu vurgulanmıştır. Bu bakış açısıyla birlikte, göçmenlerin karar verme süreçleri, göç kararının verildiği bağlam, göçmenlerin çevreleriyle olan etkileşimleri, göçe teşvik eden kurumlar ve göçmen ağıları, yaşamın her alanında etkili olan toplumsal cinsiyet analizleri göç çalışmalarında yer almaya başlamıştır (Massey vd., 2005: 8-15). Bu bölümde, göçün sosyal ve toplumsal yapısına vurgu yapan Sosyal Sermaye Teorisinin, Birikimli Nedensellik Teorisinin ve Feminist Teorinin üzerinde durulacaktır. Ardından feminist perspektifin katkıları ile oluşan uluslararası göç ve toplumsal cinsiyet ilişkisi, kadın ve erkek göçü başlıkları altında değerlendirilecektir.

2.1.1. SOSYAL SERMAYE TEORİSİ

Sosyal sermaye teorisine göre göç, ekonomik olduğu kadar sosyal bir süreçtir. Ekonomik göç analizleri bölgeler arası ücret farklılıklarının azaldığı, kısıtlayıcı göçmen politikalarının uygulandığı dönemlerde, göçün artarak nasıl devam ettiğini veya göçmenlerin neden belirli bölgelerden yoğun olarak geldiğini açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Bu açıdan göç analizlerinde, göçün sosyal temellerinin de göz önünde bulundurulmasının gereği vurgulanmaktadır (MacDonald, MacDonald, 1974:228). Sosyal sermaye teorisi, göçün nedenlerinden öte sosyal sermaye

üzerinden göçün sürekliliğinin ve kendini yeniden üretmesinin üzerinde durmaktadır (Toksöz, 2006: 21).

Pierre Bourdieu, sosyal sermayenin tanıdık ve dostluk ilişkileri ağları ile ilintili olan gerçek ve potansiyel kaynakların birleşimi olduğunu ifade etmektedir. (akt. Portes, 1998:3). Ekonomist Glenn Loury ise sosyal sermaye konusuna Neo-klasik Teorilerin bireysel analizlerini eleştirirken değinmektedir. Sosyal sermaye ile genç insanların sosyal gelişiminde rol oynayan aile ve topluluktaki kaynaklara atıfta bulunmaktadır. Sosyal sermaye tartışmalarında genel olarak sosyal sermayeye sahip olmak için bir bireyin diğer bireylerle ilişkide olması gerektiği söylenmektedir. Bireyin elde ettiği avantajların gerçek kaynağının ise bireyin kendisinin değil, ilişkide olduğu diğer bireyler olduğunun altı çizilmektedir. Ayrıca sosyal sermayenin dönüşebilirliğine vurgu yapılmaktadır. Çeşitli ağlar ve sosyal kurumlar üzerinden sosyal sermayeye erişen insanlar, bu sermayeyi başka biçimlere özellikle de parasal sermayeye dönüştürmektedirler. Sosyal sermaye kavramı özellikle göçmen ağları çalışmalarında kullanılmaktadır (Portes, 1983:7, Massey vd., 2005: 42).

Sosyal sermaye teorisine göre göç, belirli bir eşikten sonra göç olasılığını arttıracak ve yeni göçleri ortaya çıkaracak sosyal yapıları da üretmektedir. Bu yüzden zaman içinde, özellikle göçmen ağları ve göçe teşvik eden kurumlar gibi faktörlerin etkisi ile herhangi bir nedenden dolayı ortaya çıkmış göç hareketinin devamlılığının sağlandığı ifade edilmektedir (Massey, 1990: 60-68).

Göç veren bir toplumdaki potansiyel göçmenler, göçmen ağları üzerinden daha sonra parasal sermayeye dönüştürebilecekleri bir sosyal sermaye çeşidi kurmaktadır. Göçmen ağları, “göç alan ve göç veren ülkedeki göçmenleri, eski göçmenleri ve göç etmemiş olanları akrabalık, arkadaşlık ve hemşehrilik bağları ile bağlayan bireysel ağlardır” (Massey vd., 2005: 42). Bu ağlardaki bireyler birbirlerine karşılıklı yardım ve destek yükümlülükleri taşımaktadır. Bu yükümlülükler üzerinden her bir yeni göçmen, bahsedilen ağlarla bağlı bulunduğu kişiler için yeni bir ülkeye yerleşme, yeni ev ve iş bulma gibi göç maliyetlerini düşürmekte ve yeni göç olasılığını arttırmaktadır (Massey vd., 2005: 43-56).

Göç yararlanabilecekleri sosyal ağlara sahip olmayan ilk göçmenler için oldukça riskli ve maliyetli bir harekettir. Bu yüzden göçün ilk aşamalarında göç edenler bahsedilen maliyetleri karşılayabilecek sosyo-ekonomik düzeyde olan bireylerdir. İlk göçmenler köken ülkelerine döndüklerinde olası göçmenler için gerekli olan uluslararası deneyim ve iş bağlantılarına sahiptir. Bu göçmenlerin geri dönerken yanlarına arkadaş ve akrabalarını alma olasılığı çok yüksektir. Eski göçmenlerin yeni göçmenlerin göç maliyetlerini düşürmesiyle göç, göç veren topluluktaki tüm sosyo-ekonomik düzeylere yayılmaktadır (Massey, Espana, 1987: 737).

MacDonald ve MacDonald'ın 1885-1914 yılları arasında Güney İtalya'dan ABD'ye göç eden göçmenlerin aralarındaki bağlantıları analiz ettikleri çalışmalarında, göçmen ağları üzerinden kurulan zincir ilişkiler 3 geniş tipte sınıflandırılmaktadır. Bunlardan ilki köken ülkelerindeki çalışma yaşamındaki erkekleri, doğrudan sömürmek veya işverenlerinden komisyon almak amacı ile göç etmeye teşvik eden ve bu süreçte onlara iş, konaklama yeri, borç gibi bir dizi servis sunan "patronlar"dır. Bu patron- göçmen işçi ilişkisi ve uygulamaları İtalyan ve Amerikan otoriteleri tarafından 1890'larda yasaklanmıştır. İkinci zincir ilişki ise ABD'ye çalışmak üzere göç etmiş olan erkekler ve İtalya'daki diğer erkekler arasındaki ilişkidir. Göç etmiş olan erkekler İtalya'daki diğer erkeklerin göç etmelerine, iş bulmalarına ve yerleşmelerine yardımcı olmakta ve göç olasılıklarını arttırmaktadırlar. Göçmen erkekler ABD'de yerleşmeye karar verdiklerinde İtalya'dan eş ve çocuklarını getirerek son zincirleme göçü gerçekleştirmektedir. Bu göçe gecikmeli aile göçü denmektedir ve göçün sürekliliğini ve devamlılığını diğer göçmen ağlarında olduğu gibi devam ettirmektedir (MacDonald, MacDonald, 1974: 228-229).

Sosyal sermaye teorisinin vurguladığı bir diğer göç faktörü göçe teşvik eden kurumlardır. Bu kurumlar uluslararası göç başladıktan sonra, göç etmek isteyen insan sayısı ile göç etmesi kabul edilen insan sayısı arasındaki dengesizlik nedeniyle ortaya çıkmakta ve uluslararası göçü kar elde etmek için teşvik etmektedirler. Göç kurumları göçmenlere, sınırdan gizlice geçmek, işverenler ile bağlantı kurmak, vize

ve çeşitli belgelerin sahtelerini temin etmek gibi bir dizi servis sunmaktadır. Bu teoriye göre bireysel göçmen ağ bağlantıları tek başına uluslararası göçü devam ettirememektedir. Kar amaçlı göç kurumları, göçün kendi kendini devam ettirmesi konusunda göçmen ağlarının yapısal tamamlayıcılarıdır (Massey vd., 2005: 44).

Sonuç olarak, sosyal sermaye teorisine göre ekonomik koşullar değişse de, hedef ülkede göçmen işgücüne ihtiyaç duyulmasa da, sınırlayıcı ve zorlayıcı göçmen politikaları uygulansa da göç, bireysel göçmen ağları ve kar amaçlı göç kurumları üzerinden devam edebilmektedir.

2.1.2. BİRİKİMLİ NEDENSELLİK TEORİSİ

Birikimli nedensellik teorisi, uluslararası göçün zaman içinde ek göçleri daha olası yaparak kendini devam ettirdiğini öne sürer. Bu teoriye göre bireysel veya hane göç kararı, bir sonraki göç kararının verildiği sosyal bağlamı değiştirmektedir. Değişen sosyal bağlam ise topluluktaki diğer bireylerin veya hanelerin göç kararlarını etkilemektedir. Böylece, toplulukta artan göç hareketinin, potansiyel göçmenlerin göç olasılığını çeşitli faktörler üzerinden arttırması beklenmektedir (Massey vd., 2005: 45- 57).

Birikimli nedensellik teorisi, göç kararında ve hareketinde bireysel davranış ve toplumsal yapı arasındaki ilişkiyi yönlendiren faktörlere işaret etmektedir. Bunlardan ilki sosyal sermaye teorisinde ifade edildiği gibi göçmen ağlarının genişlemesidir. Daha önceden de bahsedildiği gibi göçmen ağları belirli bir noktaya kadar genişlediği zaman her yeni göçmen bir sonraki olası göçmen için göç maliyetlerini ve risklerini düşürerek göç olasılığını arttırmaktadır. Böylece zaman içinde göç hareketi toplumun her kesimine yayılmaktadır.

Gelir eşitliği faktörüne göre ise göç yoluyla gelirini arttıran aileler karşısında görece yoksulluğa düşen hanelerin bazılarının göç olasılığı artmaktadır. Göç yoluyla elde edilen gelir ile köken ülkede yatırım amaçlı arazi almak ise toplumsal yapıya

etki eden bir diğ er fakt ord ur. Yatırım amaçlı alınan arazide, genellikle tarımsal faaliyet yapılmamakta ve arazi boş kalmaktadır. Bu nedenle tarımsal faaliyette çalışacak işgücü talebi azalmakta ve yerel düzeyde işgücü arz fazlası oluşmaktadır. Bu durum ise dış g   baskısını arttırmaktadır. Tam tersi durumda, göçmen haneler g   yoluyla elde ettikleri gelir ile satın aldıkları arazide üretim yapmayı tercih ederlerse de dış g   baskısının arttığı görülmektedir. Göçmen aileler gelirlerinin göreli fazlalığı nedeniyle üretim sürecinde sermaye yoğun metotları tercih edeceklerdir. Sermaye yoğun metotlar ise yerel işgücüne ihtiya ı azaltmakta ve yine yerel düzeyde işgücü arz fazlalığı yaratmaktadır. Bu durumda yine dış g   baskısı ve g   olasılığı artmaktadır.

Son faktör ise toplumda g   kültürünün oluşmasıdır. Yaygınlaşan g   sonucunda, topluluktaki güce dair algılar ve değerler değişmektedir. G   topluluk için bir yaşam stratejisi veya bazı durumlarda bir statü sembolü haline gelmektedir. G   etmeyenler “tembel, girişken olmayan ve çekici olmayan” kişiler olarak algılanmaya başlanmaktadır. Böylece bahsedilen faktörler üzerinden g  , toplulukta yeni yapılar inşa etmekte, bu yeni yapılar ise yeni g  leri ortaya çıkarmaktadır. (Massey vd., 2005:46-48).

Birikimli Nedensellik Teorisi ve Sosyal Sermaye Teorisi, günün sosyal temellerine yaptıkları vurgu açısından önemlidir. Bu teorilerde, günün ortaya çıkmasında, olasılığının artmasında ve sürdürülmesinde, sosyal sermayeye ve göçmen ağlarına dikkat çekilmektedir. Ancak bir sosyal kategori olan toplumsal cinsiyetin, sosyal sermayeye ve göçmen ağlarına nasıl etki ettiği ve bu doğrultuda farklı bireyleri nasıl etkilediği gözden kaçırılmaktadır. Bir sonraki Feminist Teori kısmında da tekrar edileceği gibi kadınlar ve erkekler, aileleri, haneleri ve köyleriyle farklı biçimlerde sosyal ağlar kurmaktadır. Örneğin, ekonomi ve “dış dünya” ile ilişkilerden sorumlu tutulan erkek, “ev i i” işlerden sorumlu tutulan kadına göre, g   etme olasılığını arttıracak, daha avantajlı sosyal ağlara sahip olacaktır. Kadınlar tarafından bakıldığında ise, “ithal gelin” örneklerinde görüldüğü gibi, köken ülke ve g   edilen ülke arasındaki göçmen ağları, “kültürü ve namusu korunmuş” kadınların gününü arttırabilmektedir. Öte yandan artan g  lerle birlikte oluşan g   kültürü de

erkek ve kadınlar için farklılaşabilmektedir. Göç eden erkekler, çalışkan, girişken ve zengin kişiler olarak kabul görürken; göç eden kadınlar “dışarı”ya çıkmış, “dışarı”da ne yaptığı bilinmeyen, “kültürü ve namusu bozulmuş” kişiler olarak soru işaretleri ile karşılanabilmektedir. Bu açıdan göçü, sosyal temellerine dayanarak açıklayan her teorinin, sosyal hayatın her alanında etkili olan toplumsal cinsiyet kategorisini de göz önünde bulundurması gerekmektedir.

2.1.3. FEMİNİST TEORİ

Mahler ve Pessar çoğu göç çalışmasının, toplumsal cinsiyet ilişkilerinin adeta dünyanın organizasyonu ile herhangi bir ilişkisi yokmuş gibi yürütüldüğünü ve bu alanda toplumsal cinsiyet analizlerinin direnç ve ilgisizlikle karşılandığını söylemektedirler⁵. Bu ilgisizliğin ise metodolojik ve ideolojik nedenlerinin olduğunu eklemektedirler. (Mahler, Pessar, 2006: 28-50). Feministler, politik mücadelelerinde hem karşı durdukları hem de ileri sürdükleri öneriler çerçevesinde, içinde yaşadıkları toplumu bilimsel bir tarzda anlama uğraşı içinde olmuşlardır. Bu nedenle feminist araştırmalar ve feminist toplum teorileri yalnızca kadın politikalarının bir parçası olarak algılanmış ve bu politikalarla ilgilenmeyenler için bilimsel bir heyecan yaratmamıştır. Öte yandan feminist eleştirinin, feminist araştırmaların ve feminist toplum teorisinin toplumdaki egemen anlayışı sorgulaması, özellikle erkeklerin bu durum karşısında tüm yaşamlarını değiştirme noktasında ciddi bir tehditle karşılaşması bahsedilen ilgisizliğin diğer ideolojik nedenlerini oluşturmaktadır (Ramazanoğlu, 1998: 71-72).

Feminist Teorinin tehdit ettiği bir diğer alan ise bilimsel bilginin geçerlilik yöntemleridir. Feminist bilim insanları öznellik ve duygudan arınmış aklın ve nesnelliğin imkanını sorgulayarak geleneksel akademisyenlerin kullandığı yöntemlere şüphe ile yaklaşmışlardır. Bunun karşılığında ise “yok sayılarak” ve

⁵ Toplumsal cinsiyet analizlerine olan bu ilgisizlik göç teorilerinin ele alındığı çalışmalarda da kendini göstermektedir. Bu çalışmalarda ekonomik ve tarihsel süreçlere, sosyal bağlama vurgu yapan teorilere yer verilmekte, ancak 1970’lerden bu yana göç çalışmalarına farklı bir yaklaşım sunarak göç sürecine dair daha derin bir anlayışa sahip olunmasını sağlayan feminist teorilere yer verilmemektedir (Bkz. Massey vd., 1993; Castles, Miller, 2008: 30-42; Kaya, Şahin, 2007: xxiii- xxiv; Toksöz, 2006: 16-24).

“alay edilerek” “savuşturulmuşlardır” (Ramazanoğlu,1998: 78). Toplumsal cinsiyet hakkındaki bilgileri en iyi biçimde toplamak üzere önerdikleri nitel araştırma tekniklerine ve bu tekniklerden elde ettikleri bilgilere ise nicel araştırma teknikleri ve verileri kadar değer verilmemiştir (Mahler, Pessar, 2006: 28).

1970’lerden itibaren radikal feminizm dalgası ile birlikte hayatın her alanına yayılan feminist eleştiri, sosyal bilimlerde de kendini göstermiştir. Bu süreçte sosyal bilimler, feminist perspektif ile ele alınmış ve yoğun eleştiriye tabi tutulmuştur (Acar-Savran, 2004: 170-171; Çakır, 1996; Tekeli, 2010; Uçan-Çubukçu,2006). En fazla ön plana çıkan eleştiri ise bilimin erkek merkezliği ve cinsiyetçiliği olmuştur. Buna göre sosyal bilimler kadın deneyimini ve bilgisini ihmal etmekte ve yalnızca erkeklere özgü deneyimleri ön plana çıkarmakta, sorunsallaştırmaktadır (Harding, t.y: 39). Bu doğrultuda bu dönemde erkek merkezliğine karşı kadınları “tarihsel, toplumsal, ekonomik ve politik aktörler olarak görünür kılan” araştırmalar ve çalışmalar üretilmiştir (Kandiyoti, 1996: 125).

Feminist eleştirilerin ön plana çıktığı alanlardan biri de uluslararası göç teorileri ve araştırmaları olmuştur. Uluslararası göçün öncü teorisyenlerinden E.G. Ravenstein’in 1880’lü yıllarda kadınların erkeklerden daha çok göç ettiğini ifade etmesine rağmen kadınlar uzunca bir dönem göç çalışmalarının dışında tutulmuş; cinsiyetsiz göçmenlerden ya da erkek göçmenlerden bahsedilmiştir (Pessar, Mahler, 2003: 814). Bu dışta bırakmanın sebebi olarak da kadınların göç sürecine aktif olarak katılmadıkları veya katılsalar da ekonomik olarak daha önemsiz oldukları öne sürülmüştür (Morokvasic, 1983: 13-14). İlk feminist göç araştırmaları da bu noktada kadının görünmezliği üzerine yapılmış ve kadının göç deneyimlerine odaklanmıştır (Silvey, 2004: 1; Uçan-Çubukçu, 2009).

Kadınların göç sürecine aktif olarak katılmadığı, erkekleri takip ederek pasif göçmenler oldukları düşüncesi konuk işçi modeli ile pekiştirilmiştir. Bu modele göre göç dalgaları erkek işçiler ile başlamakta, aile birleşmesi yolu ile de kadınlar tarafından sürdürülmektedir (Moch, 2005: 98). Türkiye açısından baktığımızda 1960’lı yılların ilk yarısında, yapılan işgücü anlaşımları sonucu göçe erkeklerin

katıldığı ve konuk işçiler olarak eşlerini bu sürecin dışında tuttıkları görülmüştür (Abadan-Unat, 2007:5). Benzer bir biçimde kadınların göçe katılmayıp ev ve tarla yükümlülükleri ile kalması Kuzey Avrupa'ya erken dönem göç veren diğer ülkelerde de görülen bir durum olmuştur (Brettell,2003: 141).

Ancak konuk erkek işçi ve pasif takipçisi kadın modeline uymayan durumlar da mevcuttur. Örneğin 1907'de Almanya'daki yabancı işçilerin %27'si, 1967-1974 yılları arasında Fransa tarafından kabul edilen Portekizli işçilerin % 23'ü kadındır (Zlotnik, 1995: 229). Yine Almanya'da konuk işçi uygulamasının en yoğun olduğu dönemde de pek çok bekar veya evli göçmen kadın çalışan görülmüş ve sayıları 1966 yılından itibaren hızla artmıştır (Kofman, 1999:274). 1960'lı yıllarda sayıları az da olsa Batı Avrupa ülkelerine göç eden kadınlar (Erder, 2006(b): 301), Paris gibi şehirlerde ev içi hizmetlerde çalışan Bretonlu kadınlar ve Danimarka'da hasat zamanı çalışan Polonyalı kadınlar, mültecilerin %80'ini çocuklarıyla birlikte oluşturan kadınlar (Moch,2005: 98-99) göç literatüründe kadınların görünmezliğinin temel nedenlerinden birinin sosyal bilimlerdeki erkek merkezci yaklaşımın olduğunu anlatmaktadır. Feminist eleştiriye göre sayısı azımsanmayacak kadar çok olan göçmen kadının dışlandığı göç çalışmalarında, erkek göçmenlerin 'göçmen' olarak kabul edilmesi ve göçmen nüfusunu ve deneyimini yansıttığının varsayılması yanlış ve yetersiz yorumlara yol açmaktadır (Moch, 2005: 97).

1970'lerden itibaren başlayan feminist eleştiri, göçmen kadınların görünmezliğinin yanı sıra, görünen göçmen kadınların ekonomik olarak önemsenmemesini de ele almıştır. Bu eleştirilere göre dünya çapında ekonomik faaliyette bulunan göçmen kadınlar, ataerkil bir bakışla ekonomik açıdan önemsiz olarak görülmektedir. Çevre ülkelerin göçmen kadınları, merkez ülkelerin ucuz işgücü talebini karşılamaktadır. Kadınlar Filipinler'de oyuncak sanayinde, Londra ve Paris'te tekstil atölyelerinde, Almanya, İsveç ve İngiltere'de hastane ve umumi tuvalet temizlik sektöründe çalışsa da birincil olan anne ve ev kadını rolleri nedeniyle ikincil ve tamamlayıcı çalışanlar olarak görülmektedir (Morokvasic,1984:886-888). Feminist eleştiriye göre bu ataerkil bakış ile bireysel stratejileri takip eden, karar

verme süreçlerine katılan kadın işgücü göçmenleri göç analizlerinde yer alamamakta ve analizler genel tabloyu yansıtmaktan uzak kalmaktadır (Kofman, 1999: 274).

1970’li yıllarda göç literatüründe kadının görünmezliği ve önemsenmemesine getirilen eleştiriler, ilk feminist eleştiriler olmuş ve bu doğrultuda kadın, göç çalışmalarına dahil edilmeye çalışılmıştır. 1980’lerden itibaren günümüze dek görülen son dönem feminist göç çalışmaları ise diğer sosyal bilimlerde de görülen, kadının araştırma sürecine dahil edilme problemlerinin bir adım ötesine geçmekte, göç ve toplumsal cinsiyetin⁶ birbirini şekillendirme süreçlerine ve karşılıklı etkileşimlerine odaklanmaktadır. Çocuk bakımı ve ev hizmetlerinde görülen işgücü ayrımlarına dikkat çekilmekte, işgücü göçünün toplumsal cinsiyet ilişkileri ile nasıl şekillendiği gösterilmektedir (Silvey, 2004: 1-9). Bu çalışmalarda göçün ne zaman, nereye doğru gerçekleşeceği ve göçe kimin katılıp kimin katılmayacağı konusunda toplumsal cinsiyetin merkezi önemde olduğu vurgulanmaktadır (Brettell, 2003:145).

Feminist eleştiriye göre, toplumsal cinsiyet ile kadın ve erkekler için göç süreci ve deneyimi farklılaşmaktadır. Örneğin göç alan ülkelerdeki köken ülke dağılımına bakıldığında göçün toplumsal cinsiyetli yapısı görülmektedir. Bazı köken ülkelerden gelen kadın göçmen oranları daha yüksekken, bazı köken ülkelerden gelen erkek göçmen oranları daha yüksektir. Latin Amerika, Doğu ve Güneydoğu Asya ülkelerinden daha çok kadın göçmen gelirken, Güney ve Batı Asya ve Kuzey Afrika’dan daha çok erkek göçmen gelmektedir (Zlotnik, 1995: 252).

⁶ Toplumsal cinsiyet kavramı, ilk kullanıldığı zamandan bu yana feminist teori için ufuk açıcı tartışmaları, analizleri ve açıklamaları beraberinde getirmiştir. Toplumsal cinsiyet, 1970’li yılların başlarında Ann Oakley tarafından, cinsiyetin biyolojik temellerinden farklı olarak, toplumsal olarak kurgulanmış, toplumsal kategoriler olarak ele alınmıştır. Bu yaklaşımda erkek ve kadın arasındaki biyolojik farklılıklar üzerinden kurgulanan kadınlık ve erkeklığın doğal olmadığı, doğallaştırılmış bir toplumsal yapı olduğu vurgulanmaktadır. Bu vurgu ile, ataerkil ideolojinin değiştirilemez olarak sunduğu kimlik, rol ve eşitsiz ilişkilerin aslında dönüştürülebilir toplumsal yapılar oldukları dile getirilmiştir. Toplumsal cinsiyet kavramı, her ne kadar feminist teori ve feminist politika için hala önemli bir kavram olsa da yeniden tartışılmaktadır. Toplumsal cinsiyet kavramının, biyolojik yapıyı toplumsal cinsiyetin temeli olarak sunan özcü yaklaşımı, cinsiyetler arası anatomik farklılıkları kategorize etmesi ve ikili karşıtlık içinde sunması, cinsiyet kavramını ikame eder biçimde algılanması eleştirilmektedir. Bu eleştirilerle birlikte, cinsiyetin de üremeye dayalı bir ikili karşıtlık olarak, toplumsal cinsiyet pratikleri, ilişkileri ve düzeni tarafından oluşturulduğu ve doğallaştırıldığı öne sürülmektedir. (Bu tartışmalar için bkz. Scott, 2007; Uçan-Çubukçu, 2007; Acar-Savran, 2004).

Feminist Göç Teorileri mevcut göç teorilerini de toplumsal cinsiyet ayrımında tekrar ele almaktadır. Neo-klasik ekonomik açıklamaların toplumsal cinsiyet süreçlerine hitap etmediği ve erkek merkezci varsayımları sürdürdüğü vurgulanmaktadır. Örneğin çocuk bakımı ve ev hizmetleri gibi ‘ücretsiz’ ekonomik faaliyetler, resmi ücretli sektörden daha önemsiz sayılarak gözden kaçırılmaktadır (Silvey, 2004: 3-6). Toplumsal cinsiyet farklılıkları ve cevap verdikleri uygun davranış nosyonları nedeniyle kadının göçü, istihdam olanaklarına cevap veren erkek göçü çerçevesinde analiz edilememektedir (Morokvasic, 1984: 899).

Feminist eleştiriye göre Sosyal Sermaye Teorisi de toplumsal cinsiyetli yapıyı gözden kaçırmaktadır. Toplumsal cinsiyet, sosyal hayatın pek çok yönünü organize etmekte ve sosyal sermayenin niteliğini de etkilemektedir. Kadın ve erkeklerin hanelerine ve köylerine olan sosyal bağları farklı nitelikte ve içeriktedir. Değişen sosyal bağlar ise kadın ve erkekler için farklı göç süreçlerini getirmektedir. Örneğin Kanaiaupuni’nin (2000) araştırmasına göre aile ağları kadınların ilk göçünde önemliyken, erkeklerin ilk göçünde köy ağları daha ön plandadır. Cerrutti ve Massey’in (2001) çalışması ise hane içindeki göçmen ağlarının farklı cinsiyetleri nasıl etkilediğini göstermektedir. Bu çalışmaya göre annenin göçü hem kız hem de erkek çocukların göç olasılığını arttırırken, babanın göçü erkek çocukların göç olasılığını kız çocuklarının göç olasılığından daha fazla oranda etkilemektedir (akt. Curran vd., 2005: 229-250).

Kadın ve erkeğe göre değişen göçmen ağları göç edilen ülkede de devam etmektedir. Göç alan ülkelerdeki işlerin cinsiyetçi ayrımı kadın ve erkeklere farklı sosyal ağları sunmaktadır. Örneğin ABD’deki Hispanik erkekler inşaat sektörü gibi diğer erkeklerle daha yoğun sosyal ağlar kurabilecekleri işlerde çalışmaktadır. Kadınlar ise izole edilmiş bir biçimde ev içi veya daha küçük ölçekli sektörlerde çalışmakta, sosyal ağlarını geliştirebilecekleri fırsatlardan yoksun kalmaktadır. Bu şekilde göçmen erkekler göçmen kadınlara göre farklı sermayelere dönüştürebilecekleri daha avantajlı sosyal ağlara sahip olabilmektedir (Parrado, Flippen, 2005: 608-609).

1970’li yıllardan itibaren göç çalışmalarında feminist teorilerin kullanılmasıyla göçün daha önceden gözden kaçan toplumsal cinsiyetli yapısı ortaya konmuştur. Göç sürecinin toplumsal cinsiyet ekseninde tekrar değerlendirilmesiyle, itme ve çekme faktörleri gibi birey üstü göç açıklamalarının ötesine geçilmiş, daha derin ve kapsamlı analizlere imkan tanınmıştır (Silvey, 2004: 10).

2.2. ULUSLARARASI GÖÇ VE TOPLUMSAL CİNSİYET

Göç çalışmalarında kadınlar uzunca bir dönem ele alınmamış; cinsiyetsiz göçmenlerden ya da erkek göçmenlerden bahsedilmiştir (Pessar, Mahler, 2003: 814, Parrado, Flippen, 2005: 607). Ancak, yukarıda bahsedildiği gibi, 1970’li yıllardan itibaren toplumda ve sosyal bilimlerde görülen feminist sorgulamalar ve göçmen kadının ekonomik rolünün farkındalığı ile birlikte, kadınlar göç çalışmalarında, göç hareketlerinin önemli birer unsuru olarak ele alınmaya başlanmıştır (Morokvasic, 1983: 19).

1980’lerden itibaren, göç çalışmalarına kadınların dahil edilmesinin daha da ötesine gidilerek, analiz merkezine toplumsal cinsiyet yerleştirilmiştir. Göç süreçlerinin analizinde, toplumsal cinsiyetin merkeze alınmasının göç çalışmalarına zenginlik ve derinlik katacağı vurgulanmıştır. Bu teoriye göre toplumsal cinsiyet sadece kadına değil, hem kadının hem de erkeğin kimlik inşasına ve algısına işaret etmektedir (Moch, 2005: 97-104). Toplumsal cinsiyet gücün kullanımını ve paylaşımını, ekonomik, politik, sosyal etkileşimi ve ihtiyaçları etkilemekte; aile, toplum ve devlet yapısı ile gelenekselleştirilmektedir (Engle, 2004:11). Bu doğrultuda toplumsal cinsiyet kimlik, algı ve deneyimleri şekillendirdiği gibi göç sürecini ve göçmen yaşamını da şekillendirmekte ve göç toplumsal cinsiyetli bir yapı sergilemektedir. (Pessar, Mahler, 2003: 812, Moch, 2005: 102).

Toplumsal cinsiyet göç kalıplarını şekillendiren önemli bir sosyal baskıdır (Parrado, Flippen, 2005: 607) ve göçe kimin katılacağı, göçmenin nereye ve ne zaman gideceği konusunda etkili olmaktadır (Brettell, 2003: 145). Toplumsal

cinsiyet etrafında şekillenen kadına ve erkeğe uygun iş nosyonu ve cinsiyete dayalı göç politikaları, göçe kimin aktif olarak katılacağını ve evi terk edeceğini, kimin geride kalacağını şekillendirmektedir (Moch, 2005: 102, Pedraza, 1991: 310). Bu nedenle göç, kadın ve erkek tarafından farklı biçimlerde deneyimlenmektedir (Pedraza, 1991: 310).

Göç alan ve veren ülkeler üzerinden bakıldığında cinsiyete dayalı göçmen seçiliminin olduğu görülmektedir (Zlotnik, 1995: 252, Pedraza, 1991: 310). Göç alan gelişmiş ülkelerdeki üretimin ve yeniden üretimin sınıf, ırk ve toplumsal cinsiyet üzerinden dağıtılması belirli tipte ve cinsiyette göçmen talebini ortaya çıkarmaktadır. Tablonun diğer parçasında, göç veren az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde ise toplumdaki toplumsal cinsiyet tabakalaşması ve toplumsal cinsiyet katmanlı ekonomi de dış göçe teşvik etmekte ve göç sürecini etkilemektedir (Parrenas, 2001: 65-79).

Bu kısımda, uluslararası göç sürecinde kadın göçünün temel özellikleri üzerinde durulacak ve uluslararası göçün toplumsal cinsiyetli yapısı örneklendirilecektir. Erkek göçü başlığı altında ise çalışmanın temel konusu olan ve erkek göçü ile birlikte ortaya çıkan göç sürecinde geride kalan kadınlar⁷ ele alınacaktır.

⁷ Literatürde kocaları göçmen olan veya göçmen olmuş evli kadınlar farklı kavramlarla ifade edilmektedir. Örneğin Brink (1991) “göçmen kocanın karısı”, Khafagy (1984) “göçmenin karısı”, Abadan-Unat (1977) “geride bırakılan aile”, Kadioğlu (1994) ve Engelbrektsson (1983) “geride bırakılan kadın”, Yenisey (t.y) “işçinin karısı” kavramlarını kullanmaktadır. Ancak göçmenin karısı, işçinin karısı veya geride bırakılan kadın gibi kavramlar, kadınları ya erkeklerin üzerinden tanımlamakta ya da pasif öğeler olarak sunmaktadır. Kocaları göçmen olan veya göçmen olmuş kadınlar her ne kadar kocalarının göç hareketine bağlı olarak göç çalışmalarında yer alsın da, yalnız kaldıkları süre boyunca göç sürecinin içinde hareket eden aktif öğelerdir. Konu üzerinde yapılan çalışmalar geride kalan kadınların genellikle kocaları ile yurt dışına göç etmeyi istediklerini belirtmektedir. Ancak geride kalan kadınların her zaman geride ‘bırakılmadıkları’, kadınların kendi istekleri ile kocalarına eşlik etmedikleri veya yasal sınırlamalar nedeniyle kocalarının isteğinin dışında köken ülkelerinde kaldıkları da görülmektedir. Bu nedenle bu çalışmada, söz konusu kadınlar, ‘geri’ kelimesi köken ülkeyi işaret etmek üzere, “geride kalan kadınlar” olarak ifade edilecektir.

2.2.1. ULUSLARARASI KADIN GÖÇÜ

Uluslararası göçler genellikle ekonomik nedenlerle hareket eden genç erkek göçmenler üzerinden analiz edilmektedir. Bu bakış açısıyla yapılan uluslararası göç çalışmalarında kadınlar, genellikle erkek göçmenlerin bağımlı ve pasif takipçileri olarak aile birleşmeleri altında ele alınmaktadır. Ancak göç demografisindeki en dikkate değer değişim kadınların hem yasal hem de yasal olmayan göçlere artan katılımıdır. Kadınlar aile birleşimi kapsamında, erkek göçmenlere bağımlı olarak göç etmeye devam etse de, artan biçimde erkek göçmenlerden bağımsız bir biçimde de işgücü göçüne katılmaktadır (Brettell, 2003: 139-145, Engle, 2004: 17, IOM, 2000: 7). Yaygın erkek göçmen anlayışı ise gerçekte kadınların baskın olduğu göç dalgalarını⁸ gölgede bırakmakta ve göç çalışmalarına bağımsız göçmenler olarak dahil olmalarını engellemektedir (Houstoun, Kramer, Barrett, 1984: 908).

Sassen, uluslararası göçlerin içinde bulundukları tarihsel aşamalar tarafından üretilip şekillendirildiklerini, bu doğrultuda kadın işgücü göçü ile küreselleşme arasında yapısal bir bağ olduğunu ifade etmektedir (akt. Parrenas, 2001: 11-25; Uçan-Çubukçu, 2009). Bu açıdan, kadın göçmen oranının giderek artmasının kapitalist dünya ekonomisinin kriz dönemine denk gelmesi tesadüf değildir (Purkis, 2008: 15). Günümüzde kadının uluslararası göçü basitçe akrabalığın ve aile birleşmelerinin bir ürünü olmaktan öte küresel işgücü piyasasının ve toplumsal cinsiyet örüntülerinin kadın işçi talebini ve arzını yaratmasının bir sonucudur (Sassen, 1998: 120). Üretimin ve yeniden üretimin sınıf, ırk ve cinsiyete göre küresel düzeyde organizasyonu, göç veren ve göç alan ülkelerin toplumsal cinsiyet örüntüleri birbirine geçmiş bir biçimde kadının uluslararası göçünü teşvik etmektedir (Sassen, 1998, Parrenas, 2001, Purkis 2006: 52-55).

⁸Uluslararası göçmenlerin %52'si erkek, %47,5'i kadındır (IOM, 2000: 7). Endonezya, Filipinler ve Sri Lanka en çok kadın göçünün yaşandığı bölgelerdir. Sri Lankalı işgücü göçmenlerinin %65'i, Filipinli işgücü göçmenlerinin %70'i kadındır (Engle, 2004: 24). Sığınmacı ve mülteciler arasında da kadın oranı oldukça yüksektir. 2008 yılında sığınmacı ve mültecilerin %47'si kadın ve kız çocuklarından oluşmaktadır (UNHCR, 2009: 2).

Kapitalist birikim süreci göz önünde tutulduğunda göç alan ülkeler daha düşük ücretli işgücünü sağlamak ve gelişmiş ülkelerdeki örgütlü işçilerin taleplerinden kurtulmak için göçmen kadın emeğini talep etmektedir. Kadın göçmenler ise sınıf ve toplumsal cinsiyetin⁹ ikili dezavantajı sonucu düşük ücret beklentileri ve örgütsüzlükleri ile bu talebe karşılık verebilecek en uygun işçi grubunu oluşturmaktadır (Sassen, 1998: 111- 115). Yüksek ücretli işlerde çalışan nitelikli göçmen kadınlar da mevcuttur. Ancak bu göçmen kadın tipi oldukça küçük bir grubu oluşturmaktadır ve kadın göçmenler düşük ücretli işlerde kümelenmektedir (Engle, 2004: 19).

Göç alan ülkelerde hizmet sektörünün genişlemesi, pek çok işin teknik olarak aşağı düzeye indirilmesi ve bilgi ve makine teknolojilerindeki gelişme ile yoğun fiziksel güce ihtiyaç duyulmaması kadın çalışanlarla ilişkilendirilen iş tipinin artmasına neden olmuştur. İş arzının bu şekilde feminizasyonu ile yerli kadınların artan politikleşmesi göçmen kadın talebini arttırmaktadır (Engle, 2004: 19, Sassen, 1998: 120-121). Bu taleple birlikte göçmen kadınlar turizm sektöründe, otellerde, lokantalarda, tarımda, eğlence ve fuhuş sektöründe yaygın bir biçimde istihdam edilmektedir (Purkis, 2006: 53).

Göç alan ülkelerdeki tekstil endüstrisi de taşeron sistemine ve geleneksel olarak kadınlıkla ilişkilendirilen niteliklere dayanması sonucu göçmen kadın emeğini talep etmektedir. Taşeron sistemine dayalı olarak işleyen tekstil endüstrisi, kadınların cinsiyetçi işbölümünde birincil görevleri olarak görülen ev işini ve çocuk/yaşlı bakımını tehdit etmeden evde çalışmalarına olanak sağlamaktadır. Bu durum göçmen kadınları düşük ücretlere ve iş güvencesizliğine rağmen bu işleri kabul etmeye yönlendirmektedir (Pedraza, 1991: 316). Örneğin ABD’de giyim sanayisinde üretim çevre ülkelerden merkeze döndürüldüğünde, göçmen erkekler büyük giyim firmalarında taşeron olarak çalışmaya başlamıştır. Taşeronlar çalıştıkları firma için

⁹ Ataerkil toplumlarda kadınların öncelikli rolü anne ve eş, erkeklerin ise “ekmek getiren” olarak tanımlanmaktadır. Bu nedenle kadınlar işlerini geçici, gelirlerini ise ana “ekmek getirici” erkeğin gelirinin tamamlayıcısı olarak görmekte ve düşük ücretli geçici işleri kabul etmektedirler. Böylece kadınlar işgücü piyasasında daha düşük bir statüde ve ücretle çalıştırılabilmektedir (Castles, Miller, 2008: 50; Massey vd., 1993: 443; Parrenas, 2001: 65).

örgütsüz, düşük ücretli ve uysal işgücünü aile, akrabalık, hemşehrilik ilişkilerini kullanarak temin etmiştir. Temin edilen bu işgücünün büyük çoğunluğunu ise kadınlar oluşturmaktadır (Purkis, 2006: 54).

Göç alan ülkelerdeki göçmen kadın emeği talebini yaratan unsurlardan bir tanesi de bu ülkelerde yaşanan toplumsal cinsiyet rollerindeki değişimler ve yeniden üretimin sınıf ve ırk ekseninde yeniden dağıtılmasıdır. Yeniden üretim, ev işlerini, çocuk ve yaşlı bakımını, çocukların sosyalleşmesini ve aile içindeki sosyal bağların sürdürülmesini içermektedir. Göç alan ülkelerdeki ayrıcalıklı sınıf kadınları ve yüksek ücretlerle çalışan kadınlar, ataerkil kodlarla kendilerine yüklenen yeniden üretim işlerinden kendilerini bağımsızlaştırmış ve bu işleri düşük ücretler karşılığı satın almaya başlamıştır. Piyasa ekonomisinin küreselleşmesi ise yeniden üretim düzenlemelerini uluslararası düzeye genişletmiş ve göçmen kadınlar artan biçimde ev içi hizmetlerinde çalışmaya başlamıştır (Parrenas, 2001: 61-62). Örneğin Avrupa’da 1984’te ev hizmetlerinde çalışanların %6’sı, 1987’de ise % 52’si göçmenlerden oluşmaktadır (Erdem, Şahin, 2008: 58). Ev hizmetlerinde çalışan göçmen kadınların hacminin bu şekilde artması; ev hizmetlerinin çoğunlukla kayıt dışı ve istismara açık olması¹⁰, konunun toplumsal cinsiyet, ırk, sınıf eşitsizliğini içermesi gibi nedenlerle, son 10 yılda ev hizmetlerine odaklanan feminist göç çalışmaları artmıştır (Ünlütürk-Ulutaş, Kalfa, 2009: 15).

“Bakım göçü” olarak adlandırılan bu göçlerin, Doğu Avrupa’dan, Batı Avrupa’ya; Meksika, Orta ve Güney Amerika’dan, Amerika Birleşik Devletleri’ne; Kuzey Afrika’dan, Güney Avrupa’ya; Güney Asya’dan petrol zengini Körfez ülkelerine; Filipinler’den Dünya’nın birçok bölgesine doğru beş kanaldan gerçekleştiği dile getirilmektedir (Gökbayrak, 2009: 64). Özellikle, Sovyet sisteminin çöküşü ile birlikte artan işsizlik ve yoksulluk karşısında, bu bölgedeki kadınlar, Avrupa ülkelerine, Türkiye’ye, Orta Doğu ülkelerine, ev hizmetlerinde çalışmak

¹⁰ İngiltere’de 1987 yılında Filipinli göçmen kadınlar öncülüğünde, ev içi hizmetlerde çalışan işçilerin hakları için kurulan KALAYAN örgütlenmesinin yaptığı bir araştırma, bu alanda görülen istismarı göstermektedir. Göçmen kadınlar günde ortalama 16 saat çalışmakta, günlük ve haftalık izinlerini kullanamamakta, fiziksel ve cinsel saldırıya maruz kalmaktadırlar (akt. Ünlütürk-Ulutaş, Kalfa, 2009: 20).

üzere göç etmektedirler (Toksöz, 2006: 86; Ünlütürk-Ulutaş, Kalfa, 2009: 15). Filipinli göçmen kadınların, 130'dan fazla ülkede ev hizmetlerine girişi ise, kadın göçünün en geniş kapsamlı dalgasını oluşturmaktadır. Filipinlerdeki çeşitli istatistiklere göre dünya üzerinde 6,5 milyon Filipinli göçmen vardır ve bu göçmenlerin yarısından fazlasını kadınlar oluşturmaktadır. Filipinli göçmen kadınların üçte ikisi, ev hizmetlerinde çalışmaktadır. Köken ülkelerindeki yerel ekonominin ve ailenin toplumsal cinsiyet tabakalaşmasından ayrılan Filipinli kadınlar, bu şekilde yeniden üretimin yine kadınlara havale edildiği benzer toplumsal cinsiyet kodları ile karşı karşıya kalmaktadırlar (Parrenas, 2001: 1).

Türkiye de, çocuk ve yaşlılara yönelik olmak üzere bakım hizmetlerinin ailelerin sorumluluğunda olması, kayıt dışı çalışmanın istihdamın yarısını oluşturması, Avrupa ülkelerinin sıkı göçmen politikaları ve uygulamaları nedeniyle bakım göçünün hedef ülkelerinden biri olmaktadır. Özellikle eski Doğu Bloğu ülkelerinden olmak üzere kadın göçmenler aracı kurumları ve sosyal ağlarını kullanarak Türkiye'ye göç etmektedirler. Türkiyeli kadınların, göçmen kadınlara göre ev hizmetlerinde daha yüksek ücretleri talep etmeleri, çok zor durumda kalmadıkça bu tip işleri kabul etmemeleri ve yatılı işleri tercih etmemeleri nedeniyle, göçmen kadınlara olan talep artmaktadır (Gökbayrak, 2009: 72- 75).

2.2.2. ULUSLARARASI ERKEK GÖÇÜ VE GÖÇ SÜRECİNDE GERİDE KALAN KADINLAR

Gülcan:

“Borcun yok, tarla ise bizim.
Her bir şeyimiz tamam. Gitmen niye?”

İbrahim:

“Senin için, kendim için, oğlum için.
Büyük mekteplerde okuyacak...”¹¹

Son 50 yıl içinde kadınların uluslararası göçe artan katılımından bahsedilse de; coğrafi kökene, göç tipine, toplumsal cinsiyete dayalı işbölümüne ve göç alan

¹¹ “Dönüş”, Yönetmen: Türkan Şoray, 1972

bölgelerin göç politikalarına bağlı olarak, göçün cinsiyet kompozisyonu değişmektedir. Güney Asya, Batı Asya ve Kuzey Afrika'dan köken alan uluslararası göçlerde erkeklerin daha baskın olduğu görülmektedir (Zlotnik, 1995: 252). Örneğin Hindistan Kerala'da uluslararası göç bir erkek hareketidir ve her on göçmenden dokuzu erkektir. Bu oran bu bölgede yaşayan Hristiyan ve Müslüman topluluklarda değişmektedir. Kerala'daki uluslararası göçlerde en yüksek kadın göçmen oranı Hristiyan topluluklarda (%38), en düşük kadın göçmen oranı ise Müslüman topluluklarda görülmektedir (%3). Ayrıca bu bölgede dinsel kimliğe bakılmaksızın kadınların yanlarında eşleri olmadan göç etmeleri çok nadirken, erkeklerin yanlarında eşleri olmadan göç etmeleri adeta bir kuraldır (Zachariah, Rajan, 2001: 47- 50).

Para kazanıp belirli bir birikime ulaştıktan sonra köken ülkeye dönmek üzere yapılan geçici göçlerde ailelerini geride bırakan ve yalnız göç eden çalışma yaşındaki erkekler ön plana çıkmaktadır (Pedraza, 1991: 312). Erkeğin göç etmesinin, kadının köken ülkede kalmasının nedenlerinden biri toplumsal cinsiyete dayalı işbölümüdür. Göçe kimin katılacağına karar verilirken, “ekmek getiren” olan erkeğin, para kazanma amaçlı olan göç hareketine katılması ve evden uzaklaşması beklenmektedir. Kadınlar ise “ekmek getiren” olarak görülmemekte, yeniden üretim faaliyetleri ile ilişkilendirilmektedir.

Ayrıca kadınlar Anthias ve Yuval-Davis'in bahsettiği gibi dil ve kültür sembollerinin yeni nesillere aktarımından sorumlu tutulmaktadır (akt. Castles, Miller, 2008: 52). Bu sorumlulukları ile kadınların evlerinden uzaklaşmamaları gerekmekte ve fiziksel hareketlilikleri kısıtlanmaktadır. Örneğin Türkiye'de yapılmış bir araştırma göçmen erkeklerin Avrupa'da yaşamının karılarının ve çocukların ahlakını kötü yönde etkileyeceğini düşündüklerini ve bu yüzden aile birleşimine karşı çıktıklarını göstermektedir (Brouwer, Priester, 1983: 120-121).

Göç alan bölgelerdeki göç düzenlemeleri ve arz edilen işlerin niteliğine bağlı olarak talep edilen işçinin cinsiyeti de erkek göçünü ortaya çıkarmaktadır. Örneğin 1980'lerde Ortadoğu'da petrol üreten ülkelere Asya ülkelerinden ve Mısır'dan geniş

çaplı işgücü göçü yaşanmıştır. Ortadoğu'daki Asyalı ve Mısırlı göçmen işçiler çalışma şartlarının zorluğuna bağlı olarak çoğunlukla 25- 35 yaşlarında, ailelerini köken ülkelerinde bırakmış olan evli erkeklerden oluşmaktadır¹² (Arnold, Shah, 1984: 298, Khafagy, 1984: 17, Hoodfar,1997: 73, Brink, 1991: 201). Güney Afrika'da altın madenlerinde, tarımda ve az da olsa kentsel alanlarda çalışmak üzere Botswana, Lesotho ve Svaziland'dan köken alan göçlerde de benzer biçimde karılarını köken ülkelerde bırakan erkekler baskındır. Güney Afrika bahsedilen alanlarda çalışmak isteyen göçmenlere en fazla iki yıl çalışma izni vermektedir. Buna bağlı olarak erkek göçmenler ailelerini köken ülkelerinde bırakmayı tercih etmektedir (Elkan, 1980: 583-585).

Benzer biçimde Türkiye de 1961- 72 yılları arasında Avrupa ülkeleri ile çeşitli işgücü anlaşmaları imzalamıştır. Bu dönemde Türkiye'den yurt dışına konuk işçi kapsamında yoğun “işgücü ihracı” yaşanmıştır. Konuk işçilerin rotasyona tabi tutularak bir yıllığına yurt dışına gitmesi planlanmıştır. Rotasyon ilkesine dayanılarak göç eden işçilerin ailelerini beraberlerinde getirmelerine izin verilmemiştir (Abadan-Unat, 2002: 43-44). Bu düzenlemelerle birlikte Avrupa ülkelerine yoğun işgücü göçünün yaşandığı bu dönemde Türkiyeli göçmenlerin neredeyse tamamı erkeklerden oluşmaktaydı. 1960 yılında Avrupa ülkelerine göç eden 2.495 erkeğe karşılık 173 kadın, 1961 yılında ise 5.193 erkeğe karşılık 430 kadın bulunmaktadır. 1973 yılında ise kadın göçmen işçiler tüm göçmen işçilerin yalnızca 1/5'ini oluşturmaktaydı (Abadan-Unat, 1976: 9). Yıllar itibariyle kadın göçmen sayısı artış gösterse de bu dönemde gerçekleşen uluslararası göçler erkeklerin hareket alanı olarak görülmektedir.

Erkekler göç ederken kadınların köken ülkede kalmasının bir başka nedeni ise köylü erkek için köyünde bıraktığı toprağın ve kadının “güven”i temsil etmesidir. Yurt dışındaki herhangi bir başarısızlık durumunda köyde kalan kadın, erkek için dönülecek bir yeri, besini ve korunmuş sosyal ilişkileri sunmaktadır (Myntti, 1984: 14). Ayrıca çalışma ve oturma izni olmadan göç eden kayıt dışı göçmenler için

¹² Ortadoğu'daki bu cinsiyet kompozisyonunun tek istisnası Filipinli kadınlardır. Ortadoğu'daki Filipinli göçmen işçilerin %20-30'u kadındır (Arnold, Shah, 1984: 298).

ailelerini geride bırakmak daha kolay görünmektedir. Göçmenler yasal yollardan göç etse dahi planlanan birikime ulaşabilmek için yolculuk ve barınma gibi maliyetleri kıstmak üzere ailelerini geride bırakmaktadır. Toprağı ve hayvanları olan göçmenler ise mallarına bakılması için ailelerini köyde bırakmayı tercih etmektedirler (Khafagy, 1984: 17).

Kadınlar görüldüğü gibi göç sürecine farklı biçimlerde dahil olmaktadır. Kadınların bazıları göçe aktif olarak katıldıklarında bazıları ise kendileri göç etmese de kocaları göç ettiğinde göç sürecinden etkilenmektedir (Kadıoğlu, 1997: 544). Bu açıdan erkeklerin baskın olduğu göç dalgalarında, göç sürecinde köken ülkede kalan kadınları da göz önünde bulundurmak gerekmektedir (Pedraza, 1991: 311).

Konu üzerinde yapılan çalışmalar erkek göçünün köken ülkelerinde kalan kadınların pozisyonları üzerinde çeşitli etkilerinin olduğunu göstermektedir. Ancak bu etkiler Hirsch'ın (1999) da ifade ettiği gibi sadece göç ile açıklanamamakta, göçe eşlik eden diğer toplumsal özellikler de ön plana çıkmaktadır. Bu durumda kocanın göçü farklı bağlamlarda bazı kadınların statüsünü ve bağımsızlığını artırırken, bazı kadınların statüsünü ve bağımsızlığını azaltmakta veya değiştirmemektedir (Brink, 1991: 206). Örneğin literatürde bulunan bazı araştırmalar, kocalarının göçünün sonrasında geniş ailede ve çekirdek aileleri ile ayrı hanede yaşayan kadınların farklı deneyimler yaşadığını göstermektedir. Bu çalışmalara göre çekirdek aileleri ile birlikte yaşayan kadınların statüleri ve bağımsızlıkları artarken, geniş aile ile birlikte yaşayan kadınların statülerinde değişiklik olmamakta veya azalmalar görülmektedir.

Örneğin Brink (1991) Mısır'da Sadeeq olarak adlandırdığı bir köyde gerçekleştirdiği araştırmasında geniş ailede yaşayan kadınların kocalarının yurt dışından gönderdiği yiyecek, giyim, tedavi gibi temel ve rutin harcamaların yönetimi üzerinde bir yetkisinin olmadığını, bu yetkinin kayınvalideye ait olduğunu göstermektedir. Ayrıca geniş aile ile yaşayan kadınların hareketleri kocaları yurt dışında olsa da kayınvalideleri tarafından kısıtlanmaktadır. Kadınların evden ayrılırken kayınvalidelerinden izin almaları beklenmektedir. Bu durumda kocanın göçü geniş ailede yaşayan kadınlar için bir değişim getirmemektedir.

Kocaların göç etmesi ile artan gelire sahip olan ve ayrı hane açabilme gücüne kavuşan ailelerde kadının statüsü ve bağımsızlığı ise değişmektedir. Ayrı hanede yaşayan kadınlar yiyecek ve rutin harcamalar üzerinde yetki sahibidir ve yurt dışından gönderilen paranın bu alanlarda nasıl kullanılacağına kendileri karar vermektedir. Geniş aileden ayrı olarak kurulan evin inşasında yurt dışından kocaları para göndermekte ve erkek işi olarak kodlanmış olan işçilerin ve yapı malzemelerinin teminini kadınlar yapmaktadır. Ayrıca ayrı hanede kadınlar kocalarının gözetiminden kurtulmakta, daha önceden izin almaları gereken noktalarda kendileri karar verebilmektedir. Örneğin bu bölgede ayrı hanede yaşayan kadınlar akraba ve arkadaşlarını kimseden izin almadan ziyaret edebilmektedir. Ancak birlikte yaşanan aile tipine bakılmaksızın kocaları yurt dışına göç etmiş olan kadınların çoğunluğu arazi satın alma, evlilik masrafları gibi konularda karar verme yetkisine sahip olamamaktadır. Bu harcamalar genellikle kocaları köye tatillerini geçirmek üzere döndüklerinde kocaları tarafından gerçekleştirilmektedir (Brink, 1991: 201- 207).

Khafagy de yine Mısır'ın El-Qabbabat köyünde yaptığı araştırmasında, kadınların kocalarının yokluğunda çekirdek aileleri ile ayrı hanede yaşamasının statülerini ve bağımsızlıklarını arttırdığını ifade etmektedir. Göç, artan gelir ile çekirdek ailelerde artışı getirmektedir. Kadınlar çekirdek aileleri ile yaşayarak kocalarının yokluğunda eskiden erkeklerin görev ve sorumlulukları olarak görülen gelirin kontrolü, çocukların disiplini, hayvanların bakımı ve ikincil kurumlarla ilişkileri üstlenmektedir. Kadınların gelir üzerindeki kontrolü ile erkek baskınlığı kırılmakta ve karı-koca arasındaki güç paylaşımı eşitlenmektedir. Kadınların artan iş yükü ve sorumluluğu ise karar verme mekanizmalarında ve aile içinde daha etkin olmalarını getirmekte ve kendilerine olan güvenlerini arttırmaktadır. Ancak burada da birlikte yaşanan aile tipine bakılmaksızın kadınlar köy halk konseyi, siyasi partiler ve köy heyeti gibi kurumlardan uzak tutulmaktadır. Toplumsal cinsiyet rollerinde değişmeye direnen bir diğer konuda birlikte yönetilen gelir ile sahip olunan malların erkeklerin üzerine kayıtlı olmasıdır. Kadınlar her ne kadar bu malların satın alınmasında etkili olsalar da resmi olarak onlara sahip olamamaktadır (Khafagy, 1984: 19-21).

Türkiye’den örneklere bakıldığında da, birlikte yaşanan aile tipinin geride kalan kadınların statü ve bağımsızlıkları üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Yenisey, Boğazlıyan ilçesinin köylerinde kocalarının yokluğunda hane reisi gibi davranabilen ve belirli derecede otorite sahibi olan kadınların daha çok çekirdek aileleri ile yaşayan kadınlar arasında görüldüğünü ifade etmektedir. Ayrıca geniş aile içinde yaşayan kadınların, çekirdek aile içinde yaşayan kadınlar kadar “olgunlaşmadıklarını” ve eski geleneksel rollerine gömülü bir hayata devam ettiklerini belirtmektedir (Yenisey, t.y.: 362-366).

Kıray da benzer biçimde, Batı Karadeniz kıyısında Batı Avrupa’ya geniş ölçekte göç vermiş olan bir köyde yaşayan geride kalan kadınların çekirdek aile içinde deneyimledikleri değişimlerden bahsetmektedir. Kıray’a göre, köylerde göçün getirdiği ayrı haneler kadın rollerindeki en önemli değişimlerden biri olarak düşünülmelidir. Eşinin ailesinden ayrılan kadın, çekirdek ailenin günlük problemlerini çözmek için kendi kaynakları ile baş başa kalmaktadır. Öncelikle yurt dışından gelen para yalnızca kendisine aittir ve kendisi tarafından yönetilmektedir. Ayrıca kadınlar daha önce hayatlarında var olmayan postane, banka, devlet daireleri gibi ikincil kurumlarla iletişim kurmaya başlamaktadır. Kadınlar bu şekilde kocasına ve geniş ailesine bağımlı ve boyun eğen konumundan yönetici ve karar verici olarak davrandığı çekirdek ailesinin bağımsız bir üyesi olmaya adım atmaktadır (Kıray, 1976: 221-224).

Literatürdeki bazı çalışmalar ise erkek göçünün geride kalan kadınların statüsünde ve ataerkil aile yapısında herhangi bir değişikliği getirmediğini göstermektedir. Myntti, Mısır’da ve Yemen’in bazı bölgelerinde çekirdek ailede kalan kadınların, kocalarının yokluğunda onların karar verici rollerini üstlenmelerinin ve kendilerine güvenlerinin artmasının Yemen’in Taizz şehrinin bir köyü için geçerli olmadığını ifade etmektedir. Buradaki kadınlar nadiren “korunmasız” bırakılmaktadır. Bir erkek karısını ve çocuklarını köye bırakarak göç ettiğinde, evi yönetmesi için bir erkek akrabasını veya bir komşusunu görevlendirmektedir. Kadınlara göç eden kocaları sadece temel ihtiyaçlarını

karşılacak çok küçük bir miktar para göndermektedir. Kocalarının yokluğunda kadınlar önemli konularda karar vermemektedir (Myntti, 1984: 15).

Taylor da, Mısır'ın Zawiyat Dahshur ve Dahshur adlı iki köyünde erkek göçlerinin ataerkil aile yapısında kalıcı değişimleri getirmediğini ifade etmektedir. Göçün geride kalan kadına etkisi, kadının kocasının yokluğunda yanında kaldığı aileye göre değişmektedir. Kadın geniş aile ile kalırsa daha önceden bahsedilen kalıplar gerçekleşmektedir. Kocasının gönderdiği paranın yönetimi geniş ailenin reisindedir. Kadının evden çıkışları kayınvalidesinin sıkı kontrolü altındadır. Çekirdek aileleri ile kalan kadınlar için ise göç, geniş ailenin sorunlarından uzak kalabilmenin dışında büyük bir değişim getirmemektedir. Kadınlar sadece kendi hayatları ve kocalarının gönderdiği para havaleleri üzerinde küçük çapta bir kontrol elde etmektedir. Göçmen erkekler paranın nasıl harcanacağına dair direktiflerde bulunmakta ve eskiden kontrol edebildikleri alanları kontrol etmeye devam etmektedirler. Göçmen erkeklerin kontrol edemediği durumlarda ise kadın bir erkek akrabanın koruması altına hareket etmektedir. Bu koruyucu erkek akraba para havalelerini bankadan alıp kadına vermekte, doktora gitmek gibi durumlarda kadına eşlik etmekte ve hasatın satılması ile ilgilenmektedir (Taylor, 1984: 8-10).

Asya'ya bakıldığında Arnold ve Shah, erkek göçünün geride kalan kadın için özgürleşme deneyimini getirip getirmediğinin net olmadığını ifade etmektedirler. Kadınlar paranın yönetimi ve ikincil kurumlarla ilişki gibi pek çok konuda diğer erkek akrabalara bağımlı kalmaktadır. Hindistan'da göçmen erkeğin ebeveynleri, göçmenin karısına ve çocuklarına göz kulak olmaktadır. Pakistan'da ise geride kalan kadınların %94'ü geniş ailelerde kalmaktadır ve karar verici rolünü üstlenmemektedir. Filipinlerde ise geride kalan kadınların dörtte üçünden fazlası hane ile ilgili kararlarında kocalarına danışmaktadır (Arnold, Shah, 1984: 305-306).

Türkiye'ye bakıldığında, Brouwer ve Priester'in çalışmasına göre, Konya'nın Arpa olarak adlandırdıkları köyünde geride kalan kadınlar, çekirdek aile ile yaşasalar da otorite ve karar verme rollerinde çok az değişim olmaktadır. Kadınlar eşlerinin aileleri ile birlikte çalışmakta ve kayınvalidelerinin kontrolü altında hareket

etmektedir. Kayınbaba ise eskiden kocalarının olan iş ve sorumlulukları üstlenmektedir. Kayınbaba yaşlıysa veya öldüyse, kayınbabanın yerine kocanın erkek akrabaları bu sorumlulukları yerine getirmektedir (Brouwer, Priester, 1983: 121-122).

Konya'nın Alihan olarak adlandırdığı köyünde çalışan Engelbrektsson da benzer biçimde erkek göçünün geride kalan kadının toplumsal cinsiyet rollerinde ve statüsünde önemli değişikliklere yol açmadığını, hatta kadını daha güçsüz bir konuma getirdiğini ifade etmektedir. Bu araştırmaya göre kadınlar hanelerinin günlük işlerinde ve çocuk bakımında önemli görevler üstlenmektedir. Ancak nadir olarak daha önceden erkeklerin meşgul oldukları konularda etkili olmaktadır. Göçmen erkekler kendi sorumluluklarını erkek akrabalarına devretmektedir. Kadınlar göç öncesine göre daha fazla köy dışına çıkmaya başlasalar da, her zaman bir erkek akrabanın ya da bir kadının eşliğine ihtiyaç duymaktadır. Öte yandan kadınlara kocalarına karşı çamaşır ve yemek gibi herhangi bir sorumluluk taşımamalarına rağmen, kocalarının kendilerine para gönderdiği sık sık vurgulanmaktadır. Bu durum ise kadının sadece tüketici olduğunu düşündürmekte ve kocasına karşı dik durmasını zorlaştırmaktadır (Engelbrektsson, 1983: 229-235).

Mısır, Yemen, Hindistan, Pakistan ve Türkiye gibi erkek göçünün ön plana çıktığı ülkelerde yapılan araştırmalara bakıldığında kocanın uluslararası göçü geride kalan kadınların karar verme gücünü, mali kararlara katılımını, hareket özgürlüğünü, kamusal alana katılımını ve cinsiyete dayalı işbölümünde üstlendiği sorumlulukları farklı biçimlerde etkilemektedir. Bu araştırmalara göre kadınlar kocaları ile birlikte göç etmeseler de köken ülkelerinde kalarak uluslararası göç sürecinden etkilenmektedirler. Bu açıdan yukarıda bahsedilen geride kalan kadınlara odaklanan araştırmalar uluslararası göç sürecine bütüncül bir bakış için gerekli olan parçaları sunmaktadır.

Bu çalışmada da uluslararası işgücü göçü sürecinde Denizli'nin bir kasaba ve iki köyünde geride kalan kadınların hane halkı tipinde meydana gelen değişimlere, karar verme, işbölümü, hareket özgürlüğü başlıkları altında toplumsal cinsiyet

rollerine ve “toplumsal cinsiyet” algı ve kanaatlerine değinilecektir. Bir sonraki bölümde Türkiye’den yurt dışına yönelen geçici işgücü göçünden kısaca bahsedilerek konuya tarihsel bir alt yapı oluşturulmaya çalışılacaktır. Ardından araştırmanın metodolojisine ve sonuçlarına odaklanılacaktır.

3.BÖLÜM

TÜRKİYE’DE ULUSLARARASI GÖÇ SÜRECİNDE GERİDE KALAN KADINLAR: 1960- 1990 DENİZLİ ÖRNEĞİ

3.1. TÜRKİYE’DEN YURT DIŞINA İŞGÜCÜ GÖÇÜ

“Dağın ardındaki cennete: İsviçre’ye”¹³

Türkiye’den yurt dışına işgücü göçü, 1950’lerden itibaren bireysel girişimlerle başlamış, 1961 Anayasası’nda vatandaşlara seyahat etme hürriyetinin temel bir hak olarak tanınması ile yoğunlaşmıştır. 1973’lü yıllarda Avrupa ülkelerinin, yabancı işçi alımını durdurulmasıyla düzenli işgücü göçü son bulsa da, günümüzde işgücü göçleri bir anlamda düzensiz göçler, aile birleşimi, sığınma başvuruları ve evlilik göçleri ile devam etmektedir (Abadan-Unat, 2002:40-42, İçduygu, Kirişçi, 2009: 1).

Abadan-Unat Türkiye’de 1950’li yıllardan itibaren görülmeye başlanan işgücü göçünün diğer Akdeniz ülkelerinde görülen işgücü göçü ile birlikte değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. İkinci Dünya Savaşı sonrası Batı Avrupa ülkelerinin ekonomisini ve sanayisini geliştirmesi işgücüne olan talebini arttırmıştır. Bu ülkeler kendi içinde karşılayamadığı işgücü açığını kapatmak için çevre ülkelere yönelmiştir. Avrupa’nın endüstrileşme hamlesinde güneyinde bulunan ülkelerin işgücü yardımı önemli bir yer tutmaktadır. Bu süreçte işgücünü en fazla Batı Avrupa’ya gönderen ülkeler Portekiz, İspanya, Yunanistan, Cezayir, Tunus, Fas, eski Yugoslavya ve Türkiye olmuştur (Abadan-Unat, 2002:36; Castles, Miller, 2008: 100). Türkiye bu açıdan kendi iç dinamiklerinin yanı sıra dünyadaki değişimlerden de etkilenerek uluslararası işgücü göçüne katılmaya başlamıştır.

Türkiye’de 1950’li yıllarda kırsal ve kentsel alanda göçü yoğun bir biçimde tetikleyen bir dizi değişim yaşanmıştır. Kırsal nüfus, modern teknolojinin tarımsal üretime girmesi, piyasaya yönelik tarımsal üretimin başlaması, nakliye ve pazarlama

¹³ “Umuda Yolculuk” (Reise der Hoffnung), Yönetmen: Xavier Koller, 1990.

harcamalarının artması gibi nedenlerle büyük ölçüde tarım dışı ekonomik faaliyetlere yönelmek durumunda kalmıştır. Kentsel alanda ise enformel sektör yaygınlaşmış, pek çok çalışan yaşamlarını devam ettirmek için farklı sektörlerde ve ülkelerde iş aramak durumunda kalmıştır. Bu baskılar nedeniyle İlk Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (1962-1967) yurt dışına işgücü ihraç etmek bir çözüm yolu olarak değerlendirilmiştir (İçduygu, Kirişçi, 2009: 3; Abadan-Unat, 1977: 32; Abadan-Unat, 2002: 43). Akgündüz, yurt dışına işgücü ihracı konusunda, bahsedilen sosyo-ekonomik ve demografik faktörlerin yanı sıra, politik faktörlerin de hesaba katılması gerektiğini söylemektedir. Türkiye'nin Batılılaşma politikası ile Avrupa ülkelerine olan düşünsel ve politik bağları da Avrupa ülkelerine işgücü göçünü kolaylaştırmıştır. Türkiye hükümetinin göçü, yoksul kişilerin bile karşılayabileceği bir biçimde düzenlemesi, göçün farklı sosyo-ekonomik gruplar arasında da yaygınlaşmasını sağlamıştır (Akgündüz, 2008: 48).

Türkiye'de yurt dışına işgücü göçü, 1950'li yıllarda yurt dışındaki işadamları gibi bireysel girişimlerle veya Alman Sanatkarlar Genel Merkezi ve Türkiye Esnaf ve Sanatkarlar Konfederasyonu gibi özel araçlarla gerçekleştirilmiştir. Bu yıllarda Türkiye'den giden işçiler staj benzeri uygulamalarla mesleki bilgilerini arttırmayı hedeflemiştir (Abadan-Unat, 2002:38). 1960'lı yıllarda ise işgücü göçü artan bir biçimde devlet eliyle düzenlenen ikili anlaşmalar ile gerçekleşmiştir. Türkiye'de, Almanya ile Ekim 1961'de imzalanan ilk işgücü ve sosyal güvenlik anlaşması ile düzenli uluslararası işçi göçü başlamıştır (Toksöz, 2006: 217). Daha sonra 1964'te Avusturya, Belçika ve Hollanda, 1965'te Fransa, 1967'de İsveç ile işgücü anlaşmaları imzalamıştır. Bu anlaşmalarla birlikte başvurular Türkiye İş ve İşçi Bulma Kurumu tarafından değerlendirilmiştir. Bu resmi kanalın yanı sıra, işverenin iş garantisi verdiği ve işçinin yol ücretini karşıladığı "ismen davet" uygulaması da bu dönemde devam etmiştir (Abadan-Unat, 2002: 42- 43). Bu anlaşmalarla birlikte dönemin en fazla işçi gönderilen bölgesi Batı Avrupa olmuştur. (Bkz. Tablo 2).

Tablo 2: Hedef Bölgelere Göre Türkiye İşgücü Göçü, 1961-2005

Hedef Ülke	1961-1974	1975-1980	1981-1990	1991-1995	1996-2000	2001-2005	Toplam
Avrupa	790.017	13.426	2.612	96.47	10.465	16.561	842.728
Arap Ülke.	2.441	74.181	423.208	208.274	32.195	57.974	798.273
Avustralya	5.806	2.647	2.478	1.324	515	176	12.946
BDT Ülke.	-	-	-	115	65.521	89.623	155.259
Diğerleri	12.235	14.792	4.875	125.238	4.256	17.533	178.929
Toplam	810.499	105.046	433.173	344.598	112.952	181.867	1.988.135

Kaynak: (İçduygu, Kirişçi, 2009: 4)

Bu dönemde imzalanan anlaşmalar, işçilerin dönüşümlülük ilkesine göre gittikleri ülkelerde bir yıl çalıştıktan sonra Türkiye'ye geri döneceklerini varsayımıştır. Bu varsayım ile işçilerin ailelerini beraberlerinde getirmelerine izin verilmemiş, “konuk işçi” kavramıyla da kalıcı olmadıkları vurgulanmıştır. Ancak dönüşümlülük ilkesi ne işçi ne de işveren için avantajlı olmuştur. Bu nedenle uygulanmayan bir ilke olarak kalmıştır. Göç eden işçiler hedefledikleri tasarrufa bir yılda ulaşamamış ve Türkiye'ye geri dönmeyip daha uzun süre çalışmak istemişlerdir. İşverenler ise her yıl yeni elemanları eğitmek yerine, eğittikleri elemanlarla çalışmaya devam etmek istemiştir (Abadan-Unat, 2002: 44).

1961- 1974 yılları arasında Türkiye'den işgücü göçüne yaklaşık 810.499 kişi, 790.017'si Avrupa'ya olmak üzere, katılmıştır (Bkz. Tablo 2). Gayri resmi yollarla yurt dışına çıkmayı başaran işçilerle birlikte hesaplandığında bu rakamın 1,5- 2 milyona yükseldiği tahmin edilmektedir. Bu rakam ise Türkiye'nin 1970 yılı işgücünün % 10-12'sini oluşturmaktadır (Toksöz, 2006: 217). Avrupa ülkeleri arasında ise 1961- 1975 döneminde Almanya en yüksek oranda Türkiyeli işçi alan ülke olmuştur (Bkz. Tablo 3).

Tablo 3: İİBK Tarafından Gönderilen İşçilerin Yıllara ve Gönderildikleri Ülkelere Göre Dağılımı, 1961-1975

Ülkeler	1961-1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974	Ocak-Haziran 1975
F.Almanya	168.991	7.199	41.409	98.142	96.936	65.684	65.875	103.753	1.228	237
Fransa	88	-	-	191	9.036	7.897	10.610	17.544	10.577	19
Avusturya	4.973	1.043	673	973	10.622	4.620	4.472	7.083	2.501	197
İsviçre	504	215	97	183	1.598	1.342	1.312	1.109	770	90
Hollanda	6.598	48	875	3.404	4.843	4.853	744	1.994	1.503	22
Avustralya	-	-	107	970	1.186	879	640	886	1.138	189
Belçika	13.917	-	-	-	431	583	113	265	555	39
İngiltere	8	-	-	4	536	1.289	82	116	133	64
Diğer	16	442	43	108	4.360	1.295	1.381	3.030	1.826	1.128
Toplam	195.095	8.947	43.204	103.975	129.575	88.442	85.229	135.820	20.211	1.985

Kaynak: İş ve İşçi Bulma Kurumu (İİBK) (akt. Penninx, Renselaar, t.y: 13)

1960'lı yılların ilk yarısında kent kökenli işçiler, son yarısında ise kırsal kökenli işçiler yoğun olarak yurt dışına gönderilmiştir (Toksöz, 2006: 219; Kaya, Kentel, 2005: 17). İl dağılımlarına bakıldığında 1963-1973 yılları arasında en fazla yurt dışına işgücü göçü veren illerin çoğunlukla Türkiye'nin batısında ve Kuzey sahil şeridinde olduğu görülmektedir. Yurt dışına bu dönemde gönderilen işçilerin % 20,5'i İstanbul, % 7,8'i Ankara, % 5,2'si İzmir, % 2,9'u Konya, % 2,8'i Zonguldak, %2,6'sı Trabzon, % 2,5'i Denizli, % 2,4'ü Balıkesir kökenlidir (Penninx, Renselaar, t.y: 21).

Tablo 4: Almanya’da Türkiyeli Göçmen Kadın İşçi Oranı, 1960- 1975

Yıllar	Kadın	Erkek	Kadın Oranı, %
1960	173	2.527	6.8
1965	17.759	115.018	15.4
1970	77.405	276.493	21.9
1975	143.611	409.606	26

Kaynak: (Abadan-Unat, 1977: 33).

Yurt dışına 1960- 1975 yılları arasında göç eden Türkiyeli işçilerin profiline bakıldığında, yıllar itibariyle artan kadın göçmen oranına rağmen, işgücü anlaşmalarına bağlı olarak aileleri geride kalan yalnız erkek işçilerin yoğun olduğu görülmektedir (Bkz. Tablo 4; Pennix, Renselaar, t.y: 15; Abadan-Unat, 1976: 9; Paine, 1974: 72; Kadioğlu, 1997: 538; Kaya, Kentel, 2005: 16). Bu dönemdeki göçmen işçilerin yaş dağılımının 20-45 yaş aralığında yoğunlaştığı tahmin edilmektedir. Medeni durumlarına Almanya örneğinde bakıldığında, 1968 yılında Türkiyeli işçilerin % 82’sinin evli olduğu görülmektedir. Evli olan ve eşlerini Türkiye’de bırakan göçmen erkek işçilerin oranı Avrupa’daki diğer göçmen erkeklere göre yüksektir. 1968 yılında Almanya’daki Türkiyeli erkek işçilerin yarısından daha azının eşleri yanındayken, diğer göçmen erkek işçilerin % 58’inin eşleri yanındadır (Paine, 1974: 76-78). Bu dönemde yurt dışına göç eden işçi sayısının yaklaşık 2 milyon (Toksöz, 2006: 217) olduğu göz önünde bulundurulduğunda, Türkiye’de geride kalan kadın sayısının oldukça yüksek olduğu görülmektedir.

1966 yılından sonra özellikle ekonomik bunalımla birlikte 1970- 1974 yılları arasında Batı Avrupa ülkelerinde tekstil, elektronik ve yiyecek işleme endüstrisinin kadın işçi ihtiyacı artmıştır. Bu ihtiyacın yanı sıra ekonomik durgunluğun görece daha ucuz emeğe sahip ve sendikal faaliyetleri çok az olan kadınları daha cazip kılması ile de kadın işçi talebi artmıştır. Bu talep ile birlikte göç fikri olmayan ve geleneksel eğitim almış Türkiyeli kadınlar, eşleri ve babaları tarafından yabancı ülkelere çalışmak üzere yönlendirilmiştir. Bu durumda kadınların tamamen yabancı bir ortamda işgücüne katılmaları, eşlerinin kalıcı iş bulmalarına olanak sağlayan

geçici bir değişim olarak düşünölmüştür. Bu değişimler Almanya'ya göç eden Türkiyeli işçilerin cinsiyet dağılımında kendini göstermektedir. Almanya'ya göç eden kadın işçi oranı 1960 yılında % 6,8 iken; 1970 yılında % 21,9'a yükselmiştir. (Bkz. Tablo 4; Toksöz, 2006: 218; Abadan-Unat, 1977: 31-33).

1973- 1974 yılından itibaren Türkiyelilerin Batı Avrupa ölkelerine uluslararası işgücü göçünde ekonomik durgunluk, işçi alımlarının durdurulması, düzensiz göç ve aile birleşimi ön plana çıkmaktadır. 1973- 1974 petrol ambargosu ve ekonomik durgunluk ile Batı Avrupa ölkeleri yabancı işçi alımı uygulamasını durdurmuştur¹⁴. Her ne kadar yabancı işçi uygulamasına son verilse de, bu tarihten sonra işgücü göçünün farklı biçimleri ve sonuçları ön plana çıkmıştır.

1974 yılında Almanya yabancı işçilere eş ve 18 yaşından küçük çocuklarını aile birleşimi kapsamında Almanya'ya getirme şansı tanımıştır. Bu olanak ile birlikte daha önceki yıllarda göç etmiş olan işçiler, Türkiye'deki ekonomik ve siyasi durum karşısında Avrupa'da kalmaya karar vermişler ve aile birleşmesi uygulamasıyla ailelerini yanlarına almaya başlamışlardır (Abadan-Unat,2002: 47-50, TİSK, 2006). Yabancı işçi uygulaması durdurulmasına rağmen Avrupa'daki Türkiyeli göçmen nüfusu aile birleşmesi yoluyla artmaya devam etmiştir¹⁵ (Toksöz, 2006:218). Aile birleşimi uygulaması ile Türkiye'den Avrupa ölkelerine yoğun kadın göçü yaşanmıştır. Birinci kuşak Türkiyeli göçmen kadınların köy kökenli olmaları, eğitim

¹⁴ Bu dönemde Avrupa'nın işçi alımını durdurması ile Türkiye'deki işgücü göçü Libya, Suudi Arabistan ve Irak gibi Arap ölkelerine doğru yönelmiştir. 1975- 1980 yılları arasında Arap ölkelerine göç eden işçilerin sayısı, yurt dışına göç eden toplam işçilerin yaklaşık % 70'idir. Arap ölkeleri 1970'lerden günümüze Türkiye için önemli bir göç merkezi olmasına rağmen kısıtlı bir nüfus hareketi olarak kalmıştır. Göçmen işçilerin ailelerinin neredeyse tamamı Türkiye'de kalmış ve yoğun bir nüfus hareketi yaratan aile birleşimi yaşanmamıştır. Ancak 1991'deki Körfez Savaşı ile temel olarak Irak'a ve genel olarak Arap ölkelerine yönelen göçler büyük ölçüde azalmıştır (İçduygu, Kirişçi, 2009:5).

¹⁵ 1974'lü yıllardan itibaren başlayan aile birleşiminin etkisi 1980'li yıllara gelindiğinde kendini göstermektedir. 1980'li yıllara gelindiğinde Batı Almanya'daki Türkiyeli göçmen nüfusu, göçmen işçi nüfusundan öte normal bir demografik yapı sunmaktadır. 1981 yılında Batı Almanya'da eşleri ile birlikte yaşayan, evli Türkiyeli erkek işçi oranı % 77'ye yükselmiştir (Penninx, 1982: 789). 1986 yılında İsveç'te Stockholm'e bağlı Rinkeby'de yapılan bir araştırma ise 70'li yıllarda yaşanan yoğun aile birleşiminin boyutlarını göstermektedir. Bu araştırmaya göre bu bölgede görüşülen 21 aileden sadece 3 tanesinin İsveç'te yaşayan akrabası bulunmamaktadır. Ayrıca aynı dönemde bu bölgede yaşayan 1400 Türkiyeli'nin %81'i Konya Kulu'dan ve Kulu'ya bağlı 29 köyden göç etmiş olan göçmenlerdir (Akpınar, 2007: 339-340).

seviyelerinin düşük olması, göç ile birlikte çekirdek aileyi ilk kez deneyimlemeleri, kent yaşamı ile ilk defa karşılaşmaları, “kat kat giyinmiş yazması gelişigüzel bağlı bir köylü kadını” olmaları vurgulanmıştır (Petek, 2003: 242). Bu özellikleri ile birlikte ‘bağımlı’ statülerine de vurgu yapılarak bu dönem göçmen kadınları ‘toplumsal sorun’ olarak ele alınmıştır (Erder, 2006b: 302-306).

Öte yandan feminist sorgulamalar ve göçmen kadının ekonomik öneminin farkına varılmasıyla göçmen kadınlar ücretli çalışan rolleri ile de değerlendirilmeye başlanmıştır. Kadınların Batı Avrupa’ya göçü ve ücretli işgücüne katılması gelenekselden moderne geçiş olarak görülmüştür. Modern, her zaman için kadınlar için özgürleştirici bir yükselme olarak görülürken, geleneksel arka plan stereotipler üzerinden inşa edilmiştir (Morokvasic, 1983: 19-21). Göçmen kadınlar coğrafi, etnik, kültürel ve dinsel farklılıklarına rağmen yukarıda belirtildiği gibi köken ülkelerinin en çarpıcı ve en farklı özellikleri üzerinden geleneksel kategorisi altında ele alınmıştır (Kadıoğlu, 1997: 541; Erder, 2006b: 306). Kadıoğlu bu noktada kadınların geleneksel/modern ikiliğine göre değerlendirilmemesi gerektiğini belirtmektedir. “Geleneksel” kavramı altında ihmal edilen, toplumsal cinsiyet rollerini şekillendiren farklı faktörlerin, göçmen kadınların deneyimlerini çeşitlendirdiğini ifade etmektedir (Kadıoğlu, 1997: 541-553).

1980’li yıllara gelindiğinde işgücü göçünün gündeminde artan sığınma talepleri ve dönüşü özendiren yasalar görülmektedir. Bu dönemde Türkiye’nin güney doğusunda, Kürt hareketi ile ordu arasında oluşan şiddet ortamı nedeniyle Batı Avrupa ülkelerine sığınma başvuruları artmıştır. Şiddet ortamının yanı sıra, yabancı işçi alımının durdurulması da sığınma başvurularını arttırmada rol oynamıştır. Batı Avrupa’da çalışmak isteyip resmi yollardan işgücü göçüne katılamayanlar, sığınma başvuruları ile göç etmeye çalışmışlardır. BM Mülteciler Yüksek Komiserliği verilerine göre 1981- 2005 yılları arasında yaklaşık 664.000 Türkiye vatandaşı Avrupa ülkelerine sığınma talebinde bulunmuştur (İçduygu, Kirişçi, 2009: 5-6).

Bu dönemin öne çıkan göç konularından birisi de Batı Avrupa ülkelerindeki konuk işçilerin kalıcı olmalarını önlemeye yönelik politikalardır. Bu politikalara en

iyi örnek Almanya’da 1983’te yürürlüğe giren ve 1985’e kadar süren “Yabancıların Dönüşünü Özendirme” yasasıdır. Bu yasa kapsamında bir yıl içinde köken ülkesine dönen işçilere belirli koşullar karşılığında 10.500 DM para yardımı, emeklilik kesintilerinin iadesi ve çocuk başına 1.500 DM ödenmesi kararlaştırılmıştır. Bu yasa kısmen amacına ulaşmış ve yasadan yararlanıp Türkiye’ye dönen işçiler ile Almanya’daki Türkiyeli işçi nüfusu %5,4 azalmıştır. Türkiye’ye geri dönmeyen işçilerin bir bölümü ise gıda, imalat, turizm, sigortacılık, ithalat/ihracat ve büro hizmetleri alanlarında bağımsız küçük işletmeler kurmuştur (Abadan-Unat, 2002:52-59).

1990’lı yıllarda işçilerin Avrupa ülkelerine yerleşme süreçleri ve evlilik göçleri ön plana çıkmaktadır¹⁶. Bu dönemde, göçmen etnik işletmeleri ve dernekleri yaygınlaşırken, göçmenler bir adım daha atmış ve siyasal haklarını talep etmeye başlamışlardır. Öte yandan siyasi alanda, göçmen genç kuşağın Almanya vatandaşlığına geçişini kolaylaştıran, ancak uzayan işsizlik karşısında oturma hakkını kısıtlayan Yabancılar Yasa’sı kabul edilmiştir. Sosyal alanda ise göçmenler zaman zaman şiddete varan yabancı düşmanlığı ile karşılaşmışlardır (Abadan-Unat, 2002:38-59).

1990’lı yıllarda evlilikler göç stratejileri olarak kullanılmaya başlanmış (Akpınar, 2007: 345); kadınlar ve erkekler ‘ithal gelin ve damat’lar olarak göç hareketlerinin birer parçası haline gelmişlerdir. Köken ülkedeki hemşehrilik veya akrabalık bağları üzerinden gerçekleştirilen ve göçe yol açan evlilikler, Batı Avrupa’da yaşayan diğer göçmen gruplarla karşılaştırıldığında Türkiye’li göçmenler arasında daha fazla oranda görülmektedir. Örneğin her yıl Türkiye’den Belçika’ya 1.300 kişi evlilik yoluyla göç etmektedir. Belçika’ya getirilen ithal gelin oranı %75, ithal damat oranı ise %70’e yaklaşmaktadır (Koşar-Akçapar, 2007: 405-408).

¹⁶ Bu dönemde Avrupa’ya yönelen göçler kısıtlanmaya çalışılırken, düzenli işgücü göçleri soğuk savaşın bitmesi ve Sovyetler Birliği’nin dağılmasıyla Rusya Federasyonu ve Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT)’na doğru akmaya başlamıştır. 1991-1995 yılları arasında gerçekleşen işçi dış göçlerinin % 58’i BDT ülkelerine yapılmıştır. Türkiyeli mühendisler, işçiler ve yöneticiler için bu devletler Batı Avrupa’ya alternatif hedef ülkeler haline gelmiştir (İçduygu, Kirişçi, 2009: 4-5).

Türkiye tarafından bakıldığında göç hala işsizliğe ve yaşam koşullarını değiştirme arzusuna çözüm olarak düşünülmektedir. Ancak kısıtlayıcı göçmen politikaları karşısında göç çoğunlukla yurt dışında oturan bir akraba veya hemşeri ile evlenmekle mümkün olabilmektedir. Yurt dışı tarafında ise erkek aileleri Türkiye’de büyümüş kadınların daha ağırbaşlı ve söz dinler olduğunu düşünmektedir. Türkiye’de büyümüş bir gelinin ise gelecek nesillere Türkiye kültürünü en iyi ve en bozulmamış bir biçimde aktaracağını varsaymaktadırlar. Öte yandan göçmen bir kadın Türkiyeli bir erkek ile evlendiriliyorsa, kız tarafı yüklü bir başlık parası beklemektedir. Ayrıca kız tarafının statüsünü yükseltecek sosyo-ekonomik düzeye sahip damatlar aranmaktadır (Koşar-Akçapar, 2007: 406). Akpınar ise, İsveç’te yetişmiş göçmen kadınların, İsveç’te yetişen göçmen erkeklere tanınan ancak kendilerine tanınmayan özgürlükleri sessizce protesto ederek onlarla evlenmeyi kabul etmeyip Türkiye’de yetişmiş erkekleri tercih ettiklerini aktarmaktadır (Akpınar, 2007: 348).

Tablo 5: Yurt dışında Türkiyeli Göçmen Stoğu, 1980, 1990, 2000 (Bin)

Ülke	1980 Ortası	1990 Ortası	2000 Ortası
Avrupa Ülkeleri	1984,6	2841,3	2714,3
Arap Ülkeleri	200,0	127,0	105,0
Avustralya	35,0	45,0	60,0
BDT Ülkeleri	0,0	50,0	75,0
Diğer Ülkeler	140,0	245,0	350,0
Toplam	2359,6	3308,3	3304,3

Kaynak: (İçduygu, Kirişçi, 2009: 9)

2000’li yıllarda Türkiye’den yurt dışına işgücü göçü toplamda önemli ölçüde azalmıştır. Bu dönemde Avrupa’ya göç eden işçi sayısı azalırken, farklı bölgelere yönelen işçi sayısının arttığı ve coğrafi bir kaymanın yaşandığı görülmektedir. 1961-1974 döneminde Türkiye’den en fazla işgücü göçü alan bölge Avrupa iken, 2001-2005 döneminde BDT ülkeleri ve Arap ülkeleri olmuştur (Bkz. Tablo 2).

2000’li yıllarda yurt dışındaki Türkiyeli göçmen stoğu istatistikleri en yüksek oranda (%84) göçmenin Avrupa ülkelerinde olduğunu göstermektedir (Bkz. Tablo 4). Türkiyeli göçmenlerin Almanya’da ortalama kalış süresi 2004 yılı itibariyle ortalama 19,5 yıldır ve Almanya’da doğan ve büyüyen 1 milyon Türkiyeli göçmen bulunmaktadır (TİSK, 2006). Batı Avrupa ülkelerinde doğan ve büyüyen Türkiyeli göçmenlerin sayıca fazla olması ile birlikte bu dönemde göçmenlerin nesil farklılıklarının üzerinde durulmaktadır. Birinci neslin misafir olduklarını düşünerek Türkiye ve geçmişleri ile ilişkilerini koparmamaları vurgulanırken, ikinci ve üçüncü nesillerin vatandaşlık hakları ile birlikte kendilerini Avrupalı olarak algıladıkları ifade edilmektedir. Kendilerini Avrupalı olarak algılayan yeni nesil Türkiyeli göçmenlerin Avrupa ülkelerinin bir parçası haline geldiği görülmektedir (Koşar-Akçapınar; 2007: 412).

Öte yandan Avrupa ülkelerine yönelen işgücü göçleri evlilikler ve aile birleşimi yoluyla devam etmekte ve çoğu aile bireyi eski göçmenlere katıldığında işgücünün bir parçası haline gelmektedir. Daha önceden bahsedildiği gibi Batı Avrupa ülkelerinde çalışmak isteyenler düzensiz göçler, sığınmacı başvuruları, evlilik ve aile birleşmesi yoluyla göç ederek günümüzde de bir anlamda işgücü göçünü devam ettirmektedir.

3.2. METODOLOJİ

3.2.1. KONU

Türkiye, 1960 yılından itibaren özellikle Batı Avrupa ülkeleri ile imzaladığı anlaşmalar çerçevesinde, 1970’li yıllara kadar yurt dışına yoğun erkek göçü vermiştir. 1973 yılında görülen ekonomik durgunluk ile Batı Avrupa ülkelerinde işgücü anlaşmaları durdurulmuş, bu tarihten sonra göçler düzensiz göçler, aile birleşmeleri ve sığınma başvuruları ile devam etmiştir. 1970’li yıllardan sonra, işgücüne katılan kadın göçmenler ve aile birleşimi ile eşlerinin yanına göç eden kadınlar da göç sürecine dahil olmuşlardır. Ancak göç eden kadınların yanı sıra,

kocalarının işgücü göçü esnasında köken ülkelerinde kalan kadınlar da, farklı biçimlerde göç sürecinden etkilenmiş ve göç sürecine dahil olmuştur. Türkiye’de uluslararası göç sürecinde geride kalan kadınlar üzerinde yapılan araştırmalar, kocalarının yokluğunda, geride kalan kadınların karar verme, işbölümü, kamusal alana çıkış gibi toplumsal cinsiyet rollerini içeren konularda ve gündelik hayatlarında değişimin gözlemlendiğini göstermektedir (Yenisey, t.y; Kıray, 1976; Abadan-Unat, 1977; Engelbrektsson, 1983; Brouwer, Priester, 1983; Kadioğlu, 1994, 1997).

Bu araştırmada da, uluslararası işgücü göçü sürecinde geride kalan kadınlara, toplumsal cinsiyet bağlamında odaklanılmaktadır. Bu noktada, Kadioğlu’nun uluslararası göçün toplumsal cinsiyet rollerine etkisine odaklandığı çalışmasında kullandığı ev işi, yapısal (structural) ve psikolojik (psychological) değişkenler ayrımından¹⁷ yola çıkılmaktadır. Kadioğlu, kadınların toplumsal cinsiyet rollerinin yanı sıra, toplumsal cinsiyete dair algılarına da yer vererek, konuya daha bütüncül yaklaşmaktadır (Kadioğlu, 1994, 1997). Toplumsal cinsiyetin ve “kadınlık”ın inşası, kadınların çeşitli stratejiler ve pazarlıklar çerçevesi içinde aktif olarak yer aldığı karmaşık bir süreçtir (Aksu, 2005: 22-27). Kadınlar, ataerkil ideolojinin kendilerine sunduğu toplumsal cinsiyet rollerine uygun davranıyor olsalar da; toplumsal cinsiyet’e dair algıları ve ataerkil ideolojiden farklılaşmaları doğrultusunda, bu süreci değiştirme potansiyelini de barındırmaktadırlar. Kadınların sadece toplumsal cinsiyet rollerine odaklanmak ise, sürekli deneyimlenerek yeniden kurulan bu inşa sürecinin düşünsel boyutunu ve değişim potansiyelini dışarıda bırakmaktadır.

Bu araştırmada da, geride kalan kadınların toplumsal cinsiyet rolleri ve “toplumsal cinsiyet”e dair algı ve kanaatleri olmak üzere iki temel konu ele alınmaktadır. Toplumsal cinsiyet rolleri bölümünde, karar verme, kamusal alana katılım ve işbölümü konularının üzerinde durulmaktadır. “Toplumsal cinsiyet”e dair algı ve kanaatler bölümünde ise kadınların, kadınlık ve erkeklik kurgularına,

¹⁷ Yapısal değişkenler, kadınların sosyal güvenliğe ve banka hesaplarına erişimlerini, aile ve arkadaşlarını kimsenin refakati olmadan ziyaret edebilme ehliyetlerini ve oy verme davranışlarında kocalarının ve ailelerinin etkisini ifade etmektedir. Psikolojik değişkenler ise kadınların, kadın ve iş, aile ve çocukların disiplini hakkındaki görüşlerini içermektedir.

cinsiyete dayalı işbölümüne, cinsiyet üzerinden özgürlük, akıl ve ayrıcalık konularına nasıl yaklaştıklarına değinilecektir.

3.2.2. ÖRNEKLEM

Araştırmada 1960 ve 1990 yılları arasında, kocaları yurt dışına geçici işgücü göçü kapsamında göç etmiş ve en az bir yıl kalmış olan, Denizli'nin Tavas ilçesine bağlı bulunan Aydoğdu ve Ovacık köylerinde ve Nikfer kasabasında ikamet eden 30 geride kalan kadınla görüşülmüştür.

Daha önceden de belirtildiği gibi, 1960'lı yıllar aileleri Türkiye'de kalmış olan erkeklerin geçici uluslararası işgücü göçüne yoğun olarak katıldığı bir dönemdir. Sahada yapılan ön araştırma esnasında, 1973 yılından itibaren resmi işgücü anlaşmalarının sona erdirilmesi ile bölgedeki erkeklerin, sayıları bir önceki döneme göre azalmakla birlikte, düzensiz göçler ve sığınma talepleriyle işgücü göçünü devam ettirdikleri öğrenilmiştir¹⁸. Alınan bilgilere göre bu dönemde göç eden erkeklerin çoğu, yasal olmayan durumları sonucu karşılaşılabilecekleri olumsuzlukları ve kısa dönem kalma ihtimallerini göz önünde bulundurarak, ailelerini Türkiye'de bırakmıştır. 1990'lı yıllarda ise bölgede düzensiz göçler yerine, aile birleşimi kapsamında göçlerin yaşandığı ve bu dönemde kadınların da göç ettiği ve geride kalan kadınların olmadığı belirtilmiştir. Bu bilgilerden yola çıkarak araştırmanın geride kalan kadınların var olduğu dönem olan 1960- 1990 yılları arasında yaşanan erkek göçlerini kapsamasına karar verilmiştir.

Türkiye'de 1961- 1973 yılları arasında yaşanan uluslararası işgücü göçünde hedeflenen ülkeler arasında Avrupa ülkeleri ilk sırada yer almıştır (İçduygu, Kirişçi, 2009:4). Erişebilen kayıtlara göre, Batı Avrupa'ya yönelen işgücü göçüne en yüksek oranda Türkiye'nin üç büyük kenti (İstanbul, Ankara, İzmir) ve Batı bölgeleri

¹⁸ Benzer veriler Mutluer'in (2003: 122) Denizli'nin Tavas ilçesinde, uluslararası göçler üzerine yürütmüş olduğu araştırmasında da vurgulanmaktadır. Mutluer'in anket yaptığı göçmen işçilerin %55,2'si 1960-70; %26,6'sı 1971-80; %11,6'sı 1981-90; %6,2'si 1991 ve sonrasında yurt dışına göç etmiştir.

katılmıştır. 1961- 1973 yılları arasına genel olarak bakıldığında toplam işgücü göçü içerisinde üç büyük kent %34' lük pay ile ilk sırada ve Batı Türkiye¹⁹ %19.8'lik pay ile ikinci sırada gelmektedir (Akgündüz, 2008: 133-134). Bir başka kaynağa göre 1963-1973 yılları arasında yurt dışına gidebilenlerin en çok olduğu sekiz il sırasıyla İstanbul, Ankara, İzmir, Konya, Zonguldak, Trabzon, Denizli ve Balıkesir'dir (Penninx, Renselaar, t.y.:21). 1974 yılına kadar resmi yollardan yurt dışına gönderilenlerin 19.987'sinin Denizli kökenli olduğu belirtilmektedir (Mutluer, 2003: 67).

Sosyal sermaye teorisi herhangi bir nedenden dolayı ortaya çıkmış uluslararası göçün, kendisini göçmen ağları üzerinden devam ettirdiğini ifade etmektedir. İlk göçmenler, göçmen ağları ile bağlı bulundukları kişiler için göç maliyetlerini düşürmekte ve bu kişilerin göç olasılığını arttırmaktadır (Massey, Espana, 1987: 737). Bu açıdan bakıldığında 1963- 1973 yılları arasında yoğun işgücü vermiş olan Denizli'nin bu hareketi farklı yoğunluklarda da olsa 1970 ve 1980'li yıllarda sürdürmesi beklenmektedir. Denizli ilinin yurt dışına en çok göç veren yerler arasında yer alması, bu bölgede geride kalan kadınlar üzerine daha önce araştırma yapılmamış olması²⁰, gerekli izinlerin alınması ve barınma gibi konularda araştırma sürecini kolaylaştıracak kişisel bağların bulunması nedeniyle saha araştırmasının Denizli'de yapılmasına karar verilmiştir.

Saha araştırması için kasaba ve köy seçiminde Mutluer'in (2003) Denizli'nin Tavas ilçesinde yaptığı uluslararası göç araştırmasından ve Tavas'ın yerli halkı ve öğretmenleri ile yapılan ön görüşmelerden yola çıkılmıştır. Mutluer (2003: 67-69) çalışmasında Tavas'ın Denizli ilinde yurt dışına önemli miktarda iş gücü gönderen bir ilçe olduğunu ifade etmektedir. Kesin dönüş yapmış veya henüz dönüş yapmamış göçmen işçilerle yürüttüğü araştırmasına göre Tavas ilçesinin köylerinden araştırma esnasında yurt dışında 13.000'in üzerinde kişi bulunmaktadır. Mutluer'in çalışmasına

¹⁹ Yazar'ın sınıflamasına göre Batı Türkiye şu illeri kapsamaktadır: Aydın, Balıkesir, Bilecik, Burdur, Bursa, Çanakkale, Denizli, Edirne, Kırklareli, Kocaeli, Kütahya, Manisa, Muğla, Sakarya, Uşak, Tekirdağ (Akgündüz, 2008: 135).

²⁰ Türkiye'de uluslararası göç sürecinde geride kalan kadınlara odaklanan araştırmalar, Ankara ve Kırşehir (Kadioğlu, 1994,1997), Konya (Engelbrektsson, 1983; Brouwer, Priester, 1983) ve Yozgat (Yenisey, t.y) il merkezleri ve köylerinde yapılmıştır.

göre Tavas ilçesinde yurt dışına en çok işgücü göçü veren ilk beş yerleşme sırasıyla Kızılca kasabası, Nikfer (Konak) kasabası, Ovacık köyü, Garipköy kasabası, Aydoğdu köyü'dür. Saha çalışması için Ovacık ve Aydoğdu köyü en çok göç vermiş olan köyler olması, Nikfer kasabası ise en çok göç veren kasabalardan biri olması ve saha sürecinde barınma ihtiyacının karşılanması nedeniyle seçilmiştir.

Görüşme yapılacak kadınların seçiminde "...zengin bilgi kaynağı olabilecek birey veya durumların saptanmasında özellikle etkili..." (Yıldırım, Şimşek, 2006: 111) olan kartopu yöntemi kullanılmıştır. Öncelikle köy muhtarları ve kasaba belediye çalışanlarından ilk bilgiler alınarak ilk örneklem oluşturulmuştur. Örneğin Aydoğdu köyü muhtarı ile yapılan ilk görüşmede, görüşme yapılmak istenen kadınların özelliklerinden bahsedilince kendi aralarında "Fatma teyze, Ayşe kadın, Zeynep ana, aa senin halan, senin annen..." diyerek isim vermeye başlamışlardır. Ardından görüşme yapılan her kadına konu ile ilgili kiminle görüşülmesini önerdikleri sorulmuştur. Verilen isimler takip edilerek örneklem sayısı arttırılmıştır.

Nitel araştırmalar genellemelere ulaşmayı temel amaç olarak görmemekte, bir durumun ya da olayın ayrıntılı çalışılmasına, duruma dahil olan aktörlerin bakış açılarından ve anlatılarından yola çıkmaya önem vermektedir (Yıldırım, Şimşek, 2006:57-59). Bu nedenle temsil edici bir örneklem yerine, verinin derlenebileceği küçük gruplar tercih edilmektedir. Özellikle incelenen grubun homojen bir yapıda olması küçük bir örnekleme yeterli kılmakta ve araştırmacının sahada doyum noktasına ulaşmasıyla örneklem büyüklüğüne karar verilmektedir (Kümbetoğlu, 2005: 95-97). Araştırmanın planlanmasında örneklem büyüklüğü tasarlanmamış, bu büyüklüğe saha sürecinde karar verilmiştir. Köy biriminde yapılan görüşmelerde görüşülen kadınlardan farklı bir kaynağın isminin artık alınamamaya başlanması, kasaba biriminde ise görüşmelerde alınan bilgilerin tekrarlanmaya başlaması ile yeterli örneklem büyüklüğüne ulaşıldığına karar verilmiştir. Böylece köy biriminden 15, kasaba biriminden de 15 kadın ile görüşülmüştür.

Görüşmelerden 25 tanesi 18 Aralık - 10 Ocak 2009 tarihleri arasında araştırmacının kendisi tarafından yüz yüze yapılmıştır. Mayıs 2009'da görüşmeler

esnasında cevap alınamayan sorular üzerinde tekrar yoğunlaşmak ve Nikfer kasabasından 5 kişi ile daha görüşmek üzere tekrar sahaya dönülmüştür. Ancak Aydoğdu köyündeki kadınların çoğu görüşme talebini hasta olduklarını, işlerinin olduğunu²¹ ileri sürerek geri çevirmiştir. Bunun üzerine Nikfer kasabasına gidilmiş ve 5 kadın ile daha görüşülmüştür. Görüşmelerden 4 tanesi kadınların konuşmaya ve anlatmaya olan isteksizlikleri ve araştırmacının kadınlara bu konuda ısrar etmek istememesi nedeniyle kısa sürmüştür. Kısa süren ve yeterince bilgi edinilemeyen görüşmeler iptal edilmiş ve görüşme sayısı 26'ya düşmüştür.

3.2.3. VERİ TOPLAMA ARACI

Stanley ve Wise, kadın deneyimlerine ulaşırken, kadınların kendi kendilerini tanımlamalarını ve anlatmalarını; bunların kaydedilmesini ve dinlenmesini sağlayacak olan yarı yapılandırılmış veya yapılandırılmamış görüşmelerin ankete tercih edilmesinin önemini vurgulamaktadır (Stanley, Wise, t.y: 67). Görüşme yöntemi araştırmacı ve katılımcılar arasında daha rahat bir iletişimi mümkün kılmakta, görüşülen kişinin düşüncelerini ve hatıralarını kendi kelimeleri ile ifade etmesini sağlamaktadır (Reinharz, 1992: 18-19). Bu araştırmada da veri toplama aracı olarak kapalı ve açık uçlu sorulardan oluşan yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Görüşme formu ile hem "...benzer konulara yönelmek yoluyla değişik insanlardan aynı tür bilgilerin alınması..." (Yıldırım, Şimşek, 2006: 122) hem de kadınların deneyimlerini yine kadınların kendi cümleleri ile dinlenmesi amaçlanmıştır.

Görüşme formu dört bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde görüşülen kadınların genel özelliklerine yönelik sorular bulunmaktadır. İkinci bölümde kocalarının göç etme tarihleri ve göç ettikleri yerler, göç etme kararının nasıl alındığı, kocanın göçünden sonra nerede ikamet edildiği, kocalarının kendilerini

²¹ Tekrar görüşmek istenen katılımcılardan bir tanesi sessizce kocasının evde olduğunu belirtmiş ve kendisinin Kuran kursuna gitmek üzere olduğunu eklemiştir. Kurstan sonra görüşmenin mümkün olup olmadığı sorulduğunda ise kurstan sonra görüşmesine gideceğini söylemiştir. Başka bir gün için randevu almak istendiğinde ise kocasının olduğu odaya bakarak "benim işim olmaz senin olur, senin işin olmaz benim işim çıkar, olmaz" diyerek kesin bir şey söylemeyerek görüşmeyi reddetmiştir.

ziyaret etme sıklıkları, göçün olumlu ve olumsuz yanları, finans konuları gibi göçe dair sorular sorulmaktadır. Üçüncü bölümde ise kadınların karar verme, işbölümü ve kamusal alana çıkışları gibi toplumsal cinsiyet rollerine dair sorular yer almaktadır. Bu bölümde ayrıca kadınların, kadın ve erkek olmayı nasıl kurguladıklarına, cinsiyete dayalı işbölümünü, kadın/erkek hak ve özgürlüklerini, kadın/erkek aklını, kadın/erkek ayrıcalıklarını nasıl değerlendirdiklerine de odaklanılmaktadır. Son bölümde kadınların, kız ve erkek çocuğa bakış açılarına ve onları nasıl yetiştirdikleri üzerinde durulmaktadır (Bkz. EK.1).

Görüşme formunun uygulanmasında çeşitli zorluklarla karşılaşmıştır. Bu zorluklara bağlı olarak görüşmeler esnasında görüşme formundaki soru sırasına her zaman uyulmamış, görüşmenin akışına göre soru sırası değiştirilmiş veya bazı soruların sorulmasından vazgeçilmiştir. Örneğin görüşülen kadınlar sık sık eşleri yurt dışındayken yalnız kaldıkları zamanları ‘rezillik’ olarak ifade etmiş ve bu konuda anlatacak başka bir şey bulamamışlardır. Berktaş, kadınların büyük çoğunluğunun sesinin duyulmadığını, kendilerini bir birey olarak geliştirme hakkına sahip olmadıklarını, dile getirdikleri düşüncelerin kocalarının veya ailelerinin düşünceleri olduğunu, kendi düşüncelerini ise sahiplenerek sunmalarının yakışsız sayıldığını söylemektedir (Berktaş, 1998: 89). Burada da benzer biçimde, kadınların anlatacak bir şey bulamamaları, anlatacak herhangi bir şeylerinin olmamasından öte, genel olarak duygu ve düşüncelerini ifade etme konusunda karşılaştıkları sıkıntılarından kaynaklanmıştır. Görüşülen kadınlar adeta hiçbir şey bilmediklerine ve hiçbir şeyi yapamayacaklarına inandırılmışlar ve bu inancı özenle koruyup beslemişler, sarsılmaz bir hale getirmişlerdir. Görüşmeler esnasında sık sık “Aklıma gelmiyo ki teyzem”, “Ne bilem ben cahilim ben”; görüşmelerin sonunda ise “Yapamam dediydim, yaptım mı?”, “Bilmem derken kız doldurdu kitaba...” gibi ifadelerde bulunmuşlardır²². Bu tür durumlarda yaşam hikayelerinin çok değerli olduğu, bu

²² Bu ifadelerin hepsinin tek tek aktarılması önem taşımaktadır. Mülakat öncesinde ve esnasında özellikle köyde görüşülen kadınların neredeyse tamamı, kasabada görüşülen kadınların ise küçük bir kısmı bu ifadeleri kullanmıştır. Kadınlar cahil olduklarını, bilmediklerini bu nedenle anlatacak bir şeylerinin olmadığını düşünmektedirler. Kadınlar “Yeter sorma gari, anlatacak bir şeyim kalmadı.”, “Sen desene Makbule, benim kafam çalışmıyor.”, “Sen sor, sen sormayınca ben bilmem.”, “Hindi baya çok konuşuvedim, bak. Yok gibiydi, bilip baa konuşuvedim.” demektedirler. Öte yandan anlattıklarının da yanlış veya işe yaramaz olduğunu şu şekilde ifade etmektedirler. “Benim lafım

hikayeleri ise en iyi kendilerinin bildikleri ve en iyi kendilerinin anlatabileceği vurgulanmıştır.

Ön araştırma esnasında daha önceden hazırlanmış soruların görüşülen her kadına uygun olmadığı görülmüştür. Özellikle 70 üzeri yaş grubundaki kadınlar kanaat ve karşılaştırma sorularına cevap vermekte zorlanmışlardır. Örneğin ‘Bir kadın hangi özelliklere sahip olmalıdır’ gibi soyut ve düşünceye dayalı soruları anlamakta güçlük çekmişler ve “Allah nasıl yaratırsa kızım ben ne diyim” gibi cevaplar vermişlerdir. Soru ancak “Teyzecim mesela oğlun evlenecek, nasıl bir gelininin olmasını istersin?” şeklinde somuta çevrildiğinde cevap vermişlerdir. Ancak zaman zaman bu somutlaştırmada da sorun yaşanmış, görüşülen kadınlar tam olarak somut olanı anlatmıştır. Örneğin bahsedilen soyut sorunun somuta çevrilip sorulmasında “Kızım, evlendi gitti oğullarım ne biliyim hiç düşünmedim” gibi cevaplar vermişlerdir. Ancak bu konuda görüşülen kadınlar sorulara doğru biçimde cevap vermeleri için zorlanmamış, kendilerini hiçbir şeyi anlamıyormuş gibi hissetmelerinin önüne geçilmek istenmiştir. Bu yüzden soyutlama içeren kanaat sorularının ve karşılaştırmaların özellikle 70 üzeri yaş grubu kadınlara daha çok sohbet tarzında sorulması tercih edilmiştir.

3.2.4. ARAŞTIRMANIN SINIRLARI

Bu araştırma, yukarıda bahsedildiği gibi kartopu yöntemi ile seçilen 30 katılımcı ile yapılan yarı yapılandırılmış görüşmelerden oluşan nitel veriye dayanmaktadır. “Nitel veri, bireylerin gündelik yaşam pratiklerini, bunlar hakkındaki kanaatlerini, duygularını, hissedişlerini, deneyimlerini vb. içerdiğinden ve bunların standart bir formda alınabilmesi mümkün olmadığından sayılabilir bir veri değildir.” (Kümbetoğlu, 2005: 44). Bu açıdan bu çalışma istatistiki genelleme ve mutlak doğrulardan bahsetme amacı taşımamaktadır. Sadece Denizli’nin Tavas ilçesinin iki köyünün ve bir kasabasının bir fotoğrafını çekmektedir.

tükenmez, işe de yaramaz.”, “ Çikinleri silersin, düzgünleri yazarsın.”, “İşine yarar mı. Yarasın sınıfından geç. Sen kendin onar bunun içindekilerden. Ne seçeceksen, iyilerini güzellerini. Azıcık kendin edersin dimi biz cahiliz.”, “İnşallah eyi konuşmuşumdur.”

Araştırmanın bir diğer sınırı ise kartopu yönteminden kaynaklanmaktadır. Bu teknik ile örneklem oluşturulurken, kaynak kişilerden yola çıkarak belirli grup ya da kişilere yoğunlaşma riski bulunmaktadır (Kümbetoğlu, 2005: 98). Ancak saha sürecinde özellikle geride kalan kadınlar gibi yerel topluluğun görmezden geldiği ya da ‘yabancılar’ tarafından bilinmesini istemedikleri konuları ele alan araştırmalarda kartopu tekniğinin örnekleme hem sınırlayıcı hem de zenginleştirici etkisinin olduğu görülmüştür.

Örneğin Ovacık köyünde yapılan ön görüşmede muhtar, köylerinde çok fazla geride kalan kadın olmadığını, erkeklerin karılarını köyde yalnız bırakmadıklarını, işlemlerini tamamlar tamamlamaz yanlarına aldıklarını belirtmiştir. Hazırladığı görüşme yapılabilecek kadınların listesinde sadece bir tane kocası Almanya’ya göç etmiş ve kendisi ile maddi ve manevi ilişkisini kesmiş kadın bulunmaktaydı. Listedeki diğer kadınlar ise kocaları yurt dışına göç ettikten sonra kısa bir süre yalnız yaşamış ve işlemleri tamamlanınca kocalarının yanına göç etmiş olan kadınlardı. Ancak bu kadınlarla yapılan görüşmelerde kendilerine konu hakkında bilgi verebilecek başka tanıdıklarının olup olmadığı sorulduğunda, köyde yurt dışına göç eden kocalarından haber alamayan, yıllarca “dul” gibi yaşayan kadınların olduğu bilgisine ulaşılmıştır. Bu örneklerle araştırmanın verisi zenginleşmiş ve erkek göçünün kadınlar üzerindeki etkisinin her zaman toz pembe olmadığı görülmüştür. Bu durumda sadece muhtarın listesine sadık kalmak araştırmayı ciddi bir biçimde kısıtlayacak ve yönlendirecekken, kadınlar üzerinden ulaşılan diğer kadınlar veriyi zenginleştirmiş ve tabloyu daha da netleştirmiştir.

Araştırmanın, araştırmacının içine girdiği alanda kendini tamamen bir yabancı gibi hissetmesinden kaynaklanan sınırları da bulunmaktadır. Örneğin Aydoğdu köyündeki soğuk ve sert hava koşulları misafirliği, hem misafir hem de ev sahibi açısından zorlaştırmıştır. Burada ev sahipleri genelde sobası olan odada uyurken, bu sobalı odayı araştırmacıya bırakmakta ve kendileri sobasız ve soğuk odada uyumaktadır. Evin ‘kadınları’ araştırmacı için soğuk mutfakta özel sofralar hazırlamaya çalışmış, evin ‘erkekleri’ ise evdeki kadın ‘misafir’ nedeniyle soğuk odalarda veya evin dışında bulunmayı tercih etmişlerdir. Araştırmacının kendi

kariyeri için gerçekleştirdiği misafirliğin bir başkasına zahmet olarak dönüyor olması araştırmacıya rahatsızlık vermiş ve yabancı olma halini pekiştirmiştir.

Bahsedilen kaygılar ses kayıt ve görsel belgeleme esnasında da ortaya çıkmıştır. Ön araştırma esnasında ses kayıt cihazı kullanılıp kullanılmayacağı sorulduğunda görüşülen kadınların altısı da etrafındakilere kaygı dolu gözlerle bakmış ve ne işe yarayacağını sormuştur. Hızlı not alınamadığı ama anlattıkları hikayelerin de kaçırılmak istenmediği, daha sonra ses kayıt cihazından dinlenip tam olarak not alınmak istendiği, başka bir amacın olmadığı söylendiğinde ağız birliği yapılmışcasına “yok yok kızım sen yaz ben yavaş yavaş anlatırım” şeklinde cevap vermişlerdir. Kadınlar, üzerlerinde otorite kurmak, yalan söylemek veya sürekli ısrar etmek istenmediği için üstelenmemiştir. Böylece pek çok hikaye ve ifade tarzı not almaya çalışılırken kaçırılmıştır.

Görsel belgeleme esnasında da sadece birlikte olunan ortamların, sokakların, evlerin dış cephesinin fotoğrafları çekilmiştir. Araştırmacı bu konuda da kendini oldukça ‘yabancı’ hissetmiştir. Objektifini insanların ‘mahremine’ büyük bir merak ve iştahla çevirmek, araştırmacı için birlikte olduğu kadınlarla ‘bir’ olmadığının ve tam bir yabancı olduğunun dışı vurumu olarak görülmüştür. Ayrıca kadınlar “Köyde yaşayamazsın sen”, “Yere oturmaya alış”, “Yere oturup yiyemiyorsan sehpaye koyalım meyveni”, “Yufka yememişsindir hiç sen yemekte” gibi sözlerle araştırmacıyı yabancı ve farklı olarak gördüklerini dile getirmişlerdir. Bu yüzden her şeyin fotoğrafı çekilerek bu yabancılığın pekiştirilmesinden kaçınılmıştır.

Görüşmelerin yapıldığı ortamların sınırlılığı da araştırmanın verilerini etkilemektedir. Görüşmeler evde yapılmış ve başkaları tarafından eşlik edilmiştir. Kadınların görüşme isteğini daha rahat kabul etmesi için Aydoğdu köyünde muhtarın eşi, Ovacık köyünde köyün bekçisi, Nikfer kasabasında ise belediye meclis üyesi ve yerli kadınlarla ile birlikte kadınlar ziyaret edilmiştir. Aydoğdu köyünde muhtarın eşi ve Nikfer kasabasında yerli kadınlar görüşmelerin hepsinde bulunmuşlardır. Ovacık

köyünde ise bekçi ısrarla görüşmeler esnasında odada bulunmuştur²³. Araştırmacı güven kazanmak için ilk üç görüşmede bu duruma müdahale etmemiştir. Ancak kadınların bekçinin yanında rahat konuşamamaları karşısında bekçiden görüşmeler esnasında odada bulunmaması rica edilmiştir²⁴.

Görüşme ziyaretleri esnasında, zaman zaman rehber kişilerin dışında, görüşme yapılan kadınların misafirleri de bulunmuştur. Örneğin Aydoğdu köyünde görüşme için bir kadın ziyaret edildiğinde, kadının evinde görümceleri, komşuları ve bazı akrabaları da bulunmaktaydı. Başka bir odada görüşmenin yapılıp yapılamayacağı sorulduğunda katılımcı "...a kızım benim saklım mı var gerek yok" şeklinde cevap vermiştir. Yine aynı köyde başka bir kadın da başka bir odada görüşme talebine aynı cevabı vermiş, diğer odalarda soba olmadığını ve üşütebileceğini eklemiştir.

Görüşmeler esnasında yalnız kalınamaması bazı konularda verilen cevapların Yenisey'in (t.y.: 356) de bahsettiği gibi gerçekleri değil gelenek gereği verilmesi gereken cevapları yansıttığı görülmüştür. Örneğin dünürü eşliğinde görüşülen bir kadın, eşinin yokluğunda kayınvalidesi ile çok iyi geçindiğini ve hiçbir sorununun olmadığını ifade etmiş ancak çok üzgün bir biçimde ve buruk bir gülümsemeyle görüşmeyi sürdürmüştür. Görüşmenin sonlarına doğru odaya gelen oğlu ise tam tersi bir biçimde babası yokken annesi ile babaannesinin arasının çok kötü olduğunu, çok ciddi kavgalar ettiklerini ve evlerini ayırdıklarını anlatmıştır. Bunun üzerine görüşülen kadın oğluna kızmış ve "onlar anlatılmaz" demiştir. Bir başka katılımcı ise "Hayatımı anlatsam roman olur, romanın bir kısmını anlattım, gerisi bana kalsın..."

²³ Köyün bekçisi birkaç yıl önce köye bazı pazarlamacıların geldiğini ve yaşlı yalnız kadınlara çeşitli senetler imzalatıp gittiklerini anlatmıştır. Senetleri imzalayan kadınların bir kaçının ise başının derde girdiğini bu yüzden yabancılarla pek konuşmak istemediklerini belirtmiştir. Görüşme yapılan kadınlardan ikisi görüşmeyi kabul ederken çekinmiş ve bu konudan bahsetmiştir. Bunun üzerine araştırmacı bu konuda haklı olduklarını, kendisinin de daha önceden hiç gitmediği ve tanımadığı bu köye gelirken çekindiğini ancak muhtarla görüştüğünü ve bu görüşmeden muhtarın haberinin olduğunu söylemiştir. Bunun üzerine 75 yaşındaki katılımcı "...kız çocuğusun sen ya, senden bir zarar gelmez" diyerek görüşmeyi kabul etmiştir.

²⁴ Ovacık köyünde, köyün bekçisi eşliğinde yapılan görüşmelerde, bekçi sık sık kadınların sözünü kesmiş ve söze "köyümüz...", "kadınlarımız..." gibi kelimelerle başlayarak cevap vermeye başlamıştır. Görüşmelerden birinin sonrasında kısa bir süre katılımcı ile yalnız kalmıştır. Katılımcı bekçinin "dedikoducunun teki" olduğunu ve yanında rahat konuşamadığını belirtmiştir. Ertesi gün bu katılımcı, bekçinin nezareti olmadan tekrar ziyaret edilmiş ve bir önceki gün anlatamadığı konular üzerinde tekrar durulmuştur.

diyerek araştırma verilerinin katılımcıların anlatmak istedikleri ile sınırlı olduğunu göstermektedir.

3.3. ARAŞTIRMANIN BULGULARI

3.3.1. GÖRÜŞÜLEN KADINLARIN GENEL ÖZELLİKLERİ

Tablo 6: Görüşülen Kadınların Yaş Dağılımı

	Toplam	40- 49	50- 59	60- 69	70- 79	80 +
Toplam	26	5	3	10	7	1
Köy	11	4	1	1	4	1
Kasaba	15	1	2	9	3	-

Görüşülen kadınların hepsi görüşmenin yapıldığı köy (11) ve kasabada (15) doğmuştur. Kadınların yaşları 44 ile 85 arasında değişmektedir. Yaş grubu dağılımlarına bakıldığında 40- 49 yaş grubunda 5, 50- 59 yaş grubunda 3, 60- 69 yaş grubunda 10, 70- 79 yaş grubunda 7, 80 ve üzeri yaş grubunda ise 1 kadın bulunmaktadır.

Tablo 7: Görüşülen Kadınların Medeni Durumu

	Toplam	Evli	Eşi Ölmüş	Eşinden Ayrı
Toplam	26	15	7	4
Köy	11	5	5	1
Kasaba	15	10	2	3

Görüşülen kadınların 15'i evli, 7'sinin eşi ölmüş ve 4'ü kocasından ayrılmıştır. Kocasından ayrılmış kadınların hepsi kocalarının isteği üzerine ayrılmışlardır. Bu kadınlardan 2'si kocaları yurt dışındayken 18 ve 19 yıl yalnız yaşamış, 2005 yılında

da resmi olarak boşanmıştır. Kocasından uzun yıllar haber alamadıktan sonra kocasının boşanma talebi ile karşılaşan Firdevs bu süreci şu şekilde anlatmaktadır²⁵.

Firdevs (50, Kasaba):

“1986’da bir gitti. Ne çocuğuna bir telefon etti, ne bana bir telefon etti. Ne bir hediye gönderdi. Ne bir kuruş parası geldi. Duyduk evlenmiş. Bi 90 senesinde geldi çocuklarımı götürücü ben diye. Bir dünya borcu varmış. Ben çocuklarımla sırtımda odun taşıdım, tütün diktim. 5.000 Mark biriktirmişiz. Onu bankadan çekivedim geldim. Onu da götürdü. Yüzüklerimi, takılarımı almış. Her şeyi almış... 2005’te gelcem boşıcam, düşün yakamdan dedi.”

Eşinden ayrılmış kadınlardan olan Leyla, resmi olarak hala evli olsa da eşinden hiç haber alamamaktadır. 20 yıldır yurt dışında olan kocası sadece bir kez ziyaretlerine gelmiş ve bir kez aramıştır. Aradığında oğlundan evlilik cüzdanını göndermesini istemiştir. Evlilik cüzdanını kendisine gönderdikten sonra da kendisinden haber alamamışlardır. Eşinden ayrılmış kadınlardan bir diğeri olan Behiye ise eşinin resmi boşanma talebini kabul etmemektedir.

Behiye (62, Kasaba):

“Nafaka davası açtık, icraya verdik heç umurlarında değil. Bu insan ne yiyip ne içer demiyolar. İki sene oldu hak edeli icracılar hiç bi uğraşmıyolar. Bi yüz lira bi derdini görür demiyolar. Avukatım yok, parayı nerden bulcan da parayı vercen... Beni böyle kocattılar git gel git gel... Çocuklarım attırıver bunu, parasını da boşver diyolar. Onda da ben inat ettim, ben inat tutuyorum. İşte ömrümüz böyle geldi geçti.”

Görüşülen kadınların 18’i görücü usulü, 2’si görücü usulü ama tanışarak ve severek, 1’i kaçarak, 1’i ise tanışarak evlendiklerini belirtmektedir. Kadınların 2’si kocalarının kendilerini zorla kaçırdığını, biri ise berder²⁶ ile evlendiğini söylemektedir. Evlilik sonrası köyde ikamet eden kadınların 8’i kocasının ailesinin hanesinde, 3’ü ayrı hanede yaşamıştır. Kasabada ikamet eden kadınların 13’ü evlilik sonrası kocasının ailesinin hanesinde, 1’i ayrı hanede yaşamıştır. Ayrı hanede yaşayan kadınların hepsinin kocasının anne ve babası evliliklerinden önce vefat

²⁵ Görüşülen kadınların gerçek isimleri kullanılmamıştır.

²⁶ Berder evliliği “evlenecek iki erkeğin birbirlerinin kızkardeşleriyle evlenmesi”ni ifade etmektedir (Aydın, 2003 (b): 132).

etmiştir. Görüşülen kadınların çocuk sayısı 1 ile 12 arasında değişmektedir (Ortalama 4,5).

Tablo 8: Görüşülen Kadınların Yaşadığı Hane Halkı Tipi

	Toplam	Yalnız	Çekirdek Aile	Geniş Aile
Toplam	26	10	13	3
Köy	11	5	5	1
Kasaba	15	5	8	2

Görüşülen kadınların 10'u yalnız, 13'ü çekirdek aile, 3'ü ise geniş aile ile yaşamaktadır. Yalnız yaşayan kadınların 6'sının eşi öldüğü için, 1'i eşi henüz yurt dışından emekli olup dönmediği için, 3'ü ise eşinden ayrıldığı için yalnız yaşamaktadır. Geniş aile ile yaşayan kadınlar ise evli oğulları ve evli oğullarının çekirdek ailesi ile birlikte yaşamaktadır.

Kadınların eğitim durumuna bakıldığında, 20 kadının hiç okula gitmediği, 1 kadının ilkokul terk, 5 kadının ise ilkokul mezunu olduğu görülmektedir. Görüşmenin yapıldığı tarihte kadınların 20'si çalışmamakta, 6'sı çalışmaktadır. Çalışmayan kadınlara daha önceden çalışıp çalışmadıkları sorulduğunda hepsi daha önce tarlada çalıştıklarını ve hayvanlara baktıklarını söylemiştir. Şu anda çalışan 6 kadından 3'ü tarlada çalışmakta, biri hem tarlada çalışmakta hem hayvanlara bakmakta, biri ise el dokuma tezgahında dokuma yapıp satmaktadır. Son olarak çalışan kadınlardan biri kocasından ayrıldıktan sonra geçimini sağlamak üzere ücret karşılığı başkalarının tarlalarında çalışmakta, odun taşımakta, hasta bakmakta ve ev işleri yapmaktadır.

Kocasından ayrılan kadınlardan yalnızca biri çalışmamakta oğlunun yardımları ile yaşamaktadır. Kocasından ayrılan diğer 3 kadın çalışmaktadır. Kocasından ayrıldıktan sonra çalışmak zorunda kalan Duygu içinde bulunduğu durumu eleştirmektedir.

Duygu (54, Kasaba):

“ 50 yıl sonra çalışmaya başladım. Adam bana kıyamıyodu, çalıştırmak istemiyodu beni... Tekstilciler vardı. Ben çoktan çalışıp emekli olacaktım. Şeytanın aklına gelmeyen başına geldi. Giden deyodum, ben orda çalışan, canım sıkılıyo vakit geçiremeyon deyodum. Geçer o, otur dur sen deyodu (kocası). Oturduk oturduk ondan keri 50 yaşındayken çalışmaya başladık. Hindi de 54'ün içindeyim. Ayaklarının üstünde durcaksın kızım. Çalışmıcadım da değil, çalışcen. Onların dediğini dinlemicen. Beni oturttu, hindi bu geldi başıma. E çocuklar da otur deyo bene. Göndercekler de yicem ben...”

Kocasından ayrıldıktan sonra daha fazla çalışmak zorunda kalan Firdevs (50, Kasaba) çocuklarını büyütmek ve emeklilik primlerini yatırmak için yaşadıklarını dile getirmektedir.

“Beyimle evlendiğimden beri hiç bi tatlı kuruş parası nasip olmadı bana. Hep benim çalıştığımı sefil etti. Genç kızken çok çalıştım, çok para biriktirdim. Hep har vurup harman savurdu... Allah'ımı gücendirmeyim, hep acı yaşadım. Çocuklarıma defter, kalem alıcam, okul masraflarını görücem, çocuklarım hırsızlığa gitmesin diye 24 saat dantel örerdim. Dantel örerdim parayla yumak boşaltırdım. Kanaviçe yapardım. Çocuklarım okuldan gelirdi. Bir çay ederlerdi, bir salça sürerlerdi, sadece gıdamız oydu. O çocuklarımı da ikisini de lise sona kadar okuttum. Çok çok acı yaşadık. Nerden başlıycam bilmiyorum... Çocuklarım kahvelere ayakkabı boyamaya giderdi. Ayakkabı boyadılar mı eve çay getirirlerdi, şeker getirirlerdi, kalem, defter ihtiyaçlarını görürlerdi. Bütün dünyada insanlar dilenci olmuş. Biz Allah'ıma çok şükür, hiç dilenmedik. Bize acıyıp kömür alanlara hizmetkar olduk... Şimdi komşularım bana diyor. Bu kadın evde durmaz gezer. Allah'ım beni emekli et de bu benim hakkımda konuşanlara baklavalara alıp ikram edeyim diyorum.”

Tablo 9: Görüşülen Kadınların Kocalarının Göç Etme Yılı ve Göç Ettikleri Ülke

		Toplam	Köy	Kasaba
Göç Etme Yılı	Toplam	26	11	15
	1960-1969	17	6	11
	1970-1989	9	5	4
Göç Edilen Ülke	Toplam	26	11	15
	Almanya	14	5	9
	Avusturya	5	3	2
	İsviçre	3	-	3
	Hollanda	2	2	-
	Kanada	1	-	1
	Fransa	1	1	-

Daha önceden de belirtildiği gibi Avrupa'nın yeniden yapılanmasıyla ihtiyaç duyduğu yüksek sayıda vasıfsız işgücü talebine, 1960'lı yıllarda yapılan karşılıklı işgücü anlaşmaları ile Türkiye'den de cevap verilmiştir. Ancak 1970'li yıllarda görülen ekonomik durgunluk nedeniyle işgücü anlaşmaları iptal edilmiştir. Böylece 1970 ve 1980'li yıllar düzensiz göçlerle ve sığınmacı talepleri ile karakterize edilmektedir. Görüşülen kadınların kocalarının göç etme yıllarına ve göç ettikleri ülkelere bakıldığında küresel düzeyde görülen göç kalıplarındaki değişimlerin Türkiye'deki uluslararası göçleri etkilediği görülmektedir. Sahada yapılan görüşmelerde de 1970'li yıllardan sonra göç eden erkeklerin görece daha az olduğu, çoğunlukla “turist” olarak göç ettikleri ve kısa süre sonra Türkiye'ye geri döndükleri vurgulanmıştır. Bu nedenle örneklemede 1960'lı yıllarda göç eden erkeklerin karıları daha fazla sayıda yer almaktadır. Görüşülen kadınların 17'sinin kocası 1960- 1969 yılları, 9'unun kocası 1970- 1989 yılları arasında yurt dışına göç etmiştir²⁷. Kadınların 14'ünün kocası Almanya'ya, 5'inin Avusturya'ya, 3'ünün İsviçre'ye, 2'sinin Hollanda'ya, birinin Kanada'ya ve birinin Fransa'ya gitmiştir²⁸.

Neo-klasik Ekonomi Teorisi göç etme kararını bireylerin faydalarını maksimize etme kararları olarak görerek ekonomik nedenlere işaret etmektedir (Massey vd., 2005:17). Bu bölgedeki dış göçlerin de ekonomik kaygılarla gerçekleştiği görülmektedir. Görüşülen kadınların 18'i kocalarının yoksulluk ve parasızlık yüzünden, 2'si kocasının elinde mesleğinin olmaması nedeniyle yurt dışına göç ettiğini söylemektedir. Kadınlar bu durumu “Ekmek parası için gitti”, “Burada yok orda belki buluruz diye gitti”, “5- 10 kuruş için gitti. Fakirlikten gitti. Kendi malımız yoktu, başkasının tarlasında çalışırdık” şeklinde ifade etmektedir.

Sosyal Sermaye Teorisi ise, göçün sosyal bir süreç olduğunu ve göçmen ağlarının etkisi ile göç hareketinin devamlılığının sağlandığını öne sürmektedir (Massey, 1990: 68). Görüşülen kadınların 2'si de göç kararının sosyal yönüne vurgu

²⁷ Görüşülen kadınlar yaşlarını, eşlerinin yurt dışına gidiş tarihlerini, ve yalnız kalma sürelerini tam olarak hatırlayamamaktadır. Bu bilgilerin yaklaşık değerlerini tahmin yürüterek vermişlerdir.

²⁸ Bu ülkeler görüşülen kadınların kocalarının göç ettikleri ilk ülkelerdir. Göç sürecinde Almanya'dan Avusturya'ya, Avusturya'dan Almanya'ya, Fransa'dan Hollanda'ya, Almanya'dan Fransa'ya geçişler de görülmektedir.

yapmaktadır. Kadınların 1'i herkesin gitmesini, 1'i yurt dışındaki erkek kardeşinin götürmesini göç nedeni olarak belirtmektedir.

Tablo 10: Görüşülen Kadınların Türkiye’de Yalnız Kalma Süreleri (Yıl)

	Toplam	1- 4	5- 9	10- 14	15- 19	20- 24	25- 45
Toplam	26	3	10	4	-	5	4
Köy	11	3	2	2	-	2	2
Kasaba	15	-	8	2	-	3	2

Görüşülen kadınlar kocalarının yokluğunda 1 ile 42 yıl arasında değişen sürelerde köy ve kasabalarında kocaları olmadan yaşamıştır (Ortalama 14,3 yıl). Kadınların 3’ü 1-4 yıl, 10’u 5-9 yıl, 4’ü 10-14 yıl, 5’i 20-24 yıl, 4’ü 25-45 yıl yalnız yaşamıştır.

3.3.2. BİRLİKTE YAŞANAN HANE HALKI TİPİ

Tablo 11: Görüşülen Kadınların Göç Sürecinde Yaşadıkları Hane Halkı Tipi

		Toplam	Köy	Kasaba
Göç öncesi	Toplam	26	11	15
	Eş geniş aile	18	6	12
	Çekirdek aile	8	5	3
	Yönelim ailesi ²⁹	-	-	-
Koca göç esnasında	Toplam	26	11	15
	Eş geniş aile	11	4	7
	Çekirdek aile	13	5	8
	Yönelim ailesi	2	2	-
Koca dönüş sonrası	Toplam	26	11	15
	Eş geniş aile	5	3	2
	Çekirdek aile	21	8	13
	Yönelim ailesi	-	-	-

²⁹ Yönelim ailesi (family of orientation), bir kişinin içinde doğduğu, büyüdüğü; ebeveynlerini ve kardeşlerini içeren aileyi ifade etmektedir (Kottak, 2001: 395).

Uluslararası göç sürecinde geride kalan kadınların birlikte yaşadığı hane halkı tipinde değişimin yaşandığı literatürdeki bazı çalışmalarda ifade edilmektedir (Kadıoğlu, 1997: 545-547, Yenisey, t.y: 353). Görüşülen kadınların da göç sürecinde birlikte yaşadıkları hane halkı tipi değişmiştir. Kadınların, kocalarının yurt dışına göç etmesi ve dönmesi ile birlikte ayrı hanede yaşama eğilimi artmaktadır.

Göç öncesinde özellikle kasabada yaşayan kadınların, kocalarının geniş aileleri ile birlikte yaşama eğilimi olduğu görülmektedir (Köy:6, Kasaba:12). Göç öncesinde ayrı hanede yaşayan 8 kadının 4'ünün kocasının anne ve babası, kendileri evlenmeden önce vefat etmiştir. 4'ü ise evlendikten sonra kısa bir süre kocalarının geniş aileleri ile birlikte yaşamış, kocaları yurt dışına göç etmeden önce ayrı haneye geçmişlerdir. Göç öncesinde ayrı hanelerde çekirdek aileleri ile yaşayan kadınların hepsi kocaları göç ettikten sonra da çekirdek aileleri ile birlikte yaşamaya devam etmiştir.

Göç öncesinde kocalarının geniş ailesi ile birlikte yaşayan 18 kadından 5'i (Kasaba) kocaları göç ettikten sonra ayrı hanede çekirdek ailesiyle, 2'si (Köy) ise yönelim ailesiyle birlikte yaşamaya başlamıştır. Çekirdek ailesiyle yaşamaya başlayan kadınlar çocukların okutulması için şehre taşınma, geniş ailede meydana gelen problemler veya ayrı hanenin kurulması için gerekli paranın sağlanması gibi nedenlerle kocalarının geniş ailesinden ayrılmıştır.

Görüşülen 2 kadın yeni evleri yapılıncaya kadar kocalarının geniş aileleri ile birlikte yaşamıştır. Yeni evlerinin yapılmasıyla ayrı hanede yaşamaya başlamışlardır. Benzer biçimde Yenisey (t.y: 354) ve Kadıoğlu (1997: 547) kocanın yurt dışına göçü ile birlikte artan gelirin bazı aileler için ayrı haneye taşınmayı getirdiğinden bahsetmektedir. Yenisey Yozgat'ın köylerinde, Kadıoğlu ise Ankara ve Kırşehir'in köylerinde, yurt dışına çalışmaya giden erkeklerin yeterli maddi güce ulaştıktan sonra, karılarına ve çocuklarına ayrı ev kurduklarının görüldüğünü aktarmaktadır.

Cangül ve Begüm ise, kocaları yurt dışına göç ettikten sonra kocalarının geniş aileleri ile yaşadıkları problemler nedeniyle ayrı hanede yaşamaya başlamıştır.

Cangül (74, Kasaba):

“Kayınna ile aramız pek düzenlik olmadı. Üvey kayınna idi benim kayınna. O da öldükten keri bi başka kayına geldi. O kayınınanın kızını biyo benim adama alıverdiler üstüme. Tabi ben burda (ayrı hane) durdum, O orda anasının evinde duruyordu. Çok durmadı bir sene sonra başkası ile gitti. Başkasından hamileymiş zaten, çocuk ölünce gitti.”

Begüm (48, Kasaba):

Begüm görüşme esnasında çok kırılgan gözüktüyordu. Her an ağlayacak gibiydi ancak çok kontrollüydü. Görüşme esnasında odada misafirleri vardı ve ayrı odada görüşme talebini kabul etmemişti. Sorulan her soru üzerine düşünüyor ve ‘söylemesi gerekenleri’ söylüyordu. Görüşme esnasında oğlu odaya girdi ve “Anne anlatsana babam yokken olanları” dedi. Begüm de “ Olsun onlar anlatılmaz... İyiydik biz kayınvalidemle” dedi. Ancak bir şeyleri kendisine sakladığı ve üzüldüğü belli oluyordu. Oğlu anlattı olanları. Babası İsviçre’deyken 10 yıl babasının geniş ailesi ile birlikte yaşamışlar. Bir hafta sonu babannesi bir akrabalarının düğününe gitmek istemiş. Annesi ise kendi akrabaları ile pikniğe gitmek istiyormuş. Babannesi ve halası annesine düğüne gelmesini, pikniğe gitmemesini söylemiş. Annesi de pikniğe gitme konusunda ısrar edince tartışma çıkmış ve babannesi annesine “evden çık” demiş. Bunun üzerine Begüm, kocasının yeni bir ev almasıyla ayrı haneye geçerek kocasının geniş ailesinden ayrılmış.

Kocalarının yokluğunda, ayrı hanede yaşayan kadınlar genellikle akrabaları tarafından yalnız bırakılmamıştır. Ayrı hanede yaşayan 13 kadından 7’si, kocalarının yokluğunda geceleri yanlarında birinin kaldığını ifade etmektedir. 2’si ise çocuklarının yanında olduğunu vurgulamaktadır. Benzer eğilimi Yenisey de Yozgat köylerinde tespit etmiştir. Burada da kocalarının yokluğunda ayrı hanede yaşayan kadınların yanında genellikle kendi anneleri veya akrabalarından bir çocuk kalmaktadır (t.y: 353). Myntti (1984: 15) Yemen’de, Taylor (1984: 8-10) Mısır’da, Arnold ve Shah (1984: 305-306) ise Hindistan’da geride kalan kadınların nadiren “korunmasız” bırakıldıklarını ve kocaların göç etmeden önce “koruyucu” bir erkek akraba ile anlaştıklarını aktarmaktadır.

Sibel (68, Köy) “Biri bi taş atsa senin namusun. Köyümüz temiz de olmadı bişey” demekte, geceleri abisinin gelip yanında yattığını eklemektedir. Geceleri yanında akrabalarının bir çocuğu yatan Hacer (60, Kasaba) ise “Kızım eskiden

öyleydi. Korkmak yoktu da işte yanında bi insan yatsın deye. Yoksa o çocuğun bana ne faydası olcek. Eskiden yaşlıların kafası böyleydi kızım” demektedir. Ebru (71, Kasaba) ise kocasının yokluğunda ayrı hanede yaşadığını söylediğinde yanında birisinin kaldığını eklememiştir. İlerleyen dakikalarda yalnız kadın olmanın nasıl olduğu sorulduğunda yanında birilerinin kaldığını ve korku içinde yaşadığını şu şekilde ifade etmiştir.

“Nasıl korku içinde. Neden kadın, kadın, korku, korku... Benim anam babam bir sene yattı burda. Ondan sonra biyo kardeşimin oğlan çocuğu yattı burda yoldaş. Korkulmamı hiç. Korka korka. Bir sene de çocuklarımla kaldım. Her şeyden korkarsın. İnsan gelir yanına deye korkarsın. Bişey olur deye korkarsın. Bi yanlış yere girerin deye korkarsın.”

Kocaları yurt dışına göç ettikten sonra köyde görüşülen iki kadın ise yönelim aileleri ile birlikte yaşamaya başlamıştır. Bu kadınlardan biri, annesi yalnız yaşadığı için annesinin yanına taşınmıştır. Diğerinin ise kocasının anne ve babası, kocasının göç etmesini onaylamadıkları için “madem gideceksin eşini de al git” demişlerdir. Bu yüzden görüşülen kadın kendi anne babasının yanına taşınmıştır.

Kocalarının yurt dışından kesin dönüşünden sonra kocalarının geniş ailesi ile birlikte yaşamaya devam eden kadınlardan 3’ü kayınvalide veya kayınbabaları ölünceye kadar kocalarının geniş ailesi ile yaşamaya devam etmiştir. Diğer 2’sinin ise kocaları yurt dışına düzensiz göç kapsamında gitmiştir. Bir ve üç yıl kaldıktan sonra Türkiye’ye dönmüşlerdir. Görüşülen kadınlar düzensiz göç nedeniyle kocalarının çok fazla para kazanamadığını ifade etmektedirler.

Araştırmanın yapıldığı köy ve kasaba için uluslararası göç geniş aile yapısından çekirdek aileye geçişi etkilemektedir. Kocaların yurt dışına göçü ve kesin dönüşü ile birlikte ayrı haneye geçme eğilimi artmıştır. Göç öncesi kocasının geniş ailesi ile birlikte yaşayan kadın sayısı 18 iken, kocalarının kesin dönüşü sonrasında bu sayı 5’e düşmektedir. Ancak kocalarının yokluğunda ayrı haneye geçen kadınlar kocalarının aileleri ile ilişkilerini yoğun bir biçimde sürdürmekte ve gecelerini yanlarında kalan

bir “koruma” ile geçirmektedir. Bu durum ise ayrı haneyi sadece mekansal bir ayırım yapmakta; ayrı hanenin bağımsızlık ve statü sembolü olmasını muğlaklaştırmaktadır.

3.3.3. TOPLUMSAL CİNSİYET ROLLERİ

Literatüre bakıldığında kocanın uluslararası göçünün, geride kalan kadınların karar verme gücünü, mali kararlara katılımını, hareket özgürlüğünü, kamusal alana katılımını ve cinsiyete dayalı işbölümünde üstlendiği sorumlulukları farklı biçimlerde etkilediği görülmektedir (Brink, 1991; Khafagy, 1984; Yenisey, t.y; Kıray, 1976; Myntti, 1984; Taylor, 1984; Arnold, Shah, 1984; Brouwer, Priester 1983; Engelbrektsson, 1983). Bu bölümde, uluslararası işgücü göçü esnasında geride kalan kadınların toplumsal cinsiyet rollerine odaklanılacaktır. Toplumsal cinsiyet rolleri karar verme, kamusal alana katılım ve işbölümü başlıkları altında incelenecektir.

Karar verme, kamusal alana katılım ve işbölümü alanlarının seçiminde, konuyla ilgili literatür göz önünde bulundurulmuştur. Geride kalan kadınlar üzerine yapılan araştırmalarda, bu üç alan, toplumsal cinsiyet değişkenleri veya kadınların statüsünün, özerkliğinin, otoritesinin göstergeleri olarak ele alınmaktadır³⁰. Toplumsal cinsiyetin işaretlerinin ve sonuçlarının, bedenden giyime, dilden şiddet kullanımına, insan hayatının neredeyse her alanında var olduğu (Mathieu, 2009: 83) göz önünde tutulduğunda, toplumsal cinsiyet rollerinin sadece üç alanından bahsetmek elbette yeterli değildir. Ancak konunun sınırlandırılma gerekliliği, bazı kilit noktaların saptanarak ön plana çıkarılmasını da beraberinde getirmektedir.

Örneğin Taylor, geride kalan kadınların toplumsal cinsiyet rollerinde en önemli değişimlerin, mali kararlara etkin katılım gösterdikleri zaman ortaya çıktığını belirtmektedir (Taylor, 1984). Bu durumda “karar verme” konusu ve özellikle “mali kararlara katılım”, muhtemel değişimleri etkilemesi bakımından öncelikle ele

³⁰ Bkz. Brink, 1991; Myntti, 1984; Khafagy, 1984; Taylor, 1984; Zachariah ve Rajan, 2001; Arnold ve Shah, 1984; Kadioğlu, 1994, 1997; Engelbrektsson, 1983; Kıray, 1976; Brouwer ve Priester, 1983; Yenisey, t.y; Abadan-Unat, 1977.

alınmalıdır. Karar verme konusunda diğer önemli nokta ise, aile ve hanede büyük değişimlere yol açacak konulardaki karar verme süreçlerine katılımdır. Engelbrektsson, bu konularda son sözü söyleme yetkisine sahip olmanın, erkekleri “karar verici” yapan unsurlardan biri olduğunu belirtmektedir (Engelbrektsson, 1983: 229). Göç etme kararı ise, ailenin gündelik hayatını radikal biçimde değiştiren bir karardır. Değişimi getirmesinin yanı sıra, karar vericinin, en azından “dış dünya” ile ilişkilere, çeşitli sosyal ağlara, devlet organları ile iletişime geçme araçlarına sahip olmasını gerektirmektedir. Bu konudaki kararı kimin verdiği ise, özel/kamusal alanın ve sosyal ağların cinsiyetçi işaretlerini taşımaktadır. Bu nedenle bu araştırmada da kadınların karar verme süreçlerine, özellikle mali kararlara ve göç kararına katılımlarına bakılmaktadır.

Kadın ve erkek arasındaki farkların ve hiyerarşik ilişkilerin kurulmasında, kamusal/özel alan ayrımının ve cinsiyete dayalı işbölümünün rol oynadığı belirtilmektedir. Lamphere ve Rosaldo, cinsiyet eşitsizliğinin temeline kamusal/özel ayrımını koyarken; Beauvoir, ev odaklı yaşamın kadınları “ikinci cins” haline getirdiğini söylemektedir (akt. Bora, 2005: 62-63)³¹. Kamusal alanın ve yurttaşlığın, kadın “doğası”na ve “özel” alana zıt olarak kurgulanması, kadının özel alandaki etkinliklerle tanımlanması (Pateman, 1998), kadınları, kendilerini özgürleştirecek ve güçlendirecek politik öznelerle dönüşmelerini engellemektedir. “Özel” yaşamın düzenlenişi ve “özel” yaşam içindeki cinsiyete dayalı işbölümü ise, erkeklerin kamusal ve demokratik katılımını teşvik ederken, kadınlarınkini engellemekte veya azaltmaktadır (Phillips, 1995: 126-128). Cinsiyete dayalı işbölümünün “ayrılma ilkesi”, genellikle erkekleri üretim alanıyla, kadınları ise yeniden üretim alanıyla ilişkilendirmektedir. “Hiyerarşi ilkesi” ise erkek işlerinin, kadın işlerinden daha değerli olduğunu varsaymaktadır (Kergoat, 2009: 95). Cinsiyete dayalı işbölümü, bu yönleriyle işlerin basitçe paylaşılmasından öte, cinsiyetler arasındakini güç ilişkilerini yansıtan bir sürece işaret etmektedir (Brouwer, Priester, 1983: 114). Kamusal alana katılım ve cinsiyete dayalı işbölümü, cinsiyetler arasındaki

³¹ Ev, ev işi, özel alan tartışmaları feminist teori ve hareket için hala güncelliğini korumaktadır. Evin kadınlar için anlamı ve kadınların ev deneyimleri için bkz. Amargi, 2010. Ev ve ev işlerinin tarihselliği, kadın öznelliğinin kurulmasındaki kilit rolü ve sınıfsal farklılıklarla birlikte ele alındığında farklı kadınlık deneyimlerini ortaya çıkarması için bkz. Davidoff, 2002; Bora, 2005.

eşitsizlikleri ve güç ilişkilerini kuran, pekiştiren ve yansıtan süreçler olarak öne çıkmaktadır. Bu nedenle, bu araştırmada da, konu ile ilgili daha önceden yapılan araştırmalara benzer biçimde, kadınların kamusal alana katılımlarına ve cinsiyete dayalı işbölümünde üstlendikleri sorumluluklara odaklanılacaktır.

3.3.3.1. KARAR VERME

3.3.3.1.1. GÖÇ ETME KARARI

Görüşülen kadınlara, kocalarının göç etmesine kimin karar verdiği, kocalarının göç kararı esnasında kendi fikirlerini alıp almadıkları, kocaları ile birlikte yurt dışına göç etmek isteyip istemedikleri ve neden Türkiye’de kaldıkları sorulmuştur. Görüşülen kadınların 23’ü kocalarının göç etme kararını yine kocalarının verdiğini belirtmektedir. 19 yıldır kocasından ayrı yaşayan ve haber alamayan Leyla (48, Köy) ise kocasının göç etmesine annesinin karar verdiğini söylemektedir. Avusturya’da yaşayan abisi istek yapınca, annesi çocuklara bakamayacağını bu nedenle kocasının gitmesini, Leyla’nın kalmasını istemiştir. Kasabada yaşayan iki kadın ise kocalarının göç etme kararını birlikte aldıklarını belirtmektedir.

Tablo 12: Görüşülen Kadınların Göç Kararına Katılımı

	Toplam	Fikrini Aldı	Fikrini Almadı	Diğer	Cevap Yok
Toplam	26	10	12	1	3
Köy	11	1	8	-	2
Kasaba	15	9	4	1	1

Görüşülen kadınların bir kısmı kocalarının göç etme kararını verirken kendilerine danışmadığını, bir kısmı ise kendilerine danıştığını söylemektedir. Genel olarak bakıldığında çok belirgin bir fark olmamakla birlikte kocaların göç etme kararını verirken kadınların fikrini almadıkları görülmektedir. Kasabada ikamet eden kadınların nispeten kocalarının göç etme kararına daha etkin bir biçimde katıldığı görülmektedir.

Köyde görüşülen 11 kadından 9'u, kasabada görüşülen 15 kadından 4'ü kocalarının göç etme kararını verirken kendilerinin fikrini almadığını söylemektedir. Görüşülen kadınlar “Erkekler bize sorup mu gidecek”, “Sormadı kendi bildiğini yaptı gitti” demektedir. Eşinden 42 yıldır ayrı yaşayan ve eşinin boşanma talebini kabul etmeyen Behiye ise (62, Kasaba) “Bi fikrimizi de sormadı, bi ekmeğini de görmedik. Fikir sorulmadığından böyle. Ne alcen der ne satcen der” demektedir. Görüşme esnasında odada bulunan komşu kadınlardan biri ise “Buranın beyleri hangimizin fikrini sormuşlar. Benim beyim var, fikir alan kim? Buranın adeti böyle, kadınlar hiçbir şey bilmez” diyerek bu durumu eleştirmektedir. Aslı (67, Kasaba) ise “Haber bile etmedi, oraya gidiyon diye geçiriverir işte bu” demektedir.

Tablo 13: Görüşülen Kadınların Türkiye’de Kalma Nedenleri (Birden Fazla Cevap)

	Toplam	Köy	Kasaba
Toplam	36	13	23
Çocuk-yaşlı bakımı	14	4	10
Düzensiz göç-yerleşme	7	4	3
Kocası götürmedi-bilmiyor	6	3	3
Kadınlar gitmezdi-kadınlara uygun bir yer değil	5	-	5
Ekonomik nedenler	4	2	2

Görüşülen kadınlara kocaları yurt dışına göç ederken Türkiye’de neden kaldıkları sorulmuştur. Kadınlar bu soruya birden fazla cevap vermişlerdir. Daha önceden belirtildiği gibi, toplumsal cinsiyete dayalı işbölümü göç sürecinde evi kimin terk edeceğini ve kimin köken ülkede kalacağını belirlemektedir (Moch, 2005: 102). Toplumsal cinsiyete dayalı işbölümü, erkekleri “ekmek getiren” olarak görmekte ve ekonomik amaçlı göçlerde erkeğin göç etmesini teşvik etmektedir. Bu bağlamda kadın ise, yeniden üretim faaliyetleri ile ilişkilendirilmekte ve göç sürecinde köken ülkede kalmaktadır. Görüşülen kadınların yarısı, cinsiyete dayalı işbölümünün kendilerine sunduğu çocuk ve yaşlı bakımı görevleri nedeniyle Türkiye’de kaldıklarını belirtmektedir. Çocuklara bakmak/ Çocukları okutmak/

Kayınvalideye bakmak (Kasaba:10, Köy: 4) cevabı görüşülen kadınlar tarafından en sık tekrarlanan nedenlerden biri olmuştur. Leyla, Asiye, Esmâ çocuklarına bakmak, Duygu ise çocuklarını okutmak için Türkiye’de kalışından bahsetmektedir.

Leyla (48, Köy):

“ Abim demiş ki, Ayşe’yi mi götürüyim, eşini mi götürüyim? Anam da e çocuklarına ben bakameycen kocasını götür deyesiye...E o zaman benim kafa çalışmıyor. Çocuklar ufak, iş de çok. Hindiki aklım olsa. Ölcü mi bunlar, kendim giderdim, çocuklarımı kurtarırdım. Babasınla bir komşumuzun kızı beraber uçakta gittiler. Beraber Avusturya’ya iniverdiler. İşte şimdi ev yaptı, altına araba, kocasını götürdü, çoluğunu çocuğunu götürdü. Yaşıyor, e ben sıkılıyon, sinirleniyon azcık işte...”

Duygu (54, Kasaba):

“İlk başta İsviçre’ye gitmeden önce Kanada’ya gitcek oldu, beraber çoluğumuz çocuğumuz ile beraber. Ben gitmek istemedim. Çocuklarımı okutmak istedim. Kendim ilkokul mezunu değilim ben... İlle bu gitcek oldu... Şimdi oraya gitmek pahalı, oturduğum evi satcem de gitcem. Orası da garanti değil, dönersem elin evine mi döneyim. Sen git işçi olursan götürürsün bizi dedim.”

Asiye (65, Kasaba):

“Çocuklar olduğu için Türkiye’de kaldım. O zamanlar zordu heralde, çocukları koyup da. Yanında durabilirdi de eşin parası yetmicek miydi neydi. O zamanlar paralar azıdı. Bi yuvaya, çocuk yurduna yazdırmak da, vereyim desen yoktu bulunmuyodu zaten. Çocuklarını götürenler rezil oluyordu eskiden.”

Esmâ (65, Kasaba):

“ Çocuklar var ya, adamın işi garanti değil. Sonra da biyo garantiledikten keri, beni götürecekti oldu. İzne geldi idi biz bi daha hamile kalmışız. E bu çocuklara kim bakcek, biraz boyu büyüsün dedik. Büyümeden de gitsek olcamış. Korku olmuş öle. Ondan bi tane çocuk götürmedim, büyüyünce götürdüm.”

Myntti, göç eden köylü erkek için köyünde bıraktığı karısının yurt dışındaki herhangi bir başarısızlık durumunda “güveni” temsil ettiğini belirtmektedir. Köken ülkede kalan kadın, göç eden kocası için köydeki barınma, besin ve sosyal ilişkiler kaynaklarını korumaktadır (Myntti, 1984:14). Bu yönde köken ülkeye kısa bir süre sonra geri dönme ihtimalinin yüksek olduğu düzensiz göçler veya göç sürecinin belirsizliği de kadının kocası ile birlikte göç sürecine katılımını engellemektedir.

Görüşülen kadınların 5'i kocasının “kaçak” ya da “turist” olarak göç ettiğini, bu nedenle kocaları ile birlikte göç edemediklerini belirtmektedir (Kasaba:1, Köy: 4). Kasaba’da görüşülen 2 kadın ise kocaları göç ettikten sonra yerleşmelerini beklemek üzere Türkiye’de kaldıklarını belirtmektedir. Kocasının yerleşmesini beklerken kendisinden uzun zaman haber alamayan ve 19 yıl sonra kocasının boşanma talebi ile karşılaşan Firdevs durumunu şu şekilde anlatmaktadır.

Firdevs (50, Kasaba):

“Eşim ben gideyim oranın durumunu öğreneyim dedi. Size gelin deyivereyim dedi. Orası melezler ülkesi. Bütün kadınlar sokaklarda. Köy yerinden de gidince de adam hemen kadınlarla sıkı fıkı olmuş bu... Burda evlenirsem, işçi olursam sizi getiricem dedi. Dünya hep yalan... Allah’ım kazananlardan etsin.”

Görüşülen kadınların 6’si, kocasının kendisini götürmediğini ya da götürmeme nedenini bilmediğini söylemektedir (Kasaba:3, Köy:3). Kadınlar “Bizi almak istemedi, ne yapıcaksınız burda dedi. Biz gitmek isteyoduk ama O istemedi. Hanım oluverirler dedi korktu.”, “Ne bilem gızım, beni alıp gitmedi deden”, “Baktı gördü gezilmeyip ba, karıylan bir yere gidemeyip ba, alışmış gezmeye, beni attı gitti buraya, bıraktı kaçtı gitti.”, “ Bizi de götürsün dedik emme götürmediler bizi” demektedir. Engelbrektsson da benzer eğilimi Konya’nın bir köyünde yaptığı araştırmasında göstermektedir. Burada da kadınların göç sürecinde köken ülkede kalma kararını erkekler vermektedir. Kadınlar kocaları ile birlikte göç etmek istemekte ancak kocalar bunu kabul etmemektedir (Engelbrektsson, 1983: 228).

Brouwer ve Priester, Konya’nın bir köyünde yaptıkları araştırmada kadınların göç sürecine katılımının kültürün ve namusun korunmasına vurgu yapılarak engellendiğini aktarmaktadır. Bu araştırmaya göre, göçmen erkekler Avrupa’da yaşamanın karılarının ve çocukların ahlakını kötü yönde etkileyeceğini düşünmekte ve bu yüzden aile birleşimine karşı çıkmaktadırlar (Brouwer, Priester, 1983: 120-121). Görüşülen kadınlar da, benzer biçimde kadınların o zamanlar kocaları ile birlikte yurt dışına gitmediklerini ve böyle bir “adet” olmadığını söylemektedir. Ayrıca kadınlar genellikle kocaları ve kayınbabaları tarafından, yurt dışının kadınlar

için uygun bir yer olmadığı söylenerek Türkiye’de bırakılmaktadırlar (Kasaba: 5). Görüşmeler esnasında odada bulunan bir komşu kadın “Eskiden köyde körlük varmış. Adam gitti bir cavır oldu, karı gitti mi iki cavır olcek deye...” diyerek bu durumu anlatmaktadır.

Öte yandan “içeri” ve “dışarı” kavramlarının tasarlanma biçimleri de, ahlak ve namusun korunma isteği ile iç içe geçmekte; kadınların Türkiye’de kalmalarına neden olmaktadır. Bora, evin “dünyanın pisliklerinden uzak, masum ve temiz” bir yer olarak tasarlanarak kadın ve çocukların bu temiz yerde bırakılmasının ve erkeklerin “dış” dünyaya açılmalarının, ataerkil kültürün belirleyici bir örüntüsü olduğunu söylemektedir (Bora, 2005: 59). Kadınların ifadelerine bakıldığında, “içeri” ve “dışarı” kavramlarının “ev”ölçeğinden, ülke ölçeğine genişletildiği görülmektedir. Yurtdışı, kadınların alınıp götürüldüğü, tecavüz edildiği güvensiz ve “pis” bir yer olarak tasarlanmakta, kadınların “temiz” ülkelerinde, “içeri”de kalmaları istenmektedir. Görüşülen kadınlar düşüncelerini şu şekilde dile getirmektedir.

Cangül (74, Kasaba):

“O zamanlarda (1965) kadınlarda gitmek yoktu. Çocuklar ufaktı nereye koyup da gitcen. Kadınların gitmesi o zamanlarda adet değildi. Kimbili orda Almanlar hôle edermiş böle edermiş diye korkuturlardı... Tecavüz ederlermiş, sokaklarda öpüşürlermiş. Cahillikten... Sonra sonra gari götürdüler. Ondan ötürü gelinleri götürmediler de kocalarıyla bilem araları açılanlar oldu.”

Esmâ (65, Kasaba):

“ Korktuk. Almanya’ya gitmeyi bişey sandık. Azcık kayınbabam öle etti. Kadın kısmı gidermiş mi, netceniz. Hindi pişman oluyom dinledim o zaman. Dinlemediyim beyimle anlaşıcağım. Adam da öyleydi, babam kızıp ba diyemi deyodu...”

Gölnaz (65, Kasaba):

“(Kocası) Orda ne edecez çocuklarla dedi. Orası karı yeri değıl, hindi, o zaman (1960’lar) pek karı alıp giden olmadı. Ondan alıp gitmedi. Kayınta da netceksiniz orda dedi.”

Asiye (65, Kasaba):

“Hep deyodu götürcem diye, benim çocuklarım kalcak burada diye pek gönlüm olmuyodu. Sonra benim kendi babam gitti... Babam buraya geldi, git kızım git bişey yok orda. Kötü anıyolardı ya Almanya’yı. Kadınları Almanlar gezdiriyomuş bir hafta on gün. Ondan sonra evine getiriyomuş bilmem ne ediyomuş. Hep öle diyodu, aslında hiç bişey yokmuş... Orası daha güvenli...”

Ekonomik nedenler de kadınların köken ülkelerinde kalmalarına neden olmaktadır. Görüşülen 4 kadın ekonomik nedenler dolayısıyla Türkiye’de kaldıklarını ifade etmektedir (Kasaba: 2, Köy: 2). Yol parası bulamamak veya parasızlık dile getirilen ekonomik nedenlerden biridir. Gülçin yurt dışına kocasının yanına göç etme hazırlıkları içerisindeyken karşılaştığı maddi engellerden bahsetmektedir.

Gülçin (64, Kasaba):

“3 ay geçince beni istedi. O zamanlarda (1965) adet kimse karısını götürmüyodu. İstedi de sonra kaynatam ne der bak. Bardak ısmarlar gibi karı gelsin demiş der. Ya bi geleni gideni olmasa ister mi herif? Pasaportu her şeyi düzelttik, vizeyi basmadı kooperatif başkanları kooperatife borcu var deye. Benim vizeyi vuruvermediler ondan gidemedim.”

Ekonomik nedenlerden bir diğeri ise görüşülen kadınların kocalarının yurt dışına para biriktirmek üzere geçici olarak göç etmesidir. Gülnaz (50, Kasaba) kocasının sık sık “Ben orda yemicem, etmicem, para biriktiricem, tarla alıcam” dediğini ve kendilerini bu nedenle yanında götürmediğini ifade etmektedir.

Tablo 14: Görüşülen Kadınların Kocaları ile Birlikte Göç Etmek İsteme Durumları

	Toplam	Evet	Hayır	Bilmiyor	Cevap Yok
Toplam	26	20	3	2	1
Köy	11	10	-	1	-
Kasaba	15	10	3	1	1

Görüşülen kadınların 20’si kocaları ile birlikte göç etmek istediklerini belirtmektedir (Kasaba:10, Köy: 10). Kocas 35 yıldır yurt dışında yaşayan Nermin (58, Köy) duygularını “Teyzem gitmek istememin. El gibi gitsem ben de eşimle

otursam olmamı. Yaşantımdan memnun olmadım ama geçti gitti” şeklinde ifade etmektedir. Gülçin (64, Kasaba) ise “Gitmek istememin kızım. Tee 20 yaşındaydım o zaman. Kocanın yanına gitmek istememin” demektir.

Kasabada görüşülen 3 kadın ise kocaları göç ederken Türkiye’de kalmak istediklerini belirtmektedir. Ancak bu kadınlar çocuklarını düşünerek Türkiye’de kalmak istemişlerdir. Duygu (54, Kasaba) kendisi ilkokul mezunu dahi olamadığı için babasına çok kızgın olduğunu, eşinin “kaçak” gittiğini ve çocukları ile birlikte kendisi de göç ederse çocuklarını orada okutamayacağını düşünerek Türkiye’de kalmak istediğini söylemektedir. Aslı (67, Kasaba) ise kocası ile birlikte göç etmiştir. Ancak yedi ay sonra çocuklarını orada yetiştirmek istemediğini düşünerek çocukları ile birlikte Türkiye’ye geri dönmüştür. Neden orada çocuk yetiştirmek istemediği sorulduğunda “...Cavurlara götümü, başımı mı gösterem?” şeklinde cevap vermektedir.

Kocaları ile birlikte göç etme konusunda fikir beyan etmeyen kadınlar ise “Bilmiyorum, gurbeti sevmem kızım” ya da “Benim pek aklıma gelmezdi de elim derdi. Bizi de götürsün. Bizim köyden gari bi yakada ev, dam yok diye düşünüyoduk” demektirler.

Tablo 15: Görüşülen Kadınların Yurt Dışına Gitme Durumu

	Toplam	Evet	Hayır
Toplam	26	11	15
Köy	11	2	9
Kasaba	15	9	6

Görüşülen kadınlar yurt dışına çalışmak için gitmiş ve çeşitli nedenlerle geri dönmüşlerdir. Kadınların 11’inin 7 ay ile 30 yıl arasında değişen yurt dışı tecrübesi vardır. Köyden yurt dışına giden kadın sayısı 2 iken, kasabadan yurt dışına giden kadın sayısı 9’dur. Kadınların 2’si bir yıldan daha az, 5’i 1-5 yıl, 2’si 6-10 yıl, 1’i 12 yıl ve 1’i 30 yıl yurt dışında yaşamıştır.

Kocası ile birlikte yurt dışına göç eden ancak geri dönen kadınlara, neden geri döndükleri sorulmuştur. Yurt dışına giden ve geri dönen kadınların geri dönüş nedenlerine bakıldığında da toplumsal cinsiyetin etkili olduğu görülmektedir. Kadınlar, çocuk / yaşlı bakımı, büyüyen çocukların terbiyesinin bozulmaması, maddi yetersizlikler, emeklilik veya kocalarının dönme kararı nedenleri ile Türkiye'ye geri dönmüşlerdir. Kadınlar Türkiye'ye geri dönüş nedenlerini şu şekilde anlatmaktadır.

Hicran (78, Köy) yurt dışına kocasının yanına gitmiş ancak 3 yıl sonra Türkiye'ye çocukları ile birlikte dönmüştür. Almanya'da kocasının çalışmasına izin vermediğini, bir tek kocasının çalıştığını ve beş kişi yediklerini söylemektedir. Ayrıca odada bulunan komşu kızlarını göstererek Almanya'da 72 millet olduğunu, böyle çocukları nasıl dışarıya bırakacaklarını sormaktadır. Ayfer, Cangül ve Hacer de Hicran gibi çocukları nedeniyle Türkiye'ye geri dönmüştür.

Ayfer (72, Kasaba):

“Giderken (Türkiye'ye) ben durcadım da, amcan (istemedi). Birbiri arkasına yetişecekler dedi. Burda bişey etcek olursa dedi, ben durmam yaşamak istemem dedi. Yeter bu kadar deye...Nasıl biliyo musun? Beş kız var, en büyüğü 17 yaşında. E şimdi bu kızlar orda Almanya'da öpüşme, kokuşma. Almanlarda öyle. Hindi burda Türkiye'de de var onlardan. Biraz bazı yerlerde olmaya başladılar. Hani e şimdi orlarda oğlanlarla itişip gelirler bi sorun çıkarsa Türkiye'ye dönmek ben dedi. Ben burada kalmıycan. Kızlar da yetişti köye gitsin. Kızların terbiyesi bozulmasın deye.”

Cangül (74,Kasaba):

“Çocuklar büyümeden, oranın şeyeşine alışmadan Türkiye'ye dönelim dedik. Gözleri açılmadan orlarda kalmasınlar diye döndük”

Hacer (60, Kasaba):

“Gittim ben dört aylığına. İki çocukla ev bulamadık... Sonra beş aile bi lojmanda kaldık, olmadı. Tuvalet, banyo bir. Aileye bir kat bulamadık. Ayrı ev bulamayınca geri döndük. Çocuk olunca kimse ev vermedi.”

Genel olarak bakıldığında, göç sürecinde, göç etme kararının verildiği ilk aşamalardan itibaren toplumsal cinsiyetin etkili olduğu görülmektedir. Göç etme kararını çoğunlukla kocalar vermekte, bu konuda genellikle kadınların fikri alınmamaktadır. Bu açıdan görüşülen kadınlar, kocalarının göç etme ve kendilerinin

Türkiye’de kalma kararına aktif olarak katılmamaları yönünde bir eğilim göstermektedir. Benzer eğilimden Engelbrektsson (1983: 228) ve Brouwer ve Priester (1983: 120-121) Konya’nın çeşitli köylerinde yaptıkları araştırmalarla bahsetmektedirler. Bu bölgede de, kadının göç etme veya köken ülkede kalma kararında kocalar etkili olmakta ve kadınlar karar verme sürecinden dışlanmaktadır. Öte yandan, göç etme fikrinin erkeklerden gelmesi, erkeklerin “dışarı” ile olan ilişkisini göstermektedir. Köy kahvehanelerinde toplanarak gündemi takip edebilecek “boş vakte” sahip olabilen³², tarım kooperatifleri ve muhtar gibi devlet organları ile iletişim kurabilen erkekler, kadınlardan daha farklı nitelikte sosyal ağlara ve sermayeye sahip olmaktadır. Erkeklerin sosyal sermayelerinin niteliği, ailenin her üyesinin hayatını değiştirebilecek konularda karar verici rolünü üstlenmelerini kolaylaştırmaktadır.

Kadınların Türkiye’de kalma nedenlerine bakıldığında, Türkiye’den yurt dışına yönelen göçlerde göçe kimin katılacağına ve kimin köken ülkede kalacağına karar verilirken, toplumsal cinsiyetin ön planda olduğu görülmektedir. Kadınlar, genellikle cinsiyete dayalı işbölümünde üstlendikleri yeniden üretim etkinlikleri, “dışarı”daki erkek için “içeri”deki güveni, korunmuş kültürü ve namusu temsil etmeleri nedenleriyle kocalarıyla birlikte göç etmemişlerdir. “Özel” hayatın cinsiyete göre düzenlenmesi ve kadınların “içeri” ile ilişkilendirilmesi bu anlamda, kadınların sadece ücretli işgücüne veya kamusal alana katılımını etkilememekte; mobilizasyonunu, hareket özgürlüğünü ve “umuda yolculuğu”nu da kısıtlamaktadır.

3.3.3.1.2. MALİ KARARLAR

Geride kalan kadın literatürüne bakıldığında, geride kalan kadının statüsü konusunda, öncelikle ele alınan ve vurgulanan nokta, kadının mali kararlara ve finans yönetimine katılımıdır. Taylor, kocalarının yokluğunda kadınların toplumsal cinsiyet

³² İleride de görülebileceği gibi, görüşülen kadınlar, erkeklerin ayrıcalıklarından biri olarak kahvehaneye gitmeyi göstermektedir. Kadınlar, erkeklerle tarlada birlikte çalıştıktan sonra, kendilerinin eve gelip yatıncaya kadar ev işleri ile meşgul olduklarını, erkeklerin ise çıkıp kahveye gittiklerini söylemektedirler. Erkekler, kadınların “görünmeyen emek”leri üzerinden faaliyetlerini ve sosyal ağ çeşitlerini arttırmaktadır.

rollerindeki en önemli değişimlerin para havaleleri ve gelirin kontrolünde yer aldıkları zaman ortaya çıktığını söylemektedir (Taylor,1984:9). Zachariah ve Rajan (2001: 59-67) göçün, etkisini para havaleleri ve karı kocanın fiziksel ayrılığı üzerinden kendini gösterdiğini, Hoodfar (1997:74) ise bütçenin kontrolünün ve mali kararlara katılımın geride kalan kadınların statülerinin önemli bir göstergesi olduğunu öne sürmektedir.

Bu açıdan bu çalışmada, karar verme gücünün en önemli göstergelerinden biri olan mali kararlara katılım üzerinde durulmuştur. Görüşülen kadınların göç sonrasındaki mali kararlara katılımını görmek için kadınlara, kocalarının yurt dışından para gönderme durumu, para havalesinin kime gönderildiği, kadınların kocalarının gönderdiği para dışında herhangi bir gelirlerinin olup olmadığı, para havalesinin hayatlarında neyi değiştirdiği sorulmuştur.

Tablo 16: Görüşülen Kadınların Kocalarının Para Gönderme Durumu

	Toplam	Gönderdi	Göndermedi
Toplam	26	20	6
Köy	11	8	3
Kasaba	15	12	3

Öncelikle kadınların çoğunluğunun, kocalarının gönderdiği para dışında geliri vardır (Kasaba: 11, Köy: 11). Bu gelirleri halı dokumaktan, çobancılık yapmaktan, yevmiye ile tütün dikmekten ve kendi bahçe ve tarlalarından elde ettikleri mahsullerden elde etmektedirler. Ayrıca kadınların çoğunun kocası, yurt dışından kendilerine para göndermiştir. Kocaları kendilerine para göndermeyen üç kadın resmi evli oldukları halde kocalarından uzun süre haber alamamışlar ve kocalarının boşanma talebi ile karşılaşmışlardır. Bu süreçte kocaları kendilerine para göndermemiştir. Köyde görüşülen bir kadın ise kocasının “turist” gittiğini bu yüzden çok fazla para kazanamadığını ifade etmektedir. Kasabada görüşülen bir kadın ise kayınbabası nedeniyle kocasının kendisine para göndermeyi bıraktığını şu şekilde ifade etmektedir.

Gülçin, 64, Kasaba:

“Kayınna, kayınta da var yanımızda. Onların üçe beşe akılları ermezdi. E burada tabi bi çocum var. İdare olmak zor. Bi işe gidiyon da öle idare oluyon, para da gelmeyince ordan. Bi müddet para gönderiyordu. Kayıntam karısına para gönderiyor da bana göndermiyor diye kalkıverirdi. Böyle bi nedenle aramızı soğuttu. Bi müddet ayrıldık kızım çok maceralar var bende. Ayrıldık hükümetten boşandık. Bi çocuk var deye gari tekrar birleştik, tekrar nikah ettik...”

Kocaları yurt dışındayken kendilerine para gönderilen 20 kadından 12’si bu paranın doğrudan kendilerine gönderildiğini ifade etmektedir (Kasaba: 6, Köy: 6). Birlikte yaşanan hane halkı tipine bakıldığında, para havalesinin kocalarının yokluğunda ayrı hanede veya kendi ailesi ile birlikte yaşayan kadınlara genellikle doğrudan gönderildiği görülmektedir. Kocasının geniş ailesi ile birlikte yaşayan kadınların ise yarısına para havalesi doğrudan, yarısına ise başkaları üzerinden gönderilmiştir.

Para havalesinin bir başkasına yapıldığı durumlarda ise, her zaman bir erkek ön plana çıkmaktadır. Ak Akyol, Fransa’da görüştüğü göçmen kadınların Türkiye’deyken kocalarının para havalesini kayınbabalarına gönderdiğini, bu parayı ise kayınbabalarının kendilerine vermediğini aktarmaktadır (Ak Akyol, 2008: 229). Brink de, Mısır’da aynı eğilimden bahsetmektedir. Ancak burada koca para havalesini babasına göndermekte, baba şehre gidip bankadan aldığı parayı kadınlara teslim etmektedir (Brink, 1991: 205). Ak Akyol’un verdiği Türkiye örneğinde kadınlar mali kararlardan tamamen dışlanırken, Mısır örneğinde kadınların “dışarı”ya çıkışının kısıtlanması, mali kararlara katılımına göre daha ön plana çıkmaktadır.

Denizli örneğine bakıldığında ise, para havalesinin bir başkasına gönderildiği durumlarda, verilen örneklere benzer biçimde, para kocanın babasına veya kocanın erkek kardeşine gönderilmektedir. Kocanın erkek kardeşine gönderilen paralar görüşülen kadınlara verilmektedir. Ancak kayınbabaya gönderilen paralar kayınbabada kalmaktadır. Asiy ve Esm kocalarının para havalesini kayınbabalarına gönderdiğini, kayınbabalarının ise bu havaleyi kendilerine vermediklerini ve mali kararlardan kendilerini tamamen dışlandıklarını şu şekilde dile getirmektedir.

Asiye (65, Kasaba):

“Kayıntaya gönderiyordu para. Biz almasak da O pazarımızı alıp geliyordu. Bazı çocuk çocuk yesin diye biraz ucuzundan şeydiyordu. Anne diyodu büyük oğlan, neden deyodu dedem kendisine iyi alıyo da bize böyle alıveriyo derdi. Şimdiki gibi kadınlar pazara gitmeyodu. O zaman böyle olsa ben alır gelirdim her şeyi. O bizim pazarımızı görüveriyodu. Eşim babam yapıyo her şeyi diye bize göndermezdi. Ona gönderiyodu. Babam hatır kor deye mi göndermiyodu, nediyo. “Baba onlara çok şetme çaput çenge değışirler, onlara çok para verme” deyodu. Ben de kıziyodum. Ama parasız kalmıyoduk yine.”

Esmâ (65, Kasaba):

“Benim beyim azcık geri kafalıydı heral. Biyo bana para salmazdı, karılar gitmez postaneye para almaz diye. Kayınbabam alır gelirdi parayı. Kayınbabam da bana bi pazar harçlığı veriyodu. Bana da vermiyodu, pazara gitmeyodum. Kaynanam gidiyodu. Allah ne verirse alıp geliyodu. Pazara gitmeyoduk. Gitmeyoduk kadınlara ayıp olur deye. O ne alıverirse onu yeyoduk. Böyle geçirdik hayatımızı.”

Görüşülen kadınlara, kocalarının gönderdiği paranın hayatlarında neleri değıştirdiğı sorulmuştur. Kendisine para gönderilen 20 kadının 14’ü, kocasının gönderdiği paranın çok az olduğunu, sadece “boğazlarına” yettiğini ve hayatlarında herhangi bir değışiklik yaratmadığını belirtmiştir. Esmâ (65, Kasaba) “Bi pazar alışverişine yetecek kadarını verirdi kayınbaba. Pazardan haberim bile olmazdı. Robot gibiydik” demektedir. Diğer kadınlar da, kocalarının gönderdikleri parayı çocuklarla yediklerini ve eskiden “Almanya”da çok para olmadığını söylemektedir. Bu durum ise para havalesinin doğrudan kadınlara gönderilmesinin kadının mali kararlara katılımında bir artışı getirmediğini göstermektedir. Kadınlar kendilerine gönderilen az miktardaki para havaleleri ile ancak kadın alanı olarak görülen yiyecek harcamalarını kontrol edebilmektedir.

Literatürde de kocanın yurt dışından gönderdiği para havalelerinin geride kalan kadınların mali kararlara katılımında önemli bir değışimi getirmediğı vurgulanmaktadır. Göçmen erkekler mali kararlarda göç öncesinde baskın oldukları alanlarda baskın olmaya göç sonrasında da devam etmektedir (Taylor,1984: 10). Bu çalışmalarda, kadınların kocalarının yokluğunda toplumsal cinsiyete dayalı işbölümüne uygun bir biçimde, sadece gündelik harcamalar olan yiyecek, giyim ve ilaç harcamalarında söz sahibi olabildikleri, erkeklerin her zaman baskın olduğu

tarla, arsa, traktör ve evlilik alışverişleri gibi pahalı harcamalarda ise karar verme sürecinden dışlandıkları aktarılmaktadır. “Ekmek getiren” olduğu varsayılan ve bu nedenle gelirin kontrolünü elinde bulunduran göçmen erkek, köken ülkede bıraktığı karısına sadece gündelik ihtiyaçlarını karşılayabileceği az miktarda parayı göndermektedir. Tatile geldiği zaman pahalı harcamalar yapılmaktadır. Erkek birikimini kendisi yapmakta ve bu birikimin nasıl harcanacağına kendisi karar vermektedir (Kadioğlu, 1994: 548; Engelbrektsson, 1983: 239; Brink, 1991: 205; Myntti, 1984: 15; Khafagy, 1984: 19; Taylor, 1984: 9-10).

Öte yandan, kocalarının yurt dışından gönderdiği para ile hayatının değiştiğini vurgulayan kadınlar da bulunmaktadır. 2 kadın tarlada çalışmayı bıraktığını, 1 kadın ise Denizli’ye taşınıp çocuklarını okuttuğunu, 2 kadın birikim yaparak tarla aldıklarını söylemektedir. Kocalarının gönderdiği para havaleleri ile hayatında değişikliklerin meydana geldiğini ifade eden kadınlardan biri hariç hepsi kocalarının yokluğunda ayrı hanede yaşamış kadınlardır. Örneğin, Betül (65, Kasaba) kocasının ailesinin “Oğlan çalışsın kazansın, sen cavur, savur ye burda” diyerek canını sıktıklarını aktarmaktadır. Yine kasabada yaşayan Duygu kocasının yokluğunda benzer bir yaklaşımla karşılaştığını ifade etmiştir.

Duygu, 54, Kasaba:

“Kayınnadan çok çektik. Hindi elti çok tütün dikiyodu 3-4 ton. Bize diktirmeyodu (kocası). Çocuklarla biz yatarken eve geliyodu zili bi çalıyodu, “Cavurun doğurdukları yatıp duruyolar benim oğlanın kazandığını yiyip yiyip” deye kayınna. O bize öyle demesin deye eltiye yevmiyeye gidiyoduk. Çocuklarımı ahyodum ben. O zaman ta ortaokul, lisedeydi onlar. Şimdi ben çalışmıyorum, adam gönderiyo, görümceler çekemedi bunu. Benim çocuklarım iş adamı çocukları gibi yaşadı kızım. Markalı keydiler hep...”

Betül ve Duygu’nun ifade ettiği gibi, kadınlar ayrı hanede yaşasalar da, kocanın gönderdiği nispeten yüksek miktardaki para havaleleri, kocanın geniş ailesi için bir baskı aracı haline gelebilmektedir. Geride kalan kadınlara genellikle kocalarının yurt dışında çeşitli zorluklarla kazanarak gönderdiği para ile çok rahat yaşadıkları söylenmektedir. Benzer eğilimden Konya’da yaptığı çalışmasında Engelbrektsson da bahsetmektedir. Bu bölgede de geride kalan kadınlar, erkeğin üretiminin karşılığını vermeyen tüketiciler olarak algılanmaktadır. Görüşülen

kadınların tarımda ücretsiz aile işçiliği yapmaları, evdeki çocuk ve yaşlılara bakmaları ve ev işleriyle uğraşmaları, emek verdikleri evin içerisinde kocalarının bulunmaması ve kocalarının bu emekten faydalanmadığının varsayılmasıyla, iki katlı “görünmez”liğe bürünmektedir. Kadınların çift katlı “görünmeyen emekleri”³³ ise, onları kocaları ve kocalarının geniş ailesi karşısında güçsüz kılmaktadır (Engelbrektsson, 1983: 230).

Görüşülen kadınların mali kararlara katılımına genel olarak bakıldığında, erkek alanı olarak görülen finans yönetiminin, değişen şartlara rağmen kadınlara bırakılmadığı görülmektedir. Kadınların çoğunluğuna yurt dışından para havalesi gönderilmiştir. Ancak bu havaleler, kadınların deyimiyle yalnızca “boğazları”na yetecek miktarda parayı içermektedir. Öte yandan, para havalelerinin kadınlardan başka birine gönderildiği durumlarda, bir erkeğin tercih edilmesi önemlidir. Bu tercih, para havalelerinin alınması için bağlı bulunan ilçeye yolculuğu ve en doğru para yönetimini bir erkeğin yapabileceğinin varsayılmasıdır. Bu durum ise, kadınların toplumsal cinsiyet rollerinde önemli değişimlere yol açabilecek olan mali kararlara katılımlarını arttırmamakta veya değiştirmemekte; sadece geleneksel olarak içinde hareket ettikleri çemberi esnetmektedir.

3.3.3.2. KAMUSAL ALANA KATILIM

Hayatın, kamusal ve özel olmak üzere iki alandan oluştuğu düşüncesinin temelleri Antik Yunan’a kadar uzanmakta ve bu düşünce, polis (kamusal alan) ve oikos (hane) kavramsallaştırmasına dayanmaktadır (Berktaş, 2010:126). Bu dönemde hane, varoluşun sorumluluklarını ve gerekliliklerini yerine getiren kadın ve

³³Feminist teori ve hareketin içerisinde, “görünmeyen emek” kavramı önemli bir yer tutmaktadır. Ataerkil yapının temel taşlarından biri olan kadının görünmeyen emeğine, ev işleri, çocuk, yaşlı ve hasta bakımı, tarımda ve küçük aile işletmelerinde ücretsiz çalışma dahil edilmektedir. Kadınların bahsedilen işlerde harcadıkları emekleri; ev içindeki cinsiyetçi işbölümü nedeniyle kadın doğasının bir parçası olarak görülmeleri, belirlenmiş mesai saatlerinin olmaması, sefkat ve sevgi paylaşımı ile iç içe geçmeleri ve karşılıksız olmaları nedenleriyle görünmemekte; evde “oturan” ve erkeğin üretimi tüketen kadın varsayımını güçlendirmektedir (Acar-Savran, 2008: 9-16).

çocukların alanıken; kamusal alan, varoluşun gereklerini, kadınlar ve kölelere yükleyerek özgürleşen erkeklerin alanıdır (Lamoureux, 2009: 243-244).

Acar- Savran, bu ikiliğin tarihsel olarak sürekli olduğunu, farklı zamanlarda farklı somut biçimlerde kendini gösterdiğini vurgulamaktadır. Bu açıdan özel/kamusal alan ayrımı, varlığını günümüzde de sürdürmekte, ancak biçimi ve sınırları itibariyle değişmektedir. Modern anlamda özel/kamusal ikiliğinin en önemli unsurlarından birisi toplumsal cinsiyettir (Acar- Savran,2004: 104-113). Feministler 18. yy.’dan itibaren, bu ikiliğin, toplumsal cinsiyet rolleri ve ataerkil toplumsal cinsiyet ideolojileri ile olan yakın ilişkisini, farklı yönlerden sorgulamaya başlamışlardır. Bir yandan, kadınların kamusal alana girmesini önleyen yasa ve uygulamalar kaldırılmaya çalışılmakta; bir yandan da “kişisel olan politiktir” sözüyle, “özel” alanda gerçekleşenlerin “kamusal” bir mesele olduğu vurgulanmaktadır (Berktaş, 2010: 124; Phillips, 1995: 151).

Bazı feministler ise, kamusal/özel alan ayrımına, hamileliği sürdürme veya sonlandırma kararı gibi kamusal tartışmanın dışında tutulması gereken alanlarda ihtiyaç duyulduğunu öne sürmektedir. Bu noktada eleştirilmesi gereken ise, bu ikiliğin toplumsal cinsiyet temelinde şekillenmesi ve mekansal sınırlarının belirlenmesidir (Berktaş, 2010: 65; Phillips, 1995: 154-155). Öncelikle modern kamusal/özel alan ikiliğinde, kadınlar özel alana “kapatılmamakta”, kamusal alanda erkeklerle eşit olmayan, asimetrik ilişkiler içerisinde var olmaktadır³⁴ (Acar-Savran, 2004: 113-114). Kadınlar, bedenlerinden dolayı doğa ile; cinsiyete dayalı işbölümüne göre de yeniden üretim işleri ile özdeşleştirilerek kültür ve uygarlık alanından, dolayısıyla kamusal alandan dışlanmakta (Berktaş, 2010: 121; Bora, 1997: 87), kamusal alana girdiklerinde ise “eşitsiz cinsel sözleşme ile kurulmuş ailenin” üyesi olarak var olmaktadır (Acar-Savran, 2004: 114).

Kamusal/özel ayrımında tartışılan bir diğer nokta ise bu ikiliğin mekansal sınırlarıdır. Kadınlar açısından bakıldığında, “özel” olarak adlandırılan alanlarda da

³⁴ Birey, sivil toplum ve kamusal alanın feminist okumaları için bkz. Pateman, 1998; Frazer, 2004; Üşür, 1994.

kadınlar arası ilişkiler ve çeşitli dayanışma ağları ile kamusalılık yaratıldığı tartışılmaktadır (Acar-Savran, 2004: 100-101). Geleneksel kadın kamusalılıkları, özgürleşme ve güçlenme açısından erkeklerinkiyle eş değerde kabul edilmese de, kamusal/özel alan ayrımının sınırlarını yumuşatması ve kadınlar için bir güçlenme stratejisi olması bakımından önem taşımaktadır (Bora, 1997: 89-92). Kentlerin gecekondu mahalleleri, köyler ve kasabalar da özel alan ile kamusal alanın kadınlar için muğlaklaşan sınırlarını göstermektedir. Mahalle kadınlara, yabancı ve “dışarı” kabul edilen kentin içinde “içeri”yi, “özel” alanı sunmakta; bu “özel” alan içinde ise kadınlar, diğer kadınlarla ağlarını kurarak, kendi “kamusal” alanlarını oluşturmaktadır (Acar-Savran, 2004: 119).

Kamusal/özel alan sınırların politik ve toplumsal olarak belirlenmesi, muğlaklığı ve değişkenliği, kendisini bu alanların tanımlarında da göstermektedir. Örneğin 1970’li yıllarda, kamusal alan sokakları, pazarları, okulları, politik kuruluşları, işyerlerini, kısacası evin dışını ifade etmektedir. Bu dönemde feminizm açısından kamusal alana, yani evin dışına çıkmak önem taşımaktadır (Acar-Savran, 2004: 133-134). Ancak, günümüzde kamusal alan, kişilerin toplumsal ve politik kararlarda söz sahibi olabildikleri demokratik bir alanı ifade etmekte (Berktaş,2010: 66); kadınların özgürleşmesi ve güçlenmesi için bu alanda politik özne olarak hareket etmesi önem kazanmaktadır (Bora,1997: 92).

Bu bölümde, kadınların kamusal alana çıkışları konusunda, kadınların herhangi bir yere giderken kocalarından veya bir başkasından izin alma durumları, köy/kasaba içi hareket özgürlükleri ve köy/kasaba dışı hareket özgürlükleri ele alınmıştır. Kadınların kamusal alana çıkışından bahsederken, 1970’li yıllardaki anlayışa uygun olarak, kadınların “ev dışı”na çıkışlarının üzerinde durulacaktır. Çalışmanın zaman sınırlarını 1960, 1970 ve 1980’li yılların oluşturması, dönemin toplumsal ve politik bağlamında sınırları belirlenmiş kamusal/özel ayrımını kullanmayı gerektirmektedir. Ancak, kadınların “dışarı” çıkmaları, günümüzün kamusal alan tanımına göre bir kamusalılık yaratabilse de yeterli değildir. Bu açıdan, kadınların siyasal ve kolektif süreçlere katılımının üzerinde durulmaması, sadece 1970’li yılların kamusal alan anlayışından yola çıkılması, bu çalışmanın önemli bir eksikliklerinden bir tanesidir.

3.3.3.2.1. İZİN ALMA

Tablo 17: Görüşülen Kadınların Herhangi Bir Yere Giderken Kocalarından İzin Alma Durumu³⁵

		Toplam	Köy	Kasaba
Göç öncesi	Toplam	22	10	12
	İzin alır	20	9	11
	İzin almaz	1	-	1
	Diğer ³⁶	1	1	-
Eş göç esnasında	Toplam	22	10	12
	İzin alır	17	8	9
	İzin almaz	4	1	3
	Diğer	1	1	-
Eş dönüş sonrası	Toplam	22	10	12
	İzin alır	18	8	10
	İzin almaz	2	-	2
	Diğer	2	2	-

Görüşülen kadınların kocalarından izin almaları, kocalarının fiziksel varlığından ya da yokluğundan etkilenmemektedir. Kadınlar, kocalarının göçü öncesinde ve sonrasında herhangi bir yere giderken, genellikle kocalarından izin almaktadırlar. Kadınlar “Almamın kızım, bir yere gitse bile çıkıp gitmen evden. Evden çıkıp gittiğimi bilmem ben”, “Başında erkek olduktan sonra soracaksın mecbur”, “İzin almadan mı gitcen, izin vermezse gitmeyiverirsin”, “İzin alıyoz bizim adamlardan gine. Onlardan izinsiz gidemeyon hiçbir yere. Şimdi gençler takmadan gidiyo.” demektedirler.

35 Göç sonrası kocaları ile bağlantıları kopan kasabada yaşayan 3 kadın ve köyde yaşayan 1 kadın değerlendirmeye alınmamıştır.

36 “Bir yere gitmiyoruz ki, komşulara giderken niye izin alcam” diyerek bu soruya cevap vermeyen kadın ‘Diğer’ kategorisine alınmıştır. Eş Dönüş Sonrası kısmında ‘Diğer’ kategorisinde ise kocası henüz kesin dönüş yapmamış olduğu için bu soruya cevap veremeyen kadın bulunmaktadır.

Görüşülen kadınlar genellikle “sınır”larını bilmekte ve bu sınırların dışı olan “uzak” yerlere giderken izin almaktadırlar. Kadınlar, “Köy içindeydik zaten, köy dışına hiç gitmezdik. O yüzden haber verirdik. İzin vermezse gitmezdik”, “Dışa gideceğimiz zaman izin alırsız”, “Bi anneme giderdim, onda da bin türlü kavga ederlerdi. İzin vermezse kalırdın”, “Zaten gidilmezdi bi yere”, “Gideceğim yerlere izin gerekmiyordu. Saygısız öyle başka yerlere gitmezdim” demektedirler. Nermin (58, Köy) 36 yıldır yurt dışında çalışan kocasından mutlaka izin aldığını dile getirmektedir.

Nermin görüşme esnasında ses kayıt cihazı kullanılmasını istememiştir. Görüşme sonrasında fotoğraf çekilip çekilemeyeceği sorulduğunda da kabul etmemiştir. “Şimdi gazetelerde çıkar, beyim görür orlarda, kızar” demiştir. Nermin’e herhangi bir yere giderken kocasından izin alıp almadığı sorulduğunda “Tabi, mutlaka... Hala Denizli’ye, Tavas’a, uzak bir yere gitsem telefonda bildiririm. Hep izin verir. Git yap nasıl biliyorsan der. İzin vermezse mutlaka gitmezsın tabi” şeklinde cevap vermiştir.

Görüşülen kadınlara, kocaları yurt dışındayken herhangi bir yere giderken izin aldıkları kişi/kişilerin olup olmadığı sorulmuştur. Verilen cevaplara bakıldığında, kadınların, kocalarının yokluğunda herhangi bir yere giderken ayrı hanede yaşasalar da, genellikle bir başkasından izin aldıkları görülmektedir. Kocalarının yokluğunda ayrı hanede yaşayan kadınların yarısı, herhangi bir yere giderken izin aldıkları birinin olduğunu belirtmektedir. Ancak geniş ailede yaşayan kadınların çoğunluğu herhangi bir yere giderken birinden izin almaktadır.

Brink, Mısır’da yaptığı araştırmada da Ortadoğu’daki namus kodları nedeniyle, kadınların kocalarının veya kayınvalidelerinin gözetiminde dışarı çıktıklarını; göç sürecinde kocanın yokluğunda ise kayınvalidenin gözetiminin arttığını söylemektedir (Brink, 1991: 206). Benzer eğilim bu araştırmada da görülmektedir. Kocalarının yokluğunda kadınların en fazla izin aldığı kişiler kayınbaba ve kayınvalide olmaktadır. Nuran (75, Köy) kocası yurt dışındayken kayınvalidesinden izin aldığını söylemektedir. “Kayınvalide çok gezerdi ama ben gitmek isteyince kapının arkasına dayak koyardı” demektedir. Makbule (44, Köy) de kocasının yokluğunda kayınvalidesinden izin aldığını, “Kaynanam izinsiz gittim mi, nerdesin diye kavga ederdi. Devamlı gittiğin geldiğin yerleri söyleyeceksin” şeklinde

ifade etmektedir. Betül (65, Kasaba) de benzer deneyimleri yaşamıştır. Betül “Kayıntadan izinsiz dışarı çıkamazdın. Yalnız oldun mu, ne eksik var diye bakıyorlar” demektedir. Görüşme esnasında odada bulunan komşu kadın da Betül’ü desteklemektedir. “Burda kalan kadınlar çok rezillik çekmiş. Baskı da çokmuş. Çevreden olsun, kayınna, kayıntadan olsun. Yalnız kaldı diye hiç bi yere çıkarmazlarmış gelinleri fazla” demektedir. Esmâ (65, Kasaba) da izin konusunda kocasının yokluğunda kayınvalidesi ile olan ilişkisinin altını çizmektedir. “...yememizi içmemizi ayırdık emme, ayırsak da yine aynı yerde karışıyordu kayınvalide. Senin nere gitceni o emrediyordu. ‘Nereye gidiyon sen çocuğunla huraya git, huraya gel’ emir veriyorlardı eskiden. Onlardan izinsiz bir yere gidemeyoz” demektedir.

Kadınların bazıları ise, kocalarından telefon ve mektupla izin almayı sürdürmektedir. Ayla (69, Kasaba) “Almamız ablam, izinsiz, onsuz bir yere gidilir mi? O senin başın, Almanya’da iken de mektupla sorardım. O senin hayatın”; Hacer (60, Kasaba) ise “ Ordan telefonla yetişirdi” demektedir. Kocalarının yokluğunda eşi dışında kimseden izin almadıklarını belirten 6 kadın’dan 4’ü ayrı hanede, 2’si kocasının geniş ailesi ile birlikte yaşamaktadır (Köy: 4, Kasaba: 2).

Kadınların bir kısmı ise eşinin erkek kardeşinden veya kendi babasından izin almaktadır. Eşinin anne ve babası kendileri evlenmeden önce vefat etmiş olan Hicran (78, Köy) ise kocası yokken herhangi bir yere giderken komşularına haber verdiğini belirtmektedir.

Kadınların “dışarı” çıkmalarının adeta ön koşulu gibi gözüken izin alma gerekliliğinin, kocaların yokluğunda da devam ettiği; hatta kayınbaba ve kayınvalide figürlerinin ortaya çıkması ile daha da sertleştiği görülmektedir. Kadınların hayatında oldukça önemli gözüken “izin alma” gerekliliği, “kadınların insan hakları” kavramının önemini göstermektedir. Liberal devlette bireyin özel alanında özgürce davranabilmesi esasıyla birlikte, erkekler özel alanlarında, kadın ve çocuklarından oluşan ailelerinde, Wollstonecraft’ın dile getirdiği gibi “ilahi haklar” a sahip olmaktadır. Kocalarının “ilahi iradeleri” çerçevesinde davranabilmek için ise,

görüşmelerde görüldüğü gibi, kadınlar kocalarından mektupla veya telefonla da olsa, izin almaya devam etmektedir. Öte yandan bazı kadınlar, kayınvalideleri ve kayınbabaları tarafından dışarıya çıkmamaları için eve kilitlenmekte veya psikolojik şiddete maruz bırakılmaktadırlar. Bu durum, bireyin haklarının ihlal edilmesi anlamına gelse dahi, devletin müdahalesi özel alan gerekçesiyle gerçekleşmemektedir. Bu açıdan evrensel olduğu ifade edilen insan hakları kavramı, kadınların özel alanda karşılaştıkları ihlallere ve bu ihlaller karşısındaki gereksinimlerine yanıt vermemektedir. Özel alanda yaşanan ve müdahale edilmeyen bu hak ihlalleri, “görünmez” bir biçimde, kadınların kamusal alana katılımlarını da engellemektedir (Berktaş, 2006: 36-50).

3.3.3.2.2. KÖY VE KASABA İÇİ HAREKET ÖZGÜRLÜĞÜ

Görüşme formunda kadınların köy veya kasaba dışına hareket özgürlükleri üzerine sorular hazırlanmış ancak köy ve kasaba içindeki hareket özgürlüklerine dair herhangi bir soru eklenmemiştir. Ancak görüşmeler esnasında kadınlar sıklıkla pazara, komşularına, köy veya kasaba merkezine gitme konusunda yaşadıkları problemlerden bahsetmişlerdir. Bu nedenle, araştırmacının araştırma öncesinde öngöremediği, ancak görüşülen kadınlar için önem taşıyan bu konu ayrı bir başlık altında değerlendirilecektir.

Abadan-Unat küçük yerleşim birimlerinde cinsiyete ait kuralların sıkı olduğunu ve bu kurallar çerçevesinde alışverişi erkeklerin yaptığını söylemektedir. Kocanın olmadığı durumlarda ise erkek çocuklar veya herhangi bir erkek akraba bu görevi üstlenmektedir (Abadan Unat, 1977: 50-51). Geride kalan kadınlar üzerine yapılan çeşitli araştırmalarda, köy ve kasabada yaşayan kadınların, pazara veya dükkana gidemediklerini ve hareketlerinin bu yönde kısıtlanması nedeniyle kocalarının yokluğunda bir başka erkeğe ihtiyaç duydukları aktarılmaktadır (Yenisey, t.y: 362-363; Ak Akyol, 2008: 229). Benzer eğilim bu araştırmada da göze çarpmaktadır. Görüşülen kadınlar kocaları yurt dışına göç etmeden önce pazara gitmediklerini ifade etmektedirler. Ancak kadınların kocaları yurt dışına göç ettikten

sonra da kadınların pazara gitmeme eğilimlerinin sürdüğü görülmektedir. Kadınlar ikamet ettikleri idari birime, yaşadıkları aile tipine ve kocalarının göç tarihine bakılmaksızın kocalarının yokluğunda pazara gitmeme eğilimi göstermektedirler.

Asiye (65, Kasaba) kadınların o zamanlar pazara gitmediğini, kayınbabasının pazara gidip ihtiyaçlarını alıp geldiğini belirtmektedir. Ayfer (72, Kasaba) ise “(Kocası) Pazara gitme dedi, onu getiriverirler dedi. Okula giden kız vardı o zaman. Birinci sınıf. O dedesiyle giderdi, ne alınacaksa alır gelirdi.” demektedir. Esmâ (65, Kasaba) da “...Kayınbabam alır gelirdi parayı. Kayınbabam bana bi pazar harçlığı veriyodu. Bana da vermiyodu pazara gitmeyodum. Kaynanam gidiyodu. Allah ne verirse alıp geliyodu. Pazara gitmeyoduk. Gitmiyoduk kadınlara ayıp olur deye...” demektedir. Gülnaz (65, Kasaba) kayınbabasının “Pazara kadın kısmı gitmez, ne ihtiyacın varsa söyle alalım gelelim” dediğini aktarmaktadır.

Begüm (48, Kasaba) ise kocasının yokluğunda “baba görev”lerini oğlunun yaptığını söylemiştir. Bu görevlerin ne olduğu sorulduğunda şu şekilde cevap vermektedir.

“Şimdi bak pazara gidiyorum, benim beynim bu sebze pazarına göndermez, istemez. Onun için dış işlerini, babanın görevlerini oğlum yapar. Evveli kayıntanın evinde dururken, kayınpederim alır gelirdi her şeyi. Onlarla ayrılışıya oğlum alıp gelmeye başladı.”

Duygu (54, Kasaba) kocası yurt dışına göç ettikten sonra 18 yıl Denizli’de yaşamış ve 2005 yılında boşandıktan sonra kasabaya tekrar dönmüştür. Kocasının yokluğu esnasında pazara kendisinin gidemediğini, oğullarının gittiğini belirtmektedir. Pazara yeni yeni gittiğini belirten Duygu hala kasabanın merkezine fatura yatırmak veya alışveriş yapmak için gidemediğini dile getirmektedir.

“Evveli pazara gitmeyodun ben kızım... Daha 4-5 yıl oldu ben pazara girmeye başlayalı. Küçük oğlan askere gidesiye, büyük oğlan dedi bana ‘Anne ne bu ya bitivesin gari’ diyesiye. İkimiz bir çıktık bi gün alıştırdı. Yine de insan çekiniyor. Sen kendine düzgün durduktan sonra, hal ve hareketlerine dikkat ettikten sonra, hiç bi kadının... Sen kendini geliştirdikten sonra, benim içimde cıvıklık, fıkırdaklık olmadıktan sonra, beni niye kimse bişey desin kızım. Ben rahatım, ben kendimden eminim ki... Orda (Denizli) yaşam kim kime. Pazara gidiyorum mesela. Köy yerinde yaşamak çok kötü bişey. Ben yapıyorum şimdi erkek oldum ben. Pazara gidiyom, ondan sonra amele bulup çalıştırıyom... Ceryan yatırmaya

gidemeyon ben çarşıda hala. Pazara gittim mi önüm başımda. Hafta içi bile gitmeyon ben çarşıya pazara. Ne gördüyse o gün almış gelmişindir...Küçük oğlan benim askere gitti. Balıkçı gelmiş, haftada bir. Köy yerinde yaşamak işte. Balık canım istedi benim. Aşağıya indim bi çocuğa getirttiren dedim. Bi insana da demeye çekiniyon. Bi erkeğe balık aldıramazsın. Sıkılırsın, amaçlarını bilemezsin ki. Ben O'na balık aldım, ettim der. Dedikodu çıkar. Aşağıya inem de dedim. Parayı aldım elime, bi çocuk bulursam aldıram gelen dedim. Ondan kerî, ne diyon dedi komşular, aşağıda oturuyolar. Ben aşağıya inip de konuşmak da istemem ben... Oturuyolardı bunlar, netcen dediler. Heç dedim ben onlara. Biraz dikilende çocuk görürsem aldiren dedim. Sonra netcen dediler. İçim dışım birdir benim kızım. Ben çocuk görürsem dedim balık getirtten dediydim dedim. Ondan kerî bak gari sen. Hordan biri geliyor, o benim işim var diyo, ho benim de diyip gidiyo. Aboo, o zaman bi dünyam yıkıldı gitti benim ki... bi çocuk bulduk getirttirdik. O balığı aldım ben çöpe gattım. Yemek halim kalmadı benim. Balık malık yiecek halim kalmadı benim. Sen bunun zorluklarını yaşayan bilir. Kimse bilmez...”

Genel eğilimin dışında kocalarının yokluğunda, pazara gidecek herhangi birinin bulunmadığı durumlarda, kadınların pazara gittiği örnekler de görülmektedir. Bu kadınların çoğunluğu kocalarının yokluğunda ayrı hanede yaşamıştır. Hacer (60, Kasaba) kocası yurt dışına göç ettikten sonra 35 yıl ayrı hanede yaşamıştır. Bu süreçte kayınbabası pazara gitme, fatura ödeme gibi işlerini yapmıştır. Ancak kayınbabası vefat ettikten sonra pazara çıkmaya ve faturalarını ödemeye gitmeye başladığını ifade etmektedir.

Nermin (58, Köy) kocası 1973 yılında göç ettikten sonra 35 yıldır ayrı hanede yaşamaktadır. Kocası 3 yıl sonra emekli olduktan sonra köye dönmeyi planlamaktadır. Nermin kocasının yokluğunda ilk defa pazara gidişini ve köyünde pazara giden kadınlara nasıl bakıldığını aktarmaktadır. Nermin'in anlattıklarına göre eskiden pazara erkekler gidermiş. Genç kızlar pazara gittiğinde ayıplanırmış. Kocası yurt dışına ilk gittiğinde, kendisi de genç bir kadınken babası “Senin yanında hep biri olmaz, öğren pazara gitmeyi, alışveriş yapmayı” demiştir. Bir iki kere babası ile pazara gittikten sonra öğrenmiş ve kendisi gitmeye başlamıştır. Nermin “Evli çoluk çocuk sahibi olunca, o yolun yolcusu olmadığın belli. O yüzden bir şey demiyorlardı. Yoksa denirdi, mecbur olmasam...” demektedir.

Göç sonrasında, kadınların kocasız olarak yaşamaları, özellikle evliliklerini resmi veya gayri resmi olarak sonlandırılmış olmaları, kadınların pazara gitme dışındaki köy içi hareketlerini de farklı yönlerde etkilemektedir. Kocasından ayrılan

ve 42 yıl boyunca ayrı hanede yaşayan Behiye (62, Kasaba) artık istediği gibi gezdiğini belirtmektedir. Behiye “Bir yere gitmezdik gençliğimizde. Şimdi her yakaya gidiyorum. Gönlümün olduğu yere, o komşudan bu komşuya. Başıma buyruk deli gibi geziyorum” demektedir. Ancak görüşülen diğer kadınlar, daha farklı deneyimler de yaşamaktadır.

Kıray, küçük yerleşim birimlerinde günlük hayatın aynı cinsiyetten olan kişilerle kurulan gruplar üzerinden devam ettirildiğini söylemektedir. Bu nedenle Kıray’a göre kocalarının yokluğu geride kalan kadınların sosyal ilişkilerini ve faaliyetlerini etkilememektedir. Ayrıca diğer kadınlarla kurulan sosyal ilişkiler, kadınların kocalarının uzun süreli yokluğunda karşılaştıkları yalnızlık duygusunu hafifletmektedir (Kıray, 1976: 225). Ancak bu araştırmada, geride kalan kadınların tam da içinde bulundukları kadın grupları ve kadınlar arası ilişkiler nedeniyle, sosyal ilişki ve faaliyetlerinin kısıtlanabildiği, hatta sosyal hayattan dışlanabildikleri görülmektedir. Geride kalan kadınların ‘kocasız’ olmaları nedeniyle kadınlar arası ilişkilerinin bozulması, diğer kadınlar tarafından dışlanmaları ve sosyal hayatlarının kısıtlanması, diğer insanların sorgulamaları ve bu nedenle “dışarı”ya çıkışlarının azalması göze çarpmaktadır.

Kadınlar arası ilişkiler ve dedikodu konusu kadınlar tarafından çok fazla dile getirilmemiştir. Doğrudan dedikodu olup olmadığı sorulduğu zamanlarda da reddedilmiştir. Bu konuyu dile getirenler genellikle kocasından ayrılmış kadınlar olmuştur. Bu konuyu dile getiren tek evli kadın Makbule olmuştur. Makbule (44, Köy) kocası 1989 yılında “turist” olarak yurt dışına göç ettiği zaman bir yıl kocasının geniş ailesi ile birlikte yaşamıştır. Kocasız olmayan evli bir kadın olarak köyde hareket özgürlüğünün nasıl kısıtlandığını şu şekilde dile getirmektedir.

“Yalnız hissediyorum kendimi. Bişey mi dcekler acaba, korku hissediyosun. Şimdi yalnız bak bak geziyor karı, eşi yok olasıya her tarafı geziyor diye. Çıkamazdık, bir yere gidemezdik. Erkekli evlere bilem gidemezdik ben.”

Makbule'nin deneyimini, kasabada yaşayan Firdevs de dile getirmektedir. Firdevs'in kocası da 1986 yılında Kanada'ya gitmiştir. 2005 yılına kadar evli olan Firdevs bu tarihte kocasından boşanmıştır.

“Bu köy³⁷ yerinde bir insanın beyi olmadı mı başında, başka bir beyli kadınlar, O kadın bizim kocamızı elimizden alıverir diye ters bakarlar. Hiçbir kadın aileli eve giremezsin. Yaşıyoruz ama her sorunumuzu Allah daha çok biliyor. Allah daha çok kameraya alıyor. Melekler hep sağımızda iyilik yazar. Solumuzda yaptığımız günahları yazan melekler var. İnsanlar bu dünya hiç bitmeyecek gibi... ne bileyim sana yardımcı olacakları yerde seni dışlıyorlar...”

Leyla (48, Köy) 1989 yılında Avusturya'ya giden kocasından haber alamamaktadır. 19 yıldır yalnız yaşamaktadır. Leyla kocasının olmamasının köydeki diğer kadınlarla arasını açtığını ve dışarıya çıkamadığını söylemektedir. Komşu kadının, kocasını elinden alacağını düşündüğünü ve köyde dedikodu çıkardığını belirtmektedir. Köy bakkalına yıllardır gitmediğini, ihtiyacı olduğunda komşusundan ödünç aldığını söylemektedir. Leyla, oğlu ile arabalarıyla herhangi bir yere gittiklerinde komşu kadınların gelip ‘oraya gitmişsin’, ‘ne yaptın’ gibi sorular sorduklarını ve bundan sıkıldığını eklemektedir. “ İyi konuşsan da kötü anlıyorlar, kötü konuşsan da kötü anlıyorlar. Bu zamanda teyzem konuşasım gelmiyor. Ondan konuşasım gelmiyor...” demektedir.

Duygu (54, Kasaba) 1987’de kocasının yurt dışına göç etmesi ile çocuklarını okutmak için Denizli’ye taşınmıştır. 2005 yılında boşanıncaya kadar 18 yıl Denizli’de yaşamıştır. Kocasından boşandıktan sonra kasabaya tekrar dönmüştür. Bu süreçte ‘dul’ bir kadın olmanın kasabada çok zor olduğunu şehir ile karşılaştırarak aktarmaktadır. Bahsettiği zorluklar genel olarak kamusal alana çıkışı ile ilgilidir.

“Kadın olmak nasıl zor biliyon mu. Köy yerinde yaşamak daha da zor. Ben nasıl yaşıyom biliyon mu sen. O adımının nereye karşı gitceğini, adımını atmak zorundasın. Şehirde yaşamak bir ayrıdır, köy yerinde yaşamak bir ayrıdır. Param olsa ben burda kalır mıyım. Köy yerinde yaşamak kızım çok kötü bir şey. Nere gidersen git insan çekiniyor biliyo musun? Ben zaten 20 yıl orda (Denizli) durdum alıştım. Hindi bunlar (komşular) kızarlar bana ama, sevmeyon burayı, sevmeyon. Şehir hayatını seviyorum işte. Nasıl biliyo musun burda. Huzurla bi tarafa gidemeyon, gelemeyon. Dul kadın olduğun için çekiniyon. Hindi ben

³⁷ Kasabada yaşayan kadınlar, kasabalarından bahsederken ‘köy’ kelimesini kullanmaktadır.

bura gezmeye gelirim, gece buna kendimi bıraktırır gelirim. Onun beyi olduğu için el bişey demez. Hindi ben bi tarafa çıksam, bu kadın nerden geliyor, adın dul kadın oluyor. Nerden geliyo nereye gidiyo. Bunu dedirtmek zorunda değilsin.”

Öte yandan kocalarının dönüşü ile hareketlerinin kısıtlandığını ifade eden kadınlar da bulunmaktadır. Hacer (60, Kasaba)’in kocası 1970’lerde Avusturya’ya göç etmiş ve 35 yıl orada çalıştıktan sonra 2005 yılında kesin dönüş yapmıştır. Bu süreçte yalnız yaşamaya alışan Hacer kocasının dışarıya çıkışına müdahalesini eleştirmektedir.

“Kızım biz haliyle 35 sene yalnız geçirdin. Ama tabi biraz erkek gelince sıkıntı geliyor. Devamlı ben kendim yalnız durunca alışmışım. Azcık dışa mışa çıkınca çok karışveriyor. Öbür türlü yemekten içmekten para sorunu değil de, dışa çıktım mı fazla çok karışveriyor. Bana da sıkınlık geliyor. Bahçeye gittiğim zamanlarda bile, biraz karışyo, beni sıkıyor. Bazen gitmiyorum bazen yürüyüp gidiveriyom. Arkamdan geliyor. Az bişey yaptım mı ‘hadi hadi gidelim’ diyo. Beni arabaya bindirip getiriyo... Çalışmak hoşuma giderdi. Şimdi bile içimden çalışmak geliyo, amcan göndermeyoru. Dışarı çıkarmıyo biyoda. Bahçe var ilerde oraya gidiyorum, orlarda eğlenmek istiyorum. Hindi de dışarı göndermeyo. 35 sene yalnız durdum, şimdi biyo beni dışarı göndermeyo.” demektedir.

3.3.3.2.3. KÖY VE KASABA DIŞI HAREKET ÖZGÜRLÜĞÜ

Tablo 18: Görüşülen Kadınların Köy / Kasaba Dışına Çıkma Durumları

		Toplam	Köy	Kasaba
Göç öncesi	Toplam	26	11	15
	Çıkar	5	2	3
	Çıkamaz	21	9	12
	Diğer	-	-	-
Eş göç esnasında	Toplam	26	11	15
	Çıkar	15	6	9
	Çıkamaz	11	5	6
	Diğer	-	-	-
Eş dönüş sonrası ³⁸	Toplam	22	10	12
	Çıkar	18	7	11
	Çıkamaz	3	2	1
	Diğer	1	1	-

Kocaların yurt dışına göçü, kadınların köy / kasaba dışına çıkışlarını etkilemektedir. Görüşülen kadınların köy / kasaba dışına çıkışı kocalarının yurt dışına göç etmesi ile birlikte artmaktadır. Göç öncesinde köy / kasaba dışına çıktığını belirten kadın sayısı 5 iken, kocasının göç etmesinden sonra köy / kasaba dışına çıkan kadın sayısı 15'e yükselmektedir.

Görüşülen kadınların kocalarının göçü sonrasında köy dışına çıkışlarında üç nokta göze çarpmaktadır. Kadınlar kocalarının yurt dışına gitmesi ile köy dışına çıktıklarını, genellikle çok uzak olmayan mesafelere gittiklerini ve yanlarında kendilerine refakat eden birinin bulunduğunu belirtmektedirler. Benzer eğilimler Konya, Yozgat, Ankara ve Kırşehir'de de belgelenmiştir. Bu bölgelerde de köy ve kasaba dışı işler erkeklerin sorumluluk alanı olarak görülmektedir. Erkeklerin yurt

³⁸ "Eş Dönüş Sonrası" kısmında göç sonrası kocaları ile bağlantıları kopan kasabada yaşayan 3 kadın ve köyde yaşayan 1 kadın değerlendirmeye alınmamıştır.

dışına göç etmesi ile birlikte bu işleri kadınlar üstlenmektedir. Ancak çoğu durumda kadınlara öncelikle erkek akrabaları, erkek akrabalarının bulunmadığı durumlarda ise diğer kadınlar eşlik etmektedir (Kadıoğlu, 1994: 548; Engelbrektsson, 1983:230; Kıray,1976: 222).

Asiye (65, Kasaba) 1966 yılında kocası göç ettikten sonra 5 yıl yalnız yaşamıştır. Kocasının göç etmesi ile birlikte köy dışına çıktığını ve yanında birilerinin kendisine eşlik ettiğini söylemektedir: “Çıkarsak da beraber çıkardık. Gitcemiz de Ovacık gibi Kızılca gibi yakalar”.

Hacer (60, Kasaba) kocası 1970’li yıllarda Avusturya’ya gittikten sonra 35 yıl yalnız yaşamıştır. Hacer kocasının yurt dışına göç etmesi ile birlikte kasaba dışına çıktığını anlatmaktadır. “Önceden bi yere çıkarmazdı. Avusturya’ya gidince Tavas’ta iş mi çıktı, git gör gel derdi telefonda. Kendim giderdim Tavas’a. Kıza okurken para göndermeye giderdim, eşimin gönderdiği parayı almaya giderdim”. Hacer kocası yokken şehirlerarası yolculuğunu da bir erkeğin refakati ile yapmıştır. “Bi Denizli’ye kadar giderdim. Kızım orda oturuyordu. Nereye gitcek dul kadın. Küçük kızım Balıkesir’i kazandı. Ağabeymin oğluyla yazdırmaya gittik”.

Cangül (74, Kasaba)’ün kocası 1965 yılında yurt dışına göç etmiş ve 6 yıl yurt dışında çalışmıştır. Cangül kocası göç etmeden önce de köy dışına çıktığını söylemektedir. Ancak yalnız çıkmadığını eklemektedir. “Gidip gelsek de beraber giderdik. Yalnız başına nereye çıkıcn. Zaten bi yakayı bilmeyon. Cahil insan nereye gitcen. Dışlara gidemezdik.”

Görüşülen kadınların bazılarında, kocaları yurt dışındayken köy dışına çıkışları konusunda kayınvalide, kayınbaba veya komşuların kontrolü görülmektedir. Gülnaz (65, Kasaba) kocası Almanya’dayken başka bir ilçeye teyzesini ziyaret etmek üzere gittiğinde kayınbabasının kendisi ile kavga ettiğini belirtmektedir. “Teyzem ille alıp gitcen dedi. Her zaman bunu oturtacak mısınız, gezdirip gelcem dedi. İki gece yatırıp ondan kerı getirivedi buraya.”

Esmâ (65, Kasaba) kocasının kadınların postaneye gitmeyeceğini düşünerek para havalesini kayınbabasına yaptığını söylemektedir. Ancak bir gün postanede çıkan bir sorun nedeniyle postaneye kendisinin de gitmek zorunda kaldığını ve kayınbabasının bunu nasıl değerlendirdiğini aktarmaktadır.

“ Kayınbabaya gönderdi bir sefer. Orda sorun çıkmış. Almaya gittik postaneye. Ordan çıktık, hemen aldım kayınbabaya verdim parayı. Ben de cahilim canım. Eve geldik, ‘gelin’ dedi. ‘Ey’ dedim. ‘Postane çok mu güzelmiş’ der. Gördüm geldin deye, postane çok mu güzelmiş der. Ben de kendimi toplayamadım. Bekledim. ‘Ne bekleyon postanede adamları gördün geldin’ der. E kız şimdi siz serbest geziyorsunuz. O biyo gittim işte, hayatta 10 sene olmuş. Bir tane para yüzü görmedim.”

Hacer ise (60, Kasaba) kocasının 1970 yılında yurt dışına göç etmesi ile 35 yıl ayrı hanede yaşamıştır. Kocasını yokken evde bulunmadığı zamanlarda ayrı hanede yaşasa da komşu ve akrabalarının kontrolünün üzerinde olduğunu ifade etmektedir.

“Şimdi ben bi Denizli’ye gittiğimde, şurda komşular vardı, elti var hurda. Benim pencerenin ışığı ışıdamadığı gün, Hacer gelinin ışığı yok, bu nerde derlerdi. Konum komşum merak ederdi. Öyle dik durdum kızım ben. Kimseye boyun eğmedim. Çalıştım, işimi kendim gördüm.”

Görüşülen kadınların çoğu kocalarının yurt dışından dönmesi, yaşlanmaları, zamanın değişmesi ve köy/kasaba minibüslerinin artması ile birlikte pazara gitmeye ve köy/kasaba dışına kocaları ile birlikte veya yalnız çıkmaya başladıklarını dile getirmektedirler.

Sibel (68, Köy) kocasının yurt dışından döndükten sonra hiç çalışmadığını, kasabaya pazara hep kendisinin gidip geldiğini söylemektedir. Melek (49, Köy) kocasının önceden kendisini pazara göndermediğini, ama şimdi pazara gidip kocasının kıyafetlerini dahi kendisinin aldığını anlatmaktadır. Betül ise (65, Kasaba) “Şimdi nereye gitsem kendim bilirim. Eskiden bilmiyorduk. Alıştı adam benim gitmeme, beni salar bir şey oldu mu” demektedir. Nuran (75, Köy) “Evveli biz pazar bile bilmezdik. Bakkal yakındı tek başıma giderdim ama köy dışına gitmezdik. Avrupa’dan döndükten sonra görümce, kayınvalide eşek ile (kasabaya) pazara

giderdik. Şimdi arabalarla yalnız gidebiliyorum” diyerek değişim sürecini anlatmaktadır. Aslı (67, Kasaba) ise “Hindi doktora moktora giderin. Kendim gider gelirim. Kocadım gari” diyerek yaşlılığına vurgu yapmaktadır. Ayfer (72, Kasaba) de “Evveli kadınlar pazara gitmeyodu. Sonra herkes pazara gider oldu. Şimdi genci de gidiyo, kocası da gidiyo” diyerek artık pazara gitmenin kadınlar için uygun bir davranış biçimi haline geldiğini dile getirmektedir.

Genel olarak kadınların kamusal alana çıkışlarına bakıldığında şu tablo ile karşılaşılmaktadır. Kadınlar göç öncesinde ve sonrasında herhangi bir yere giderken kocalarından, kocalarının yokluğunda ise genellikle kayınbaba ve kayınvalidelerinden izin aldıklarını ifade etmektedir. Kadınların köy/kasaba içi hareketlerinin, genel kurallara ve kocalarının yokluğundan kaynaklanan nedenlere bağlı olarak kısıtlandığı da belirtilmektedir. Öte yandan kocalarının yokluğunda, kadınların köy/kasaba dışına çıkışları artmakta, ancak bu çıkış kısa mesafelere yönelmekte ve bir refakatçinin varlığına ihtiyaç duymaktadır. Kadınların bu şekilde izne tabi ve denetimli “dışarı”ya çıkışları, kamusal alana katılım süreçlerinin en başından engellenebileceğini, her zaman mümkün olmayabileceğini ve pürüzlü bir süreci içerebileceğini göstermektedir. Ayrıca, kamusal alanda toplumsal ve politik kararlarda söz sahibi olan “özgür” bireylerin bu durumda, çoğunlukla “erkek” olduğu görülmektedir.

3.3.3.3. İŞBÖLÜMÜ

Brouwer ve Priester göre cinsiyete dayalı işbölümü, faaliyetlerin basit bir paylaşımından öte, cinsiyetler arasındaki güç ilişkilerini ve toplumsal cinsiyet kimliğini yansıtan bir sosyal inşadır. Bu nedenle cinsiyete dayalı işbölümü toplumsal cinsiyet rollerinin incelenmesinde üzerinde durulması gereken önemli bir noktayı oluşturmaktadır (Brouwer, Priester: 1983: 114). Geride kalan kadınların toplumsal cinsiyet rollerine odaklanan araştırmalar da, bu yönde cinsiyete dayalı işbölümü üzerinde durmaktadır. Bu çalışmada da kadınlara, kocalarının göçü öncesinde ve sonrasında evlerindeki işbölümünün nasıl olduğu ve kocalarının yurt dışına göç

ederken daha önceden yaptıkları işleri yapması için herhangi biri ile anlaşıp anlaşmadığı sorulmuştur.

Görüşülen kadınların hepsi kocalarının göçü öncesinde ve sonrasında evlerindeki işbölümünde bir değişimin olmadığını ifade etmektedir. Kadınlar özellikle ev işlerinin kendilerinin işi olduğunu ve kocalarının bu işle meşgul olmadığını vurgulamaktadır³⁹. Örneğin Ebru (71, Kasaba) kocasının yurt dışına gitmesiyle daha fazla tarlada çalıştığını söylemektedir. Kocasının kesin dönüşü sonrasında da tarlada birlikte çalıştıktan sonra yemek, bulaşık ve çamaşır ile kendisinin ilgilendiğini, kocasının kahvehaneye gittiğini belirtmektedir.

Diğer kadınlar da ev işlerinin kendilerine ait bir sorumluluk alanı olduğunu, pazara gitme ve satış gibi “dışarıya” çıkışı ve ekonomiyi içeren “dış işler”i kocalarının üstlendiğini şu şekilde ifade etmektedirler.

Ayla (69, Kasaba):

“Beyim hiç yemek, bulaşık yapmazdı. Dış işler onundu”

Asiye (65, Kasaba):

“Hep ben yıkardım bulaşığı. Dört tane erkek vardı kocamla beraber, o dört erkeğe ütüsüz bir şey giydirmedim. Kocam ben yokken almış eline ütüsü pantolonunu yakmış. Öyle işleri sevmez. Ütüsüz giyer, hõle ütüyiveririm demez.”

Gölnaz (65, Kasaba):

“Yük bunun üstüne oldu gari geri dönünce. Bizim üstümüze olmadı. Pazar, icar bu kendi idare ederdi. Biz kendimiz evimizde.”

³⁹ Yalnızca bir kadın kocasının ev işleri ile ilgilendiğini söylemektedir. Cangöl (74, Kasaba) “Benim adam çok iyiydi, nur içinde yatsın. Gittiğim zaman sen nereye gittin demezdi. Kendi yemek bişey eder yer dönerdi. Hayvan beslerken hayvanlara ikimiz bakardık. O boklarını atardı. İki ineğimiz vardı. Birini O sağardı, birini ben sağardım. Yemek, bulaşık benim ettiğim sırada olurdu, O’nun ettiği sırada olurdu. Kovayı doldursam O kaldırırdı. Sobayı O silkerdi, işleri ederdi. Bana hiç etmezdi.” Görüşme esnasında odada bulunan komşu kadınlar da “Cangöl Teyzen gezerdi, O evde yemek yapardı” demektedirler. Cangöl ayrıca kocasının çorap ve kazak ördüğünü, güveç ve pilav yaptığını da eklemektedir.

Gülçin (65, Kasaba):

“Burlarda öyle. Hindi hanım memur, adam memur onlar kendi mecbur tutuyor. Burda erkeklik davası var”

Özlem (49, Köy):

“Keçici, koyuncunun işi aynı. Koyunu gece erkekler, gündüz kadınlar güdüyor. Keçiye gündüz erkekler güdüyor, kadın sağıyor. Yalnız erkeğin işi bitince pazara gider. Kadın ev işi yapar. Erkeklere göre kadınların işi daha fazla”

Görüşülen kadınların evlerindeki işbölümünün göç sürecinde değişimini daha iyi görebilmek için kocalarının yurt dışına göç ederken daha önceden yaptıkları işleri yapması için herhangi biri ile anlaşıp anlaşmadığı da sorulmuştur. Görüşülen kadınların verdiği cevaplara bakıldığında Myntti’nin de belirttiği gibi göç sürecinde kocanın “boşluğunu” kadının basit bir biçimde “doldurmadığı” görülmektedir (Myntti, 1984:11). Kocanın cinsiyete dayalı işbölümüne göre düzenlenen görev ve sorumlulukları, kocanın yokluğunda genellikle bir erkek akrabaya devredilmektedir. Benzer eğilim Türkiye’nin farklı bölgelerinde ve Yemen’de yapılan araştırmalarda da görülmektedir. Bu bölgelerde de göçmen erkek daha önceden kontrolü ve sorumluluğu altındaki işlerde baskınlığını sürdürmekte ve bu işleri yapması için babasını veya bir erkek akrabasını görevlendirmektedir (Myntti, 1984:15; Engelbrektsson, 1983: 229; Brouwer, Priester: 1983: 121- 122).

Görüşülen kadınların yaklaşık yarısı (Köy: 3, Kasaba: 9) kocaları göç etmeden önce yaptıkları işleri yapması veya kendilerini yönlendirmesi için kayınbabaları, babaları, kocalarının erkek kardeşleri, kocalarının yeğenleri ile anlaştıklarını belirtmektedir. Bahsedilen kişilerin görüşülen kadınlara pazar alışverişi, odun kırma, banka işleri ve tütün satışı gibi işlerinde yardımcı oldukları görülmektedir. Kocasının yurt dışına göç etmeden önce, daha önceden yaptığı işleri yapması için herhangi biri ile anlaşmadığını belirten kadınların bir kısmı ise, görüşme esnasında pazara gitmek gibi konularda babalarının, kocalarının erkek kardeşlerinin ya da yaşlı anneannelerinin yardım ettiğini belirtmişlerdir.

Kocasının yurt dışına göç etmeden önce daha önceden yaptığı işleri yapması için herhangi biri ile anlaşmadığını belirten kadınların diğer kısmı ise kocalarının zaten pek bir iş yapmadığını söylemektedir. “Zaten pek bir şey yapmazdı.”, “Adamın yaptığı iş mi var? Dağlarda davar güdüyodu, onları sattı gitti.”, “Bi işi yoktu ki, bi iki odun eder gelirdi.”

Genel olarak bakıldığında, cinsiyete dayalı işbölümünün, değişen yaşam şartlarına rağmen farklı stratejiler üretilerek korunduğu görülmektedir. Kadınlık ve erkeklik rollerinin çeşitli sebeplerle yerine getirilememesi, bu rollerde veya toplumsal cinsiyet algılarında bir değişimi getirmemekte; “uyumlaştırma çabası”nı devreye sokmaktadır⁴⁰ (Bora, 2005: 101). Bu çalışmada da, kocanın yokluğunda kadının, erkeğe ait olduğu varsayılan pazar alışverişi, odun kırma, banka işleri ve tütün satışı gibi “dış” işleri yapmadığı, bu işlerin genellikle başka bir erkeğe devredilerek cinsiyete dayalı işbölümünün devam ettirildiği görülmektedir. Öte yandan ev işleri ve çocuk bakımı gibi işlerin her zaman ‘kadın’ ile ilişkilendirildiği ve erkeklerin bu işlerle ilgilenmedikleri de göze çarpmaktadır.

3.3.4. “TOPLUMSAL CİNSİYET”E DAİR ALGI VE KANAATLER

3.3.4.1. KADINLIK VE ERKEKLİK KURGUSU

Kadınlık ve erkeklik “...erkeklerle ve kadınlara toplumsal ve kültürel olarak atfedilen özellikleri ve nitelikleri” belirtmektedir (Molinier, Welzer-Lang, 2009: 236). Görüşülen kadınlara, kadına ve erkeğe atfettikleri özellikleri görmek için, bir kadının hangi özelliklere sahip olması gerektiği sorulmuştur. Bu soruya cevap

⁴⁰ Bora, ev hizmetlileri ile yaptığı araştırmasında “uyumlaştırma çabası”ndan bahsetmektedir. Görüşülen ev hizmetlisi kadınların neredeyse tamamının kocası işsiz veya düzensiz çalışandır. Kocaların işsizliği yıllarca sürse de, kadınlar bu durumu geçici olarak algılamaktadırlar. Bu nedenle, evin tek geçim kaynağı olarak “erkeklik” görevini yerine getirirken, bir yandan “kadınlık” görevlerini de devam ettirmektedirler. “Uyumlaştırma çabası” çerçevesinde de, kendi kazançlarını, kalabalık ailelerinin tek geçim kaynağı olsa da “harçlık” olarak nitelendirerek kendilerini geriye çekmektedirler (Bora, 2005: 101). Selek ise, askerde çamaşır ve bulaşık yıkamayı, beden ve çevre temizliğini, yatak ve dolap düzenini, patates ve soğan doğrayıp pirinç ayıklamayı öğrenen ve uygulayan erkeklerin, bu işleri askerden sonra yapmayı sürdürmediklerini ve kadınlara bıraktıklarını aktarmaktadır (Selek, 2009: 85).

vermekte zorlanan kadınlara ise nasıl bir gelinleri olmasını istedikleri sorulmuştur. Görüşülen kadınların, bir kadının sahip olması gerektiğini düşündükleri özellikler üç grupta toplanmaktadır. Bunlar cinsiyete dayalı işbölümüne dair özellikler, kişilik özellikleri ve bağımsızlık'tır.

Görüşülen kadınların çoğu, öncelikle kadınların cinsiyete dayalı işbölümü içerisindeki özelliklerine değinmişlerdir. Kadınlar, bir kadının elinin iş tutmasına, işini bilmesine ve yapmasına (Köy: 6 cevap, Kasaba: 1 cevap), temiz, tertipli, düzenli ve çalışkan olmasına (Köy: 2 cevap), ev işi yapmasına, evine bakmasına (Köy: 1 cevap, Kasaba: 4 cevap), çocuğuna bakmasına (Kasaba: 3 cevap) vurgu yapmaktadırlar.

Reyhan (74, Köy) kocası 1960 yılında yurt dışına göç ettikten sonra 8 yıl kocasının geniş ailesi ile birlikte yaşamıştır. Bir kadının sahip olması gereken özellikleri şu şekilde anlatmaktadır. “Karı, adam gibi sağlam olmalı, her hizmetin içinden gelecek, çalışkan.” Ebru (71, Kasaba) ise kocasının yokluğunda 6 yıl ayrı hanede yaşamıştır. Bir kadının sorumluluk alanının ev ve çocuk olduğunu şu şekilde dile getirmektedir. “Bir kadın kadınlığını etmeli; çocuğuna bakcaksın, kadının işi evde, yemek etcesin, bulaşık yuğcesin, süpürcesin, silcesin.”

Görüşülen kadınlar, bir kadının sahip olması gerektiğini düşündükleri kişisel özelliklere de değinmektedirler. Kasabada görüşülen kadınlar köyde görüşülen kadınlara göre kişilik özelliklerine daha fazla değinmektedirler. Kadınlar, bir kadının uyumlu olmak, iyi geçinmek, söz dinlemek (Köy: 2 cevap, Kasaba: 5 cevap), temiz huylu, içi güzel, tatlı dilli, saygılı olmak (Köy:3 cevap, Kasaba: 3 cevap), olgun olmak (Kasaba: 2 cevap), fedakar olmak (Kasaba: 1 cevap), dürüst olmak (Köy: 1 cevap), açık göz olmak (Kasaba: 1 cevap), kocasının sözünü dinlemek, kocasına saygı duymak (Kasaba:3 cevap) gibi kişilik özelliklerine sahip olması gerektiğini belirtmektedirler.

Asiye (65, Kasaba) kocasının 1966 yılında yurt dışına göç etmesi ile birlikte 5 yıl kocasının geniş ailesi ile birlikte yaşamıştır. Ardından kocası ile yurt dışına gitmiş

ve 30 yıl çalıştıktan sonra Türkiye'ye kesin dönüş yapmıştır. Bir kadının hangi özelliklere sahip olması gerektiği sorulduğunda “Kadın olgun olmalı, fedakar olmalı, her şeyi affeden, geçincese her şeyi olgun karşılamalı” şeklinde cevap vermektedir.

Öte yandan görüşülen bazı kadınlar bir kadının okumasının (Köy: 1 cevap, Kasaba: 2 cevap), işinin ve sigortasının olmasının (Köy: 1 cevap, Kasaba: 2 cevap), başkasına muhtaç olmamasının, kendi işini kendisinin becermesinin, köy dışına tek başına çıkabilmesinin (Köy: 2 cevap, Kasaba: 2 cevap) gerektiğini belirtmektedir. Kadının bağımsızlığına, okumasına ve bir iş sahibi olmasına vurgu yapan 6 kadının 4'ü kasabada, 2'si köyde yaşamaktadır. 4'ü ise kocasının yokluğunda ayrı hanede yaşamıştır.

Behiye (62, Kasaba)'nin kocası 1967 yılında yurt dışına göç etmiştir. Aradan geçen sürede Türkiye'ye dönmemiştir ve Behiye'den boşanmak istemektedir. Behiye ise kocasının boşanma talebini kabul etmemekte ve 42 yıldır kocasından ayrı yaşamaktadır. Behiye, bir kadının şu özelliklere sahip olması gerektiğini dile getirmektedir. “Önce okumalı, açıkğöz olmalı, ondan sonra ne ederse etsin.” Hacer (60, Kasaba) kocasının yurt dışına göç etmesi ile birlikte 35 yıl ayrı hanede çocukları ile birlikte yaşamıştır. Bir kadının ayaklarının üstünde durabilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. “Biz cahildik. Bi kadın kültürünü alıp iki ayaklarının üstünde durabilmesi lazım. Ben durdum da tam duramadım. Sigortalı, aylıklı durmak isterdim. Eskiden okul vardı ama bu kadar okuyan eden yoktu.”

Görüşülen kadınlara, kadının yanı sıra bir erkeğin hangi özelliklere sahip olması gerektiği de sorulmuştur. Bu soruya cevap vermekte zorlanan kadınlara ise nasıl bir damatlarının olmasını istedikleri sorulmuştur. Görüşülen kadınların, erkeklerin sahip olması gerektiğini düşündüğü özellikler üç grupta toplanmaktadır. Bunlar işbölümü, kişilik özellikleri ve alışkanlıklardır.

Kadınlar bir erkeğin evini başkasına muhtaç etmemesi, “dıştan” kazanıp gelmesi, iyi bir işinin/ kazancının olması gerektiğini düşünmektedirler (Köy: 6 cevap, Kasaba: 4 cevap). Örneğin, 1960 yılından itibaren kocasının yokluğunda 6 yıl

ayrı hanede yaşayan Ebru (71, Kasaba), bir kadının çocuk yapmak ve ev işi yapmak gibi özelliklerinden bahsettikten sonra “O da (erkek) dıştan kazanıp gelecek eve koyacak, işte bu” diyerek erkeğin de ekmek getiren özelliğini belirtmektedir.

Özlem (49, Köy) kocasının yokluğunda 1986 yılından itibaren 3 yıl ayrı hanede yaşamıştır. Özlem bir erkeğin sahip olması gerektiği özellikler konusunda iş sahibi olmayı, çocuklarla ilgili olmayı ve bazı alışkanlıklardan uzak durmayı ön plana çıkarmaktadır. Özlem düşüncelerini şu şekilde ifade etmektedir. “Önemli olan zanaatı erkeğin, çalışkan olsun, işi olsun, evini beslesin. Akşam eve gelsin çocukla yemek yesin. Kahveye gidip harcamasın parayı”

Kadınlar bir erkeğin sahip olması gereken kişisel özelliklere de değinmişlerdir. Verilen cevaplara göre bir erkek karısına ve çocuğuna sahip çıkmalı ve onlara sadık olmalı (Kasaba: 6 cevap), çalışkan (Köy: 5 cevap), anlayışlı, iyi huylu, saygılı (Köy: 1 cevap, Kasaba: 3 cevap), dürüst (Köy: 1 cevap), tertipli ve düzenli olmalı (Köy: 1 cevap), hal, hatır sormalı (Köy: 1 cevap, Kasaba: 1 cevap) ve “karıya, kıza” bakmamalıdır (Kasaba: 1 cevap).

Duygu (54, Kasaba) kocası yurt dışına göç ettikten sonra 18 yıl Denizli’de yaşamış ve 2005 yılında boşandıktan sonra kasabaya tekrar dönmüştür. Bir erkeğin sahip olması gerektiği özellikler sorulduğunda karısına sadakati ve çocuklarına sahip çıkmayı ön plana çıkarmaktadır. “ Erkek sapına kadar erkek olmalı. Karıya kıza bakmıcak. Çoluğa çocuğa dikkat edecek. Ailesine, konu komşuya yan gözle bakmıcak. Adam gibi adam olacak...”

Kadınlar son olarak erkeklerin sahip olmaması gereken alışkanlıklardan da bahsetmişlerdir. Buna göre bir erkeğin içki içme, kumar oynama, sigara içme ve kahvehaneye gitme alışkanlığı olmamalıdır (Köy: 3 cevap, Kasaba: 4 cevap).

Kasabada görüşülen üç kadın ise, bir kadının sahip olması gereken özelliklere bir erkeğin de sahip olması gerektiğini belirtmişlerdir. Erkek ve kadının sahip olması gereken özellikler konusunda ayırım yapmayan bu kadınların 2’si, kocalarının

yokluğunda kocasının geniş ailesi ile birlikte yaşarken (5 yıl), biri ayrı hanede (6 yıl) yaşamıştır. Bu kadınların 7–30 yıl arasında değişen sürelerde yurt dışı tecrübesi vardır. Verdikleri cevaplara göre bir erkek bir kadın da olduğu gibi, çocuğuna bakmalı, olgun, fedakar, affedici ve anlayışlı olmalıdır.

Kadınların kadınlık ve erkeklik kurgularına bakıldığında işbölümü ve kişilik özellikleri konusunda ataerkil kodları taşıdıkları görülmektedir. Kadınlar ev işleri, uyumluluk, temiz huyluluk ile erkekler ise gelir getiren işlerle, koruyuculuk ve çalışkanlık ile ilişkilendirilmektedir. Öte yandan, nispeten az sayıda olsa da, kadınların bağımsızlığına, okumasına ve gelir getiren bir işte çalışmasına vurgu yapan kadınlar da bulunmaktadır.

3.3.4.2. CİNSİYETE DAYALI İŞBÖLÜMÜ

Görüşülen kadınlara “İşler kadın / erkek işi olarak ayrılabilir mi?” sorusu sorulmuştur. Kadınlar arasında, erkek ve kadın işlerinin ayrı olduğunu ancak birbirlerinin işlerini yapabileceklerini (6 cevap) veya ihtiyaç olduğunda yapabileceklerini (6 cevap) düşünme eğilimi gözlenmektedir. Öte yandan bazı kadınlar daha kesin ifadelerle işlerin kadın işi ve erkek işi olarak ayrılamayacağını, herkesin her işi yapabileceğini vurgulamıştır (4 cevap). Bunun yanı sıra kadın ve erkeğin işlerinin ayrı olduğunu ve birbirlerinin işini yapamayacaklarını düşünen kadınlar da bulunmaktadır (3 cevap).

Kadın ve erkek işlerinin ayrı olduğunu ancak birbirlerinin işlerini yapabileceklerini söyleyen kadınlar öncelikle içinde yaşadıkları toplumda var olan cinsiyete dayalı işbölümünü ifade etmektedir. Ardından kadına ve erkeğe atfedilmiş işler arasındaki geçişkenliği ve değişebilirliği kimi zaman eleştirerek kimi zaman ise hiçbir koşula bağlamadan vurgulamaktadırlar. Bu açıdan bu gruptaki kadınların biyolojiye dayalı kesin ve değişmez bir işbölümü anlayışının olmadığı görülmektedir. Bu kadınlar düşüncelerini şu şekilde ifade etmektedirler.

Leyla (48, Köy) yurt dışına göç etmiş olan kocasından uzun zamandır haber alamamaktadır ve 19 yıldır ayrı hanede yaşamaktadır. “ Erkek işi ayrı olur, kadın işi ayrı olur teyzem. Kadının bir ev hali olur, erkeğin bir dış işi olur. Herkesin görevi ayrı. Ben hem erkek işini yaptım hem kadın işini. Yardım eden Allah yapıyo.”

Begüm (48, Kasaba) kocasının yokluğunda 10 yıl kocasının geniş ailesi ile birlikte, 10 yıl ayrı hanede yaşamıştır. Begüm de mevcut işbölümünün çeşitliliğinden ve değişebilirliğinden bahsetmektedir. Begüm “ Şimdi kadın işi ev işi işleyecek. Tütün işi bayanlar yapar burda, erkekler fazla yapmaz. Ondan sonra dikmeyi de tütünü bayanlar yapar. Ekini ekmeyi erkekler yapar” diyerek önce içinde yaşadığı toplumun cinsiyete dayalı işbölümünün resmini çizmiştir. Ardından parayı kimin yönettiği sorulduğunda “Erkek yapar onu”, kadınların parayı yönetip yönetemeyeceği sorulduğunda “Yapan vardır. Olmamı. Erkekler gibi bayanlar da yaparlar. Ama ben yapmam, yapamam. Onu erkekler yapar” şeklinde cevap vermiştir.

Behiye (62, Kasaba)’nin kocası 1967 yılında yurt dışına göç etmiştir. Aradan geçen sürede Türkiye’ye dönmemiştir ve Behiye’den boşanmak istemektedir. Behiye ise kocasının boşanma talebini kabul etmemekte ve 42 yıldır kocasından ayrı yaşamaktadır. Behiye de öncelikle mevcut cinsiyete dayalı işbölümünden bahsetmektedir. Ardından işbölümünün bu özelliğini eleştirmekte ve değişime vurgu yapmaktadır. Behiye düşüncelerini şu şekilde dile getirmektedir.

“Ayrılmamı, kadın işi başka, erkek işi başka. Ne bilem ben. Erkeğin işi para kazanmaktır. Kadının işi, O da kazanabilir de önce erkek. Erkeğin gitceği yer var, karının gitceği yer var. Benim gidemeyeceğim yer var. Ben gidebilirim aslında da karı olduğundan gidemiyorum. Karı olduğundan her işi edemiyosun. Para kazanamıyosun. Almanya’ya ben de gidebilirdim. Ben de çalışabilirdim. Adama bakmazdım. Çoluğumu, çocuğumu bey gibi yaşatabilirdim. Karı oldun ayıptır, o günahtır, ayıptır. Karı kısmı oraya mı gider. Karı kısmı buraya mı gider derken işte böyle çektirdiler bana.”

Öte yandan, kadın ve erkek işlerinin ayrı olduğunu ancak ihtiyaç olduğunda birbirlerinin işlerini yapabileceklerini söyleyen kadınlar da bulunmaktadır. Bu kadınlar da öncelikle cinsiyete dayalı mevcut işbölümünü anlatmışlardır. Ancak bu

işbölümüne eleştiri getirmemişler ya da kadın ve erkeğin koşulsuz birbirinin işlerini yapabileceğini öne sürmemişlerdir. Bunun yerine cinsiyete dayalı işbölümünün çok keskin sınırlarının olmadığını daha yumuşak bir biçimde, ihtiyaç durumunda kadın ve erkeğin birbirlerinin işlerini yapabileceğini söyleyerek belirtmişlerdir.

Ayla (69, Kasaba) kocası 1967 yılında yurt dışına göç ettikten sonra 14 yıl kocasının geniş ailesi ile birlikte yaşamıştır. Ayla mevcut cinsiyete dayalı işbölümünden bahsettikten sonra hastalık durumunda erkeğin işini kadının, kadının işini erkeğin yapabileceğini söylemektedir.

“Tabi, erkeğin işi ayrı, kadının işi ayrı. Kadın yemek, temizlik, çamaşır. Erkek dıştan bulayım, çocuklarımı besleyim. Ama kadın hasta olursa erkek kadın işi yapabilir. Kocan hasta oldu mu O’nun işini de yapar kadın.”

Özlem (49, Köy) kocasının yokluğunda 1986 yılından itibaren 3 yıl ayrı hanede yaşamıştır. Özlem de erkeğin ve kadının işlerinin ayrı olduğunu ama “sıkışınca” birbirlerinin işlerini yapabileceklerini ifade etmektedir. Özlem ayrıca kocasının zamanında görmediği için yemek yapmadığını söyleyerek cinsiyete dayalı işbölümünün kültürel inşasına da vurgu yapmaktadır.

“Erkeğin işi ayrı olmamı. Bir erkek yanaşmaz yemek yapmaya. Bizimkiler yemek yapmaz zamanında görmeyince. Oğullarım sıkışınca yaparlar yemeği ama kadın varken yapmazlar.”

Bazı kadınlar ise daha kesin ifadelerle işlerin kadın işi ve erkek işi olarak ayıramayacağını, herkesin her işi yapabileceğini vurgulamaktadır. Örneğin, Melek (49, Köy) kocasının yokluğunda 1979 yılından itibaren 3 yıl kendi ailesinin yanında yaşamıştır. Melek aslında herkesin her işi yapabileceğini ancak yapmadıklarını şu şekilde ifade etmektedir. “Her işi herkes yapar. İstese erkek de yemek yapar, ama yapmazlar.”

Cangül (74, Kasaba)’ün kocası 1965 yılında yurt dışına göç etmiş ve 6 yıl yurt dışında çalışmıştır. Cangül bu süreçte ayrı hanede yaşamıştır. Cangül kendisinin erkek işlerini yapmadığını ama zamanında öğrenseydi yapabileceğini

söylemektedir. Erkeklerin de kadın işi yapabileceğini radyodan dinlediği programda anlatılan peygamber örneği ve kocası ile şu şekilde açıklamaktadır.

“Ben hiç erkek işi yapamam kızım elimden gelmez. Bi yemek bi bulaşık, bi süpürme. O işleri anca yapıyom. Bi yaka yıkılsa onarman. Bişey bozulsa onaraman. Bi tüp takcek oluyon takameyon. Adam var deye ben bunları öğrenen dememişim. Adam yokken şimdi öğrensem geçti gari. Benim erkek, kadın işi yapardı. Çorap örerd, kazak örer keyerd. Peygamberimiz çocuğuna bakarmış. Yemek edermiş peygamberimiz bile. Kadınlara hizmet etmek ayıp bir şey değil dedi, sabah dinledim. Hepsini de beraber etcesin. Kadın da çalışıyor erkek de çalışıyor.”

Duygu (54, Kasaba) kocası 1987 yılında yurt dışına göç ettikten sonra 18 yıl Denizli’de ayrı hanede yaşamış ve 2005 yılında boşandıktan sonra kasabaya tekrar dönmüştür. Duygu önceden kadın olduğu için bazı işleri yapamayacağını düşünürken şimdi herkesin her işi yapabileceğini düşündüğünü şu şekilde ifade etmektedir.

“Her işi herkes yapabilir kızım. Eşitlik var bence. (Kocas) İnşaata gel Duygu benim yanıma diyodu bana. Ben inşaatta netcen deyodum. O zamanlarda geriymişim ben. Hindilerde herkes her şeyi çalışabilir. Ben çalışıyom şimdi ya. Ben inşaata da gidebilirim, her yakaya gidebilirim ben. Makine atıp durur betonu, beton mu taşıycam ben. Her şeyi yapabilirim ben.”

Duygu’nun özellikle gelir getiren işler konusunda cinsiyetler arasında ayrım yapmadığı kızı olsaydı nasıl yetiştireceğini anlatırken de görülmektedir.

“Kızım olsa, çok güzel bir kadın olmasını isterdim. Kendim gibi eğitirdim O’nu zaten. Burdan milletvekili yapardım. Kadın haklarını savunan yapardım. Asena yapardım. Duygu Asena yapardım, öldü. Ben hindi Asena’yım. Kızım olsaydı benim bilim kadını etcedim.”

Esma ise (65, Kasaba) kocası 1969 yılında yurt dışına göç ettikten sonra 10 yıl kasabada kocasının geniş ailesi ile birlikte yaşamıştır. Daha sonra kendiside yurt dışına kocasının yanına gitmiş ve 12 yıl çalışmıştır. Esma’da Duygu’ya benzer bir biçimde cinsiyete dayalı işbölümü konusundaki düşüncelerinin değişiminden bahsetmektedir. Esma da eskiden işlerin kadın işi erkek işi olarak ayrıldığını

düşünürken, şimdi ayrılmaması gerektiğini düşünmektedir. Esmâ düşüncelerini şu şekilde dile getirmektedir.

“Ayrılmacak, ikisi de ortak olacak. Ben böyle biliyorum şimdi. Evveli bilmiyodum. Şimdi hanımı bi görev alıyor, beyi bir görev alıyor. Gençler, çocuklarımız öyle eyi. Biz vardık mı bizim oğlan bize hiç çay koydurmaz. Erkenden kalkar çayını kor, kahvaltı hazırlar. Ondan sonra da gelin kalkar, biz kalkar geliriz. Yapar.”

Son olarak 3 kadın, kadın ve erkeğin işlerinin ayrı olduğunu ve birbirlerinin işini yapamayacaklarını düşünmektedir (Köy:2, Kasaba:1). Nermin (58, Köy)’in kocası 1973’lerde yurt dışına göç etmiştir. 36 yıldır yurt dışında çalışmaktadır ve üç yıl sonra emekli olup Türkiye’ye dönecektir. Nermin cinsiyete dayalı mevcut işbölümünü ifade etmekten öte bu işbölümünü “beceri” ile şu şekilde ilişkilendirmektedir. “Erkek kadın gibi mi olacak. Kadının becereceği iş başka. Erkek dışta çalışmalı, evin sorumluluğunu yüklenmeli. Kadın evin içinde ne iş varsa yüklenmeli.”

Makbule (44, Köy) kocası 1989 yılında “turist” olarak yurt dışına göç ettiği zaman bir yıl kocasının geniş ailesi ile birlikte yaşamıştır. Makbule erkek ve kadının işinin ayrı olduğunu örnekler vererek ifade etmektedir. Kadın ve erkek birbirlerinin işlerini yaptıklarında ise kendi işlerini yaptıkları gibi yapamayacaklarını şu şekilde eklemektedir. “Erkeğin işi ayrı. Bir motor sürüyor erkek, biz süremiyoruz. Biz ekmek yemek yapıyoruz, erkek yapamıyor. Ayrı tabi, herkesin işi ayrı. Bir kadın motor sürmeyi öğrenir, yapar da nasıl olsa erkek kadar olmaz.”

Gülçin (64, Kasaba) kocasının 1965 yılındaki yurt dışına göçü ile 5 yıl kocasının geniş ailesi ile birlikte yaşamıştır. Gülçin hem kadın işi hem erkek işi yaptığını ve kadın ve erkeğin “yapabileceği” işler farklı olduğu için bundan çok hoşnut olmadığını belirtmektedir. Ayrıca kadın işi, erkek işi olarak yaptığı ayrımı “görme” ve öğrenme ile ilişkilendirerek cinsiyete dayalı işbölümünün kültürel inşasına işaret etmektedir.

“Ayrım yok kızım... Adam işi de demedik, karı işi de demedik. Böyle mi olur. Adamın yapabileceği iş var, karının yapabileceği iş var. E ben oraya gidip de işlemeyi görmüşüm. Ben onu becerem. Başka bir yakaya gidip de bişey edemeycen ki, adam da işleyeceni işler. Şoförlüğü öğrenemedin diyo adam bana. Şoförlüğü öğrenip de oraya gidip iş mi işlicen ben diyom. Evde oturup dururun, rahatım iyi.”

Görüşülen kadınlara günlük işlerinde çocuklarından yardım alıp almadıkları, alıyorsa hangi işlerde yardım aldıkları da sorulmuştur. Kadınlar, çoğunlukla kadın ve erkeğin birbirlerinin işlerini yapabileceklerini ya da işlerin cinsiyete göre ayrılmayacağını düşünseler de, alınan cevaplara bakıldığında, cinsiyete dayalı işbölümünün devam ettirildiği görülmektedir.

Kız çocuğu olan kadınların hepsi, kızlarından günlük işlerinden yardım aldıklarını söylemektedir. Yardım alınan işler temizlik, yemek, bulaşık, çamaşır gibi ev işleri, tarla işleri, hayvan bakımı ve çocuk bakımındır⁴¹. Oğlan çocuğu olan kadınların ise çoğunluğu günlük işlerinde oğullarından yardım aldıklarını söylemektedir. Yardım alınan işler tarla ve bahçe işleri, odun kesmek, bakkal/pazara gitmek, hayvan bakımı ve “dış işler”dir. Günlük işlerinde oğullarından yardım almayan kadınlar, ev işinin erkek işi olmadığını yada oğullarının hasta olduğunu, küçük yaştan itibaren şehir / yurt dışında olduğunu söylemektedir.

Görüşülen kadınların cinsiyete dayalı işbölümüne dair düşüncelerine bakıldığında üç nokta göze çarpmaktadır. Öncelikle işbölümü başlığı altında bahsedildiği gibi cinsiyete dayalı işbölümü, kadınların kocalarının göç etmesine rağmen çeşitli stratejiler geliştirilerek korunmuştur. Kadınlar genellikle, kadın alanı olarak görülen ev ile ilişkili işlerini sürdürürken, erkek alanı olarak görülen “dış işler” başka bir erkek akrabaya devredilmiştir. Kadınların gündelik yaşamında bu kadar sıkı korunan cinsiyete dayalı işbölümü, algılarında keskinliğini yitirmekte, sınırları yumuşatılmaktadır. Bir diğer nokta ise, kadınlar işleri kadın işi, erkek işi olarak ifade etse de, bu ayrımın kültürel inşasına işaret etmektedirler. Kadın ve erkek, birbirlerinin işlerini, “ayıp”, “günah”, “gerikafalılık” ve “zamanında

⁴¹ Görüşülen kadınlardan bir tanesinin kızı, annesinin Almanya’dan getirilen çamaşır makinesini “kızlar çamaşır yıkamayı öğrensinler, evlenip gittikleri yerde çamaşır makinesi yoksa zorlanmasınlar” diyerek kullanmadığını ve kullandırtmadığını aktarmaktadır.

öğrenmemek” gibi nedenlerle yapamamaktadırlar. Üçüncü nokta ise, kadınların cinsiyete dayalı işbölümünün sınırlarını algılarında yumuşatmalarına hatta yok etmelerine rağmen, çocuklarından bu sınırlar dahilinde yardım alarak bu ayrımı devam ettirmeleridir. Algılardaki değişime rağmen, pratikte ataerkil örüntünün direnerek devam etmesi, cinsiyete dayalı işbölümünün, cinsiyetler arasındaki “hakimiyet ve tabiiyet” ilişkilerinin üretimindeki temel rolüne de işaret etmektedir. Öte yandan, bu alandaki herhangi bir değişimin cinsiyetler arasındaki hiyerarşik ilişkileri ters yüz etme ihtimali, bu direnci pekiştirmekteyken; kadınların algılarındaki soru işaretleri ve eleştirelilik değişim potansiyelini ve “tehdit”ini göstermektedir.

3.3.4.3. KADIN VE ERKEK ÖZGÜRLÜĞÜ

Ataerkil kültürde, hak ve özgürlüklerin cinsiyete göre asimetrik dağılımı, toplumsal cinsiyet hiyerarşisinin önemli göstergelerinden birisidir. Kadınların bahsedilen asimetrik dağılıma ve hiyerarşik konumlamaya dair düşünceleri de üzerinde durulması gereken noktalardan birini oluşturmaktadır. Bu nedenle, görüşülen kadınlara “Kadın ve erkek hak ve özgürlükler bakımından eşit olmalı mıdır?” sorusu sorulmuştur. Ancak 70 yaş üstü kadınların bu soru sorulduğunda ilgilerinin dağıldığı ve cevap vermedikleri görülmüştür. Bunun üzerine kadınlar soruya cevap vermesi için zorlanmamış ve bir sonraki soruya geçilmiştir. Bu nedenle bu soru, soruya cevap veren 17 kadın üzerinden değerlendirilecektir.

Kadın ve erkeğin hak ve özgürlük bakımından eşit olması gerektiğini düşünen kadınlar çoğunluğu oluşturmaktadır. Bu kadınlar erkeklerin özgür yaşadığını ancak kadınların özgür yaşayamadığını şu şekilde dile getirmektedirler. “Vardır, erkekler özgürdür, bayanlar değildir. Onlar özgür yaşıyor. (Böyle) olmamalı da bizde öyle.”, “Sen izin alıyon korkuyon, O korkmadan gidiyo ya izin almadan. Tabii eşit olmalı.”, “Eşit olmalı ama değil. Erkekler daha özgür. Kadınlar evde. Köy yerinde olmuyor işte.”, “Erkek de kancık da eşit olmalı. Ama erkek daha özgür.”, “Erkekler özgür

tabii, kadınlar evde. Herkes kendi özgür yaşamalı. Ama kadınlar özgür yaşayamıyor.”

Ayrıca kadınlar, “Eşit olması lazım. Bazı erkekler eşit görmeyolar. Erkekler ben erkeğim şöyle etme, böyle etme. Oluyor, görüyoruz işte.”, “Eşit olması gerekir ama, insanlar eşit etmiyor. Karısın sen deyolar. Karı gibi otur, saçın uzun aklın kısa” diyerek erkeklerin kadınları hak ve özgürlük bakımından kendileriyle eşit görmediğini ve eşit yapmadığının altını çizmektedirler.

Öte yandan kadınların erkeklerle eşit hak ve özgürlük alanından yararlanamayacağını düşünen kadınlar da bulunmaktadır. Örneğin Özlem (49, Köy) kocasının yokluğunda 1986 yılından itibaren 3 yıl ayrı hanede yaşamıştır. Kadının her şeye aklının ermediğini, bu nedenle kadın ve erkeğin hak ve özgürlük bakımından eşit olmaması gerektiğini şu şekilde dile getirmektedir. “Erkekler özgür olmalı. Her birine kadının aklı ermez.”

Kadınlara, kız ve erkek çocuklarının farklı bir şehirde okumasına izin verme durumları sorulmuştur. Alınan cevaplara bakıldığında kadınların kız ve erkek çocuklarına sundukları özgürlük alanının birbirinden farklı olduğu görülmektedir. Kız çocuğu olan kadınların çoğunluğu kızının farklı bir şehirde okumasına izin vereceğini belirtmektedir. Kasabada görüşülen kadınların kızlarının farklı bir şehirde okumasına izin vermeye daha eğilimli olduğu görülmektedir. Köyde yaşayan ve kızı olan kadınların ise yarısı kızının farklı bir şehirde okumasına izin vereceğini söylerken, diğer yarısı buna izin vermediğini/vermeyeceğini, biri belki izin verebileceğini dile getirmektedir. Oğlan çocuğu olan kadınların ise hepsi oğullarının farklı bir şehirde okumasına izin vereceklerini söylemektedirler. Bu konuda tereddüt eden bir kadına rastlanmamıştır.

Kız çocuğunun farklı bir şehirde okumasına izin veren kadınlar farklı noktaları vurgulamaktadırlar. Bir kısmı kızlarının şehir dışında okumasını istediklerini ancak maddi nedenler nedeniyle kızlarını okutamadıklarını dile getirmektedir. Kadınların yalnız kalmalarını engelleyen “koruma” figürü burada da karşımıza çıkmaktadır.

Bazı kadınlar, kızlarını şehir dışına gönderirken yanında gidebileceklerini ve onları yalnız bırakmayacaklarını söylemektedir. Öte yandan bir kadın ise kendisinin izin verdiğini ancak kocasının izin vermediğini ifade etmektedir.

Ayla (69, Kasaba) kocası 1967 yılında yurt dışına göç ettikten sonra 14 yıl kocasının geniş ailesi ile birlikte yaşamıştır. 4 yıl yurt dışı tecrübesi bulunmaktadır. Kızını okutmayı çok istediğini ancak maddi durumu nedeniyle okutamadığını şu şekilde ifade etmektedir. “ İstememin. Okutcadım parasızlıktan okutamadım. Kirli gömleğimi satar yine okuturdum. (Şehir dışına) gönderirdim, mecbur okuyacak”.

Sibel (68, Köy) kocası 1965 yılında yurt dışına göç ettikten sonra 10 yıl ayrı hanede yaşamıştır. Sibel de Ayla gibi kızlarını ve oğullarını okutmak istediğini ancak maddi sıkıntıları nedeniyle okutamadıklarını şu şekilde dile getirmektedir. “ İstedik emme elinde olmayınca nasıl okutacaksın. 12 tane çocuğun hangisini okutacaksın. Büyük kız çok kafalıydı. Okutamadık. Maddi durumumuz iyi olsa okuturduk. (Şehir dışına) niye göndermicem. Okusun izin verirdik.”

Ebru (71, Kasaba) ise kocasının yokluğunda 6 yıl ayrı hanede yaşamıştır. Kızının farklı bir şehirde okumasına izin vereceğini ve endişelenmemek için kızının yanında gideceğini şu şekilde dile getirmektedir. “Gönderilmemi kazandıktan keri. Çalışsa kazansa gönderilmemi. Giderdik yanında, burda da yicen orda da.”

Makbule (44, Köy) kocası 1989 yılında “turist” olarak yurt dışına göç ettiği zaman bir yıl kocasının geniş ailesi ile birlikte yaşamıştır. Makbule de kızının okumasına farklı bir şehirde de olsa izin vereceğini söylemektedir. “(İzin) veririm. Giderim arkasından okuturun. Okusa... Köyde rezil olduk. Ona karşılık nereye kadar okursa okusun.”

Gülnaz (65, Kasaba) kocasının 1960’lı yıllarda yurt dışına göç etmesi ile 9 yıl ayrı hanede yaşamıştır. Gülnaz kızının farklı bir şehirde okumasına izin vereceklerini “herkes”in bu konuda nasıl davrandığına işaret ederek şu şekilde anlatmaktadır. “Herkes gidip baa, göndermemiz.”

Kız çocuğunun farklı bir şehirde okumasına izin vermeyen veya vermeyeceğini söyleyen kadınların, kızlarının yalnız başlarına köy dışına gitmelerinden korktukları ya da korkutuldukları görülmektedir. Kadının köyün dışına çıkması, burada da namus ve ahlakın korunması üzerinden engellenmektedir. Kadınlar düşüncelerini şu şekilde dile getirmektedir.

Cangül (74, Kasaba)'ün kocası 1965 yılında yurt dışına göç etmiş ve 6 yıl yurt dışında çalışmıştır. Cangül bu esnada ayrı hanede yaşamıştır. 7 yıl yurt dışı tecrübesi vardır. Cangül zamanında kızlarını okutmadığını dile getirmektedir. Ancak kızların okumasına izin vermeyenlerin aslında erkekler olduğunu da şu şekilde ifade etmektedir. “İzin vermedik biz. Kim bilir o zamanlar ne zannederdik. Kız kısmı okumaz denirdi. Hindi okuyo bak benim torunlar İngiltere’de. Kızlara adamlar izin vermezdi. Adet olmadığı için istemeyoduk. Dışa gitseler bile başına bi bekçi giderdi.”

Özlem (49, Köy) ise kocasının yokluğunda 1986 yılından itibaren 3 yıl ayrı hanede yaşamıştır. Özlem kızının farklı bir şehirde okumasına izin verebileceğini ama köyde yaşayan diğer insanların etkisi nedeniyle izin vermeme ihtimalinin de bulunduğunu ifade etmektedir. “Para olsaydı isterdim. Ama köy yeri komşular sordu mu ne denir? O yüzden belki izin verirdim. Biz cahiliz görmedik gönderemiyoruz kızları.”

Nuran (75, Köy) kocası yurt dışına 1966 yılında göç ettiğinde 12 yıl kocasının geniş ailesi ile birlikte yaşamıştır. Nuran kız çocuğunun yalnız şehir dışına nasıl gönderileceğini sormakta ancak bu durumu biraz eleştirmektedir. “Yalnız kız çocuğunu nere göndericen? Dedem kızlar köy dışına çıkarsa, okursa kahpe olur derdi. Oysam erkekler çok mu okuyor gidince?”

Nermin (58, Köy)'in kocası 1973’lerde Avusturya’ya göç etmiştir. 36 senedir Avusturya’da çalışmaktadır ve üç sene sonra emekli olup Türkiye’ye dönecektir. Nermin çeşitli nedenlerden dolayı kızını okutmadıklarını ve kız çocuğunu yalnız gönderemeyeceklerini şu şekilde dile getirmektedir. “Düşünmedik okumasını. Hem

köyde ortaokul yoktu. Gidiş, geliş de yoktu. Kız çocuğunu yalnız nereye göndericen? ... Ya kendin de gitcen ya da okutmıcan ikisinden biri.”

Zeynep (67, Kasaba) kocası 1965 yılında yurt dışına göç ettikten sonra 7 yıl kocasının geniş ailesi ile birlikte yaşamıştır. 7 ay yurt dışı tecrübesi vardır. Kız çocuklarını okutmanın gerekli olduğunu düşünmediğini ve kızlarını okutmadığını şu şekilde ifade etmektedir. “Olup giderler teyzem okutup da... Evveli okumazdı kızlar. Okutmadık kızım fazla. Bi oğlanı okuttuk öğretmen çıktı işte.”

3.3.4.4. KADIN VE ERKEK AKLI

Ataerkil kültürde kadın, üreme süreci içerisindeki bedensel değişim ve döngüleri nedeniyle beden ile ilişkilendirilmekte ve akıl gücünden yoksun görülmektedir. Rasyonel düşünebilme yetisi erkeklere bahşedilmekte ve erkekler akıl / beden karşıtlığı çerçevesinde akıl ile ilişkilendirilmektedir. Bu ilişkilendirme biçimi içerisinde ise kadınların ezilmesi meşrulaştırılmaktadır (Berktaş, 2009: 58-59). Görüşülen kadınların bu ilişkilendirmeye katılımlarını görmek için, kadınlara “Kadın ve erkek arasında akıl bakımından doğuştan gelen farklılıklar var mıdır?” sorusu sorulmuştur. Kadınların yarısından fazlası, kadın ve erkek arasında akıl bakımından doğuştan gelen farklılıkların olmadığını düşünmektedir (15 cevap).

Kadın ve erkek arasında akıl bakımından doğuştan gelen farklılıklar olmadığını düşünen kadınlar arasında kasabada yaşayan kadınlar daha yoğundur (Köy: 4 cevap, Kasaba: 11 cevap). Ayla (69, Kasaba) kocası 1967 yılında yurt dışına göç ettikten sonra 14 yıl kocasının geniş ailesi ile birlikte yaşamıştır. 4 yıl yurt dışı tecrübesi bulunmaktadır. Ayla kadın ve erkek arasında akıl bakımından cinsiyetlerine bağlı olarak bir fark olmadığını, erkeklerden akıllı kadınların da olduğunu şu şekilde dile getirmektedir. “Kadın, erkek akıl bakımından eşit. Her insan eşit değil. Kimisi akıllı çıkar. Bazı kadınlar bazı erkeklerden de akıllı olabilir. Beceren erkek var, beceremeyen kadın var.”

Esmâ (65, Kasaba) kocası 1969 yılında yurt dışına göç ettikten sonra 10 yıl kasabada kocasının geniş ailesi ile birlikte yaşamıştır. 12 yıl yurt dışı tecrübesi vardır. Esmâ erkeğin daha akıllı olduğu durumları eğitime bağlamakta ve erkeğin “cahil” kadından daha akıllı olduğunu ifade etmektedir. Ancak artık bu durumun değiştiğini ve kadın-erkeğin aynı görevleri aldığını şu şekilde eklemektedir. “Biz cahillerde var da, şimdi yok. Şimdi kadın da pilot olabiliyor, kadından da doktor olup ba, kadından da şoför olup ba, adamdan da. Aynı görev ortak hindi.”

Melek ve Özlem ise kadınların da düşündüğünü ama düşündüklerini söylemedikleri için erkeklerin kadınların “düşünemediğini” sandığını ifade etmektedir. Melek (49, Köy) kocasının yokluğunda 1979 yılından itibaren 3 yıl kendi ailesinin yanında yaşamıştır. Melek düşüncelerini şu şekilde ifade etmektedir. “Akıl bakımından aslında bir fark yoktur. Kadınlar da düşünüyor aslında. Ama erkeklere göre kadın düşünemez. Düşünür ama belli etmez.” Özlem (49, Köy) ise kocasının yokluğunda 1986 yılından itibaren 3 yıl ayrı hanede yaşamıştır. Özlem kadının da evin idaresini düşündüğünü ama bu düşüncelerini dışa yansıtmadığını şu şekilde dile getirmektedir. “Erkek evin idaresini düşünür. Mesela kadın da düşünür ama söylemez. Söylemeyince kadın düşünmez sanar erkekler. Ama kadın da düşünür.”

Duygu ve Behiye ise kadınların erkeklerden daha akıllı olduklarını düşünmektedir. Behiye (62, Kasaba)’nin kocası 1967 yılında yurt dışına göç etmiştir. Aradan geçen sürede Türkiye’ye dönmemiştir ve Behiye’den boşanmak istemektedir. Behiye ise kocasının boşanma talebini kabul etmemekte ve 42 yıldır kocasından ayrı yaşamaktadır. Behiye, kadınların erkeklerden daha akıllı olduğunu “Daha adamlardan fazla karıların akli. Adamların hiç akli yok. Adamların akli mikrop işlere eriyor. Çoğu öyle” diyerek dile getirmektedir. Duygu (54, Kasaba) ise kocası yurt dışına göç ettikten sonra 18 yıl Denizli’de yaşamış ve 2005 yılında boşandıktan sonra kasabaya tekrar dönmüştür. Duygu kadınların akıllı olduğunu ve erkekleri yönettiğini düşünmekte ve bir dini hikaye ile bu durumu şu şekilde açıklamaktadır.

“Erkekle kadın akıllı olması lazım. Akıllı zaten kadınlar. Adamlar zaten nereye yönetirse oraya gidiyor. Kadınlar akıllı. Bizim ilk validemiz kim? Peygamber efendimizin eşi Hatice validemiz Hıristiyan. Müslüman oldu, adamı yönetti. Mesela peygamberlik geldi. Geldi karısına ört beni dedi. Sığındı O’na. Karısına sığındı O. Anlatabildim mi? Sen bunları benden daha iyi biliyorsun. Okuyosun bunları. Naptı? Açıl dedi. Seni dedi Allah’tan bişi gelmiş dedi. Melekler gelmiş sene dedi. Konuşmuş dedi kadın. Ondan sonra kadın akıllı olmamı hiç. Adamları yöneten kadınlardır. Akıllı olcen toperlicen.”

Erkek ile kadın arasında akıl bakımından farklılıkların olduğunu düşünen kadınlar ya doğrudan erkeğin kadından daha akıllı olduğunu söylemekte ya da erkeğin çok gezdiği ve eğitim aldığı için kadından daha akıllı olduğunu ifade etmektedirler. Bu gruptaki kadınların çoğunluğu köyde yaşamaktadır (Köy: 6 cevap, Kasaba: 3 cevap).

Erkeklerin daha akıllı olduğunu düşünen kadınlar düşüncelerini şu şekilde ifade etmektedirler. “Erkekler çok akıllı, kadınlardan fazla çalışır. Akılda da duyguda da erkekler birincidir.” , “Erkek akıllı olur. Tabii kadın yalnız kaldı mı sorumluluk kadındadır. Erkek varsa erkektedir. Kadın damda bir inek. Nasıl ineğin suyunu, samanını koyuyon, erkek de kadını besler.”, “Erkek daha bilgili olmalı. Kadın ne kadar bilse erkek kadar üstün olmaz, akıllı ermez.”, “Erkek akıllıdır azcık. Bizler dediğimizi diyip duruyor.”

Erkeklerin çok gezmeleri ve eğitim almaları nedeniyle kadınlardan daha akıllı olduğunu düşünen kadınlar da bulunmaktadır. Bu kadınlar düşüncelerini şu şekilde dile getirmektedir. “Adam kısmının akıllı fazla olur. Ora bura gidiyor”, “Erkeğin kafası ayrı. Ben cahilim. Televizyonu açtım mı dedeye sorarım.”, “Gine erkek hõle akıllı olma mı canım. Biz nereye gidip ba. Gezenle gezmeyen bir olur mu? Bizler evden çıkmeyoz.”, “Ne kadar olsa erkek akıllı, üstün oluyor. Cahiliz, okusak biz de oluruz da. Benim matematiğim iyidir.”

3.3.4.5. ERKEK OLMANIN AYRICALIKLARI

Görüşülen kadınlara “Erkeklerin bazı konularda kadınlara göre daha ayrıcalıklı bir konumda olduğunu düşünüyor musunuz?” sorusu sorulmuştur. Bu soruya cevap vermekte zorlanan kadınlara ise soru “Ah keşke erkek olsam dediniz mi hiç?” şeklinde sorulmuştur. Kadınlar bu düşüncelerini şu şekilde ifade etmektedir:

Ayla (69, Kasaba):

“Sıkıldığın zaman. Nerde başın sıkılır edemezsen. İşini bilemediğin zaman erkek olsam diyorsun.”

Esmâ (65, Kasaba):

“Ben deyom hiç kadınlıktan memnun değilim. Şimdi erkekler yatıp uyuyor, dinleniyor. Sen de yatmak yok. Bulaşık yıkayıveren, evi temizleyen. Hiçbir şey bulamazsan bir örgü alıyon, bişeyler yapıyon. Kadınlıktan memnun değilim. Erkeklerde bi problem yok.”

Behiye (62, Kasaba):

“Abovv. Doğdum doğalı diyorum ben erkek olsam diye. Erkek olsam melek gibi olurum. Karıma, çocuklarıma gül gibi bakardım. Her zaman diyorum. Böyle işlerim bitmiyor. Pazara gidemiyorsun. E karısın gidemiyorsun pazara. İşe gidemiyon. İşe gitcem aslında çalışacak bi yer olsa. Bu yaşımda olsam da gidicem.”

Begüm (48, Nikfer):

“Olmamı, değil mi? Beyim İsviçre’ye gidesiye oldu. Ah ben erkek olmalıydım. Oğlum küçükken kayınpederine bişey buyuramazsın. Ah ki erkek olmalıydım ki, ben gitmeliydim dedim.”

Özlem (49, Köy):

“Erkekler her yerde üç dört saat oturabilir. Ama kadın oturamaz. Evini, yemeğini, işini düşünür. Hep kadın çeker rezilliği, erkek rahat.”

Reyhan (74, Köy):

“Erkeklik daha iyi. Erkek yalnız her yere gider. Kadın kısmı bir yere gidemez.”

Makbule (44, Köy):

“Evde sıkılıyorum. Çocuk bakcan, ev temizlicen, yemek yapcan derken. Erkekler kahveye gidip oturuyor. Keşke erkek olsaydım. Bu ev işleri zor geleseye.”

Nermin (58, Köy):

“Oldu. Bir iş zor geldiği zamanlar. Başına bir iş geldiği zamanlar. Mesela Tavas’a gidersin. Gireceğin, çıkacağın yeri bilemezsin. Yer bilemezsin. Erkek gibi gezsem dediğim zamanlar oldu.”

Kevser (74, Köy):

“Adam içer içer gelir döver. Böle sıkıntıda kaldım mı erkek olsam derim. Şimdi iyiyim. Beyimin aylığını yiyom, iyiyim.”

Leyla (48, Köy):

“Erkeklerin ocağı tütsün. (Bu köyün) kadınları esir. Esir yaşıyorlar. Erkekler kavağın dibine oturup, Amat böyle, Memet böyle... Kadınlar napcak tarlada çalışıyo. Kadın çalışıyo hep.”

Ataerkil ideolojinin en önemli araçlarından biri olan “erkek ayrıcalıkları” sayesinde erkekler, özel ve toplumsal alanlarda sınırsız ve sorgulanamaz bir biçimde yaşamaktadırlar (Bozok, 2010). Görüşülen kadınların yarısından fazlası, erkeklerin kadınlara göre daha ayrıcalıklı bir konumda olduklarının farkındadır ve arada sırada erkek olmayı dilemektedir (Köy: 8 cevap, Kasaba: 7 cevap). Kadınların, erkeklerin ayrıcalıklı olduğunu düşündüğü alanlar, tam da kendilerinin kısıtlandıkları alanlardır. Görüşülen kadınlar, yukarıda kendi ifadelerinde de görüldüğü gibi, erkeklerin iş yükünün daha az olduğunu, istedikleri yere korkmadan ve yalnız gidebildiklerini, sorunlarını daha kolay çözebildiklerini ve pek çok şeyi daha iyi bildiklerini, sözlerini dinlettiklerini, araba kullanabildiklerini, “içip içip” dayak atabildiklerini düşünmektedirler.

Öte yandan bazı kadınlar, erkek ve kadın olmanın bir şeyi değiştirmedığını, her ikisinin de zor yaşadığını, erkeklerin kadınlara göre daha ayrıcalıklı bir konumda olmadıklarını ifade etmektedir (5 cevap). Kadınlar bu düşüncelerini “Erkek olsan da aynı, kadın olsan da rezillikte.” ve “Cenab-ı Allah bizi öyle yaratmış, O’nu öyle yaratmış. İkisi de zor teyzem.” şeklinde dile getirmektedirler.

SONUÇ

İnsan evriminin ilk aşamalarından itibaren bir hayatta kalma stratejisi olarak uygulanan göç, özellikle son 50 yıldır ekonomik, sosyal ve toplumsal etkileri nedeniyle hem sosyal bilimlerin hem de politikanın ilgisini çekmektedir. Türkiye’de 1960’lı yıllarda başlayan ve öncelikle Batı ve Kuzey Avrupa ülkelerine doğru yönelen işgücü göçü, günümüzün uluslararası göçlerinin temelini oluşturan önemli adımlardan biridir. Türkiyeli binlerce kadın ve erkeğin göçü, geride bıraktıkları sosyo- ekonomik bağlamı ve sosyal ilişkileri değişime uğratmıştır. Bu değişimler zincirleme göçler, aile birleşmeleri ve evlilik göçleri gibi farklı göç tiplerini ortaya çıkararak göçün devamlılığını sağlamıştır. Türkiye’deki uluslararası göçlerle ilgili literatüre bakıldığında “aktif” bireylere verilen önem ve ekonomik etkileri nedeniyle çoğunlukla göçmenlere odaklanan çalışmaların yer aldığı görülmektedir. Ancak uluslararası göç süreci, hedef ülkelerin ve göç edenlerin yanı sıra, köken ülkeyi ve göç etmeyenleri de kapsamakta, etkilemektedir. Türkiye’nin uluslararası işgücü deneyiminin özellikle ilk 30 yılında, artan kadın göçmen oranına rağmen, anlaşmalar, konuk işçi uygulamaları, düzensiz göçler ve namus / ahlak kodları nedeniyle erkek göçmenler baskındır. Köken ülkeye ve göç etmeyenlere vurgu yapıldığında, erkeklerin baskın olduğu bu göç dalgalarında, geride kalan kadınlar önem kazanmaktadır.

Bu çalışma ile literatürdeki bazı boşlukların doldurulması amaçlanmıştır. Öncelikle yukarıda da ifade edildiği gibi, çalışmanın merkezine göç edenler yerine, literatürde daha az çalışılmış olan köken ülkede kalanlar, kadınlar alınmıştır. Ardından feminist göç teorilerinin vurguladığı toplumsal cinsiyet ile iç içe geçmiş bir göç sürecinden yola çıkılarak geride kalan kadınlara, toplumsal cinsiyet bağlamında odaklanılmıştır. Kadınların, kocalarının göçü öncesinde ve sonrasında yaşadıkları hane halkı tipindeki değişimler, göç etme kararına ve mali kararlara katılımları, kamusal alana katılımları ve haneleri içindeki cinsiyete dayalı işbölümü irdelenmiştir. Toplumsal cinsiyet’e dair algı ve kanaatler bölümünde ise kadınların “kadınlık” ve “erkeklik”i nasıl kurguladıkları, cinsiyete dayalı işbölümünü,

erkeklerin ayrıcalıklarını, aklın ve özgürlüğün kadın ve erkek için farklılaşmasını nasıl değerlendirdikleri ele alınmıştır.

Çalışmanın bulguları, Denizli'nin bir kasaba ve iki köyünde ikamet eden 30 geride kalan kadınla yapılan görüşmeler sonucunda ortaya çıkmıştır. Kısa süren ve yeterince bilgi edinilemeyen görüşmeler iptal edilmiş ve görüşme sayısı 26'ya düşürülmüştür. Kadınlara kapalı ve açık uçlu sorulardan oluşan görüşme formu esnek bir biçimde uygulanmıştır. Çalışma, örneklem sayısı ve nitel veri nedeniyle istatistiki genelleme ve mutlak doğrulardan bahsetme amacı taşımamaktadır. Sadece Denizli'nin iki köy ve bir kasabasında geride kalan kadınların fotoğrafını çekmektedir.

Görüşülen kadınların genel özelliklerine bakıldığında, tüm kadınların doğum yerlerinin ikamet ettikleri köy veya kasaba olduğu görülmektedir. Yaşları 44 ile 85 arasında değişmektedir. 15'i evli, 7'sinin eşi ölmüş ve 4'ü kocasından ayrılmıştır. Çocuk sayıları 1 ile 12 arasında değişmektedir (Ortalama 4,5). 20 kadın hiç okula gitmemiştir. Bir kadın ilkokul terk ve 5 kadın ilkokul mezunudur. Görüşmenin yapıldığı tarihte, 10'u yalnız, 13'ü çekirdek aile, 3'ü ise geniş aile ile yaşamaktadır. 20'si çalışmamakta, 6'sı çalışmaktadır. Çalışan kadınlar tarlada çalışmakta, hayvanların bakımı ile ilgilenmekte ve dokuma yapmaktadır. Şu anda çalışmayan kadınların hepsi, daha önce tarlada çalışmışlar ve hayvanların bakımı ile uğraşmışlardır.

Sahada yapılan görüşmelerde, 1970'li yıllardan sonra göç eden erkeklerin görece daha az olduğu, çoğunlukla "turist" olarak göç ettikleri ve kısa süre sonra Türkiye'ye geri döndükleri vurgulanmıştır. Bu nedenle örnekleme 1960'lı yıllarda göç eden erkeklerin karıları daha fazla sayıda yer almaktadır. Görüşülen kadınların 17'sinin kocası 1960- 1969 yılları, 9'unun kocası 1970- 1989 yılları arasında yurt dışına göç etmiştir. Kadınlar, kocalarının göç etme nedenini genellikle, yoksulluğa ve parasızlığa bağlamaktadır. Kadınlar, kocalarının yokluğunda 1 ile 42 yıl arasında değişen sürelerde köy ve kasabalarında yaşamıştır (Ortalama 14,3 yıl). Görüşmenin

yapıldığı tarihte bir kadın kocası henüz dönmediği, 4 kadın ise kocaları ile maddi / manevi ilişkilerini kestikleri için hala “kocasız” bir hayat sürdürmektedir.

Görüşmelerden elde edilen bilgilere bakıldığında, kocaların göçü ile birlikte kadınların hayatında değişen ve değişmeyen alanların olduğu görülmektedir. Kadınların içinde yaşadıkları hane halkı tipi, göç ile birlikte değişim gösteren alanlardan biridir. Kadınlar, göç öncesinde kocalarının geniş aileleri ile birlikte yaşamaktayken, kocalarının göçü sonrasında ayrı hanede yaşama eğilimi göstermektedir. Kocaları yurt dışına göç ettikten sonra ayrı hanede yaşamaya başlayan kadınlar, çocukların okutulması için şehre taşınma, geniş ailede meydana gelen problemler veya ayrı hanenin kurulması için gerekli paranın sağlanması gibi nedenlerle, kocalarının geniş ailesinden ayrılmıştır. Ancak kadınların ayrı haneye geçişinin, kadınlar için tam bir bağımsızlık ve özgürleşme getirmediği de görülmektedir. Kocalarının yokluğunda ayrı hanede yaşayan kadınların yarısı, geceleri evlerinde birinin kalarak kendilerine refakat ettiğini ifade etmektedir.

Göç etme kararını çoğunlukla kocaların verdiği, kocaların göç etme kararını verirken kadınların yarısından fazlasından fikrini almadığı, kadınların kocaları ile birlikte göç etmek isterken çeşitli nedenlerden dolayı Türkiye’de kaldıkları görülmektedir. Bu açıdan görüşülen kadınlar, kocalarının göç etme ve kendilerinin Türkiye’de kalma kararına aktif olarak katılmamaları yönünde bir eğilim göstermektedir. Kadınlar, kocaları ile birlikte göç etmek isterken çocuk/yaşlı bakımı, düzensiz göç ve belirsizlik, kocanın götürmemesi, kadınların gitmemesi, yurt dışının kadınlara uygun bir yer olmaması ve ekonomik problemler nedenleriyle Türkiye’de kaldıklarını belirtmektedir.

Kadınların büyük bir bölümünün kocalarının, yurt dışından kendilerine para gönderdikleri saptanmıştır. Kocaları yurt dışındayken kendilerine para gönderilen kadınların yarısından fazlası, paranın doğrudan kendilerine gönderildiğini ifade etmektedir. Para havalesinin kime gönderileceği konusunda, kadının kocasının yokluğunda birlikte yaşadığı hanenin etkili olduğu görülmektedir. Para havalesinin, ayrı hanede veya kendi ailesi ile birlikte yaşayan kadınlara, genellikle doğrudan

gönderildiği görülmektedir. Kocasının geniş ailesi ile birlikte yaşayan kadınların ise yarısına para havalesi doğrudan, yarısına ise başkaları üzerinden gönderilmiştir. Para havalesinin bir başkasına yapıldığı durumlarda ise, her zaman bir erkek ön plana çıkmaktadır. Para, kocanın babasına veya kocanın erkek kardeşine gönderilmektedir. Kocanın erkek kardeşine gönderilen paralar görüşülen kadınlara verilmektedir. Ancak kayınbabaya gönderilen paralar kayınbabada kalmaktadır.

Kendisine para gönderilen kadınların yarısından fazlası kocalarının gönderdiği paranın çok az olduğunu, sadece “boğazlarına” yettiğini ve hayatlarında herhangi bir değişiklik yaratmadığını belirtmiştir. Bu durum ise para havalesinin doğrudan kadınlara gönderilmesinin de kadının mali kararlara katılımında bir artış getirmedeğini göstermektedir. Kadınlar kendilerine gönderilen az miktardaki para havaleleri ile ancak geleneksel kadın alanı olarak görülen yiyecek harcamalarını kontrol edebilmektedir. Öte yandan kocalarının yurt dışından gönderdiği para ile hayatının değiştiğini vurgulayan kadınlar da bulunmaktadır. Bu kadınlar, çoğunlukla ayrı hanede yaşamış ve kocalarının gönderdiği para havaleleri ile tarlada çalışmayı bırakmışlardır. Ancak kadınların ev dışı üretimden tamamen ayrılmalrı, kocalarının üretiminin karşılığını vermeyen tüketiciler olarak algılanmalarını kolaylaştırmıştır. Bu durum ise, üzerlerindeki ataerkil baskıyı daha da arttırmıştır.

Görüşülen kadınların hayatında, “uzak” bir yere giderken kocalarından izin almak, önemli gerekliliklerden birini oluşturmaktadır. Kocanın göçü, bu gerekliliği esnetmemekte, hatta bazı durumlarda sertleştirmektedir. Kadınlar, kocalarının göçü sonrasında da herhangi bir yere giderken, genellikle kocalarından izin almaya devam etmektedir. Kocalarının yokluğu aynı zamanda izin alınması gereken farklı figürleri de ortaya çıkarmaktadır. Kadınlar kocalarının yanı sıra, genellikle kayınbaba ve kayıinvalidelerinden de izin aldıklarını ifade etmektedir. Bu açıdan kamusal alana çıkışta, kadının tam ve tartışılmaz bir karar verme yetkisine sahip olmadığı, bu sürecin pürüzlü olabileceği görülmektedir. İzin alma konusunda birlikte yaşanan hane halkı tipinin de etkili olduğu söylenebilir. Kocalarının yokluğunda geniş ailede yaşayan kadınların çoğunluğu herhangi bir yere giderken birinden izin almaktadır. Ayrı hanede yaşayan kadınlarda ise, bu zorunluluk biraz esnemekte ve kadınların

yalnızca yarısı, herhangi bir yere giderken izin aldıkları birinin olduğunu belirtmektedir.

Pazara gitmek, köy / kasaba içi hareketlerinde kadınlar için üzerinde durulması gereken bir noktadır. Kadınlar, kocalarının göçü öncesinde ve sonrasında pazara gitmediklerini ifade etmektedir. Kadınların pazar alışverişlerini kayınbabaları, kayınvalideleri, babaları, erkek kardeşleri veya erkek çocukları yapmaktadır. Ancak alışveriş yapacak kimsenin bulunamadığı durumlarda veya kocanın uzun süreli yokluğunda kadınlar pazara gitmektedir. Görüşmeler esnasında, kadınların kamusal alana çıkışları konusunda, kadınlar arası ilişkilerin de etkili olduğu görülmüştür. Göç sonrasında kadınların kocasız olarak yaşamaları, özellikle evliliklerini resmi veya gayri resmi olarak sonlandırılmış olmaları, komşuluk ve arkadaşlık ilişkilerini değiştirmektedir. Görüşülen kadınların bir kısmı ‘kocasız’ olmaları nedeniyle, diğer kadınlar tarafından dışlandıklarını, ev dışına çıkışlarının sürekli sorgulandığını, “erkekli” evlere gezemeye gidemediklerini, dedikodu nedeniyle bakkala gitmeye dahi çekindiklerini ve sosyal hayatlarının kısıtlandığını dile getirmektedir.

Kadınların köy / kasaba dışına çıkışları ise kocalarının yurt dışına göç etmesi ile birlikte artmaktadır. Kadınların kocalarının göçü sonrasında köy dışına çıkışlarında üç nokta göze çarpmaktadır. Kadınlar, kocalarının yurt dışına gitmesi ile köy dışına çıktıklarını, genellikle çok uzak olmayan mesafelere gittiklerini ve yanlarında kendilerine refakat eden birinin bulunduğunu belirtmektedir.

Cinsiyete dayalı işbölümü ele alındığında ise, göç öncesinde ve sonrasında yeniden üretimin faaliyetlerinin her zaman kadının sorumluluğunda olduğu görülmektedir. Kadınlar, ev işlerinin kendilerinin işi olduğunu ve kocalarının bu işle meşgul olmadığını vurgulamaktadır. Geleneksel olarak erkek alanı olarak görülen işlerin yürütülmesinde de, göç ile birlikte keskin bir değişim görülmemektedir. Kadınlar kocalarının yokluğunda, erkek faaliyetleri olarak varsayılan işleri üstlenerek toplumsal cinsiyet rollerinde değişimi deneyimlememişlerdir. Görüşülen kadınların yaklaşık yarısı, kocalarının göç etmeden önce yaptıkları işleri yapması veya kendilerini yönlendirmesi için babaları, kayınbabaları, erkek kardeşleri, yeğenleri ile

anlaştıklarını belirtmektedir. Bahsedilen kişilerin, görüşülen kadınlara pazar alışverişi, odun kırma, banka işleri ve tütün satışı gibi işlerinde yardımcı oldukları görülmektedir.

Kadınların çoğunluğunun, cinsiyete dayalı işbölümü ve kişilik özellikleri konusunda ataerkil kodları taşıdıkları görülmektedir. Kadınlar, bir kadının elinin iş tutmasından, tertipli ve çalışkan olmasından, ev işi yapmasından ve çocuk bakmasından bahsetmektedir. Ardından bir kadının uyumlu olması, söz dinlemesi, temiz huylu olması, kocasına saygılı olması, fedakar olması gerektiğini dile getirmektedirler. Öte yandan, özellikle kasabada oturan ve kocalarının yokluğunda ayrı hanede kalan kadınların bazıları, bir kadının okuması, iş ve sigorta sahibi olması, kendi işini kendi başına halledebilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Kadınlar, “erkekliği” ise gelir getiren işlerde çalışmak, iyi gelir sahibi, koruyucu, çalışkan olmak ve kötü alışkanlık sahibi olmamak ile ilişkilendirilmektedir.

Kadınların cinsiyete dayalı işbölümü konusundaki düşünceleri günlük hayatta uygulanan işbölümü kadar keskin değildir. Kadınlar, cinsiyete dayalı mevcut işbölümünün mutlak olmadığını ve sınırları arasında geçişkenliğin mümkün olduğunu düşünmektedirler. Kadınlar arasında, erkek ve kadın işlerinin ayrı olduğunu ancak birbirlerinin işlerini yapabileceklerini düşünme eğilimi gözlenmektedir. Öte yandan bazı kadınlar daha kesin ifadelerle, işlerin kadın işi ve erkek işi olarak ayıramayacağını, herkesin her işi yapabileceğini vurgulamışlardır. Ancak kadınlar çoğunlukla kadın ve erkeğin birbirlerinin işlerini yapabileceklerini düşünseler de, çocukları üzerinden cinsiyete dayalı işbölümünü devam ettirmektedirler. Kız çocuğu olan kadınların hepsi kızlarından günlük işlerinden yardım aldıklarını söylemektedir. Yardım alınan işler temizlik ve yemek yapmak, bulaşık ve çamaşır yıkamak gibi ev işleri, tarla işleri, hayvan bakımı ve çocuk bakımındır. Oğlan çocuğu olan kadınlar da günlük işlerinde oğullarından yardım almaktadır. Ancak oğlan çocuklarından yardım alınan işler, kız çocuklarından yardım alınan işlerden farklıdır. Kadınlar, oğlan çocuklarından tarla ve bahçe işleri ile ilgilenmek, odun kesmek, bakkal/pazara gitmek, hayvan bakmak gibi kadınların “dış işler” olarak adlandırdıkları işlerde yardım almaktadırlar.

Örnekleme, kadın ve erkeğin hak ve özgürlük bakımından eşit olması gerektiğini düşünen kadınlar çoğunluğu oluşturmaktadır. Kadınlar, kadınların özgür bir biçimde yaşayamadığını eleştirerek dile getirmektedir. Kadınların evde oturduğunu, erkeklerin izin almadan ve korkmadan istedikleri yere gidebildiklerini, erkeklerin kadınları kendileriyle eşit görmeyip baskı altına aldıklarını ifade etmektedirler. Ancak kadınların kız ve erkek çocuklarına sundukları özgürlük alanının birbirinden farklı olduğu görülmektedir. Kız çocuğu olan kadınların *çoğunluğu*, kızının farklı bir şehirde okumasına izin vereceğini belirtmektedir. Oğlan çocuğu olan kadınların ise *hepsi*, oğullarının farklı bir şehirde okumasına izin vereceklerini söylemektedirler. Bu konuda tereddüt eden bir kadına rastlanmamıştır.

Görüşülen kadınların yarısından fazlası, kadın ve erkek arasında akıl bakımından doğuştan gelen farklılıkların olmadığını düşünmektedir. Kadınlar genel olarak, aklın kişiye göre değiştiğini, cinsiyete dayalı olmadığını düşünmektedir. Erkek ile kadın arasında akıl bakımından farklılıkların olduğunu düşünen kadınlar ise, ya doğrudan erkeğin kadından daha akıllı olduğunu söylemekte ya da erkeğin çok gezdiği ve eğitim aldığı için kadından daha akıllı olduğunu ifade etmektedirler.

Toplumsal cinsiyet algı ve kanaatleri bölümünde üzerinde durulan son nokta ise kadınların, erkeklerin ayrıcalıklı bir konumda olduklarını düşünüp düşünmemeleridir. Görüşülen kadınların, erkeklerin kadınlara göre daha ayrıcalıklı bir konumda olduklarını düşünme veya arada sırada erkek olmayı dileme eğilimlerinin olduğu görülmektedir. Kadınlar erkeklerin ayrıcalıklarından bahsederken cinsiyete dayalı işbölümü, kamusal alana çıkış, iktidar ve tahakküm hakkına değinmektedir. Kadınlar, erkeklerin iş yükünün daha az olduğunu, istedikleri yere korkmadan ve yalnız gidebildiklerini, sorunlarını daha kolay çözebildiklerini ve pek çok şeyi daha iyi bildiklerini, sözlerini dinlettiklerini, araba kullanabildiklerini, “içip içip” dayak atabildiklerini düşünerek erkeklerin daha ayrıcalıklı bir konumda olduklarını ifade etmektedirler. Bu açıdan görüşülen kadınlar, toplumsal cinsiyete dayalı hiyerarşinin farkındadırlar.

Bu çalışmadan kesin sonuçlar çıkarmak mümkün değildir. Ancak çoğunluğun içinde yer almayan kadınları da aklımızın bir köşesinde tutarak, genel bir eğilimden bahsedilebiliriz. Uluslararası göç sürecinde geride kalan kadınlara bakıldığında toplumsal cinsiyet rollerinin, göç ile birlikte değişen sosyal ve ekonomik bağlama rağmen, değişime direnç gösterdiğini söyleyebiliriz. Kadınların, kocalarının yokluğunda çekirdek aileleri ile birlikte ayrı haneye geçmeleri, gecelerini bir “koruyucu” eşliğinde geçirmeleri nedeniyle tam bağımsızlığı getirmemiştir. Kadınlar, kendilerine gönderilen az miktardaki para havaleleri ile yine geleneksel kadın alanı olarak kabul edilen yiyecek harcamalarında rol almışlar, erkek alanı olarak kabul edilen büyük harcamalardan, birikimden, tarla ve arsa alım-satımından uzak tutulmuşlardır. Kadınların “dışarı” çıkışlarında da izin alma gerekliliği yok olmamış, pazara gitmek başka bir erkek akrabaya aktarılmış ve kadınların köy / kasaba içi hareketleri kimi zaman “dedikodu” ile kısıtlanmıştır. Cinsiyete dayalı işbölümünde ise yeniden üretim işleri her zaman kadının olmuş, “dış işler” kocanın yokluğunda bir erkek akrabaya devredilmiştir. Kadınlar toplumsal cinsiyet rollerinde belirgin değişimi köy/kasaba dışına daha fazla çıkararak yaşamışlardır. Ancak bu çıkışlarda göze çarpan nokta, kadınların yine yalnız bırakılmaması ve kendilerine refakat edilmesidir.

Bu çalışmanın en ilgi çekici bulguları, kadınların toplumsal cinsiyet algı ve kanaatlerinde ortaya çıkmıştır. Kadınların deneyimledikleri “kocasız” dönemde ve sonrasında toplumsal cinsiyet rollerinde belirgin bir değişim görülmezken, toplumsal cinsiyet algıları geleneksel ataerkil kodlardan farklılaşmaktadır. Kadınların algıları, kadınlık ve erkeklik kurgularında ataerkil kodları yansıtmakla beraber; cinsiyete dayalı işbölümü, hak ve özgürlük ayrımı, akıl / beden ikiliği ve erkek ayrıcalıkları konularında farklılaşmakta ve mevcut “düzen”e eleştiri getirmektedir. Kadınlar çoğunlukla cinsiyete dayalı işbölümünün sınırlarını yumuşatmakta, aklın erkeklerle ilişkilendirilmesine katılmamakta, erkek ayrıcalıklarının farkında olup eşitlik talep etmektedirler.

Bu çalışmadan karar alıcılar ve konu ile ilgilenen sivil toplum kuruluşları için öneriler de çıkarılabilir. Öncelikle bu bölgede kadınlar, yeniden üretim faaliyetlerinde ve kendi tarlalarında ücretsiz aile işçileri olarak veya başkalarının tarlalarında düşük ücret karşılığında, sigortasız çalışmaktadır. Kadınların maddi olarak kocalarına bağımlı olmaları, kadınların güçlenmesinin önünde engel oluşturmaktadır. Güçlenmenin ötesinde, özellikle yurt dışına göç eden kocaları tarafından terk edilen kadınların, evsiz, parasız ve sigortasız kalmaları hayata tutunmalarını zorlaştırmaktadır. Feminist hareketin ve teorinin, özellikle kırsal alanda yaşayan “ev kadınlarını” ve ücretsiz aile işçilerini de kapsayan alternatif çözümler ve talepler üzerinde durması gerekmektedir. İkinci olarak, kocaları tarafından terk edilen kadınlar, hukuk danışmanlığına ve ücretsiz avukatlara ihtiyaç duymaktadır. Görüşülen kadınlar, maddi yetersizlikler, köy / kasaba dışına çıkmaya korkmak, umutsuzluk gibi nedenlerle yasal haklarını öğrenmek ve başvuruda bulunmak için bağlı bulundukları kente gitmekte zorlanmaktadırlar. Bu açıdan barolara bağlı Kadın Hakları Komisyonları’nın ücretsiz danışmanlık hizmetlerini, yasal haklar eğitimlerini ve kadınlara yönelik diğer faaliyetlerini, kırsal alan kadınları için farklı biçimlerde kurgulaması gerekmektedir. Bu noktada, kente gelmekte zorlanan veya kente gelmesi engellenen kırsal alan kadınları için “gezici hukuk büroları” oluşturularak, danışmanlık hizmetlerinin ve yasal haklar eğitimlerinin yaygınlaştırılması ilk adım olarak düşünülebilir. Son olarak, görüşülen kadınların toplumsal cinsiyet algılarının geleneksel ataerkil kodlardan farklılaşması, ataerkil kültürdeki değişimin potansiyeline işaret etmektedir. Feminist teoride sıkça sorulan “hangi kadın” sorusuna paralel olarak, feminist hareket “kentsel kadın”ın yanı sıra “kırsal kadın”ı da hedefleyerek ve kendi içine alarak bu potansiyeli iyi değerlendirmelidir.

Bu çalışma, literatürdeki boşlukları doldurmanın ve bazı önerilerde bulunmanın yanı sıra, sınırları itibarıyla gelecek çalışmalar için de yol göstericidir. Öncelikle, feminist metodolojinin vurguladığı gibi sahada daha fazla zaman geçirilerek, kadınların dile getirmediklerini gözlem yoluyla yakalamak veya oluşturulan samimiyet sonrasında bilgiye daha derinlemesine ulaşmak mümkün olacaktır. Görüşme formunda erkek şiddetiyle ilgili sorular yer almasa da, kadınların psikolojik, ekonomik ve zaman zaman bedensel erkek şiddetine maruz kaldıkları

anlaşılmaktadır. Şiddet, toplumsal cinsiyet tabakalaşmasına işaret etmekte; cinsiyetler arasındaki hiyerarşiyi yeniden üreten ve pekiştiren bir araç olarak kullanılmaktadır. Bu nedenle, bu konuya değinmemenin çalışmanın en önemli eksikliklerinden biri olduğu söylenebilir. Konu ile ilgili gelecek araştırmalarda şiddet konusunun da ayrıca üzerinde durulması önerilebilir. Örneklemin niteliksel olarak genişletilmesi de konu ile ilgili daha derin analizleri mümkün kılacaktır. Örneğin, topluluktaki kocası hiç göç etmemiş kadınlarla da görüşmeler yapılarak, göçün etkisi karşılaştırmalı bir biçimde incelenebilir. Odak noktasını kadınlardan erkeklere de çevirerek, göç ve toplumsal cinsiyete dair daha kapsamlı bilgiye ulaşılabilir. Araştırmanın yapıldığı köy ve kasabada sayıca az da olsa karısı yurt dışına göç etmiş erkeklerin de var olduğu ifade edilmiştir. Türkiye’deki kadın göçünün, kocalar ve çocuklar üzerindeki etkisi de incelenmeyi bekleyen bir alan olarak karşımızdadır.

KAYNAKÇA

- Abadan-Unat, Nermin: “Turkish Migration to Europe (1960-1975): A Balance Sheet of Achievements and Failures,” **Turkish Workers In Europe 1960-1975: A Socio-Economic Reappraisal**, Ed: Nermin Abadan-Unat and contributors, Leiden, E.J. Brill, 1976, pp. 1-44.
- Abadan-Unat, Nermin: “Implications of Migration on Emancipation and Pseudo-Emancipation of Turkish Women,” **International Migration Review**, Vol.11, No.1, 1977, pp. 31-57.
- Abadan-Unat, Nermin: **Bitmeyen Göç: Konuk İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2002.
- Abadan-Unat, Nermin: “Türk Dış Göçünün Aşamaları: 1950’li Yıllardan 2000’li Yıllara,” **Kökler ve Yollar: Türkiye’de Göç Süreçleri**, Ed: Ayhan Kaya, Bahar Şahin, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007, s. 3-18.
- Acar-Savran, Gülnur: **Beden Emek Tarih: Diyalektik Bir Feminizm İçin**, İstanbul, Kanat Kitap, 2004.
- Acar-Savran, Gülnur,
Nesrin Tura Demiryontan: **Kadının Görünmeyen Emeği: Maddecî Bir Feminizm Üzerine**, İstanbul, Yordam Kitap, 2008.
- Akgündüz, Ahmet: **Labour Migration from Turkey to Western Europe, 1960-1974: A Multidisciplinary Analysis**, Aldershot, Ashgate, 2008.
- Akpınar, Aylin: “İsveç’te Yaşayan Türk Kadınlarının Sosyal İlişki Ağları, Evlilik ve Boşanma Durumları,” **Kökler ve Yollar: Türkiye’de Göç Süreçleri**, Ed: Ayhan Kaya, Bahar Şahin, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007, s. 335- 357.

- Arnold, Fred,
Nasra M. Shah: “Asian Labor Migration to the Middle East,” **International Migration Review**, Vol.18, No.2, 1984, pp. 294-318.
- Aydın, Suavi: “Göç,” **Antropoloji Sözlüğü**, Der: Kudret Emiroğlu, Suavi Aydın, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 2003 (a), s. 341-342.
- Aydın, Suavi: “Berder,” **Antropoloji Sözlüğü**, Der: Kudret Emiroğlu, Suavi Aydın, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 2003 (b), s. 132-133.
- Berktaş, Fatmagül: **Kadın Olmak / Yaşamak / Yazmak**, 3. Basım, İstanbul, Pencere Yayınları, 1998.
- Berktaş, Fatmagül: **Tarihin Cinsiyeti**, 2. Basım, İstanbul, Metis Yayınları, 2006.
- Berktaş, Fatmagül: “Feminist Teorinin Önemli Bir Alanı: Cinsellik,” **Cogito: Feminizm Özel Sayısı**, Sayı:58, Bahar, 2009, s. 58- 72.
- Berktaş, Fatmagül: **Politikanın Çağrısı**, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010.
- Bottomore, Tom: **Marksist Düşünce Sözlüğü**, 2. Basım, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001.
- Bora, Aksu: “Kamusal alan/Özel alan: Mahrumiyet-Özgürleşme İkileminin Ötesi,” **Toplum ve Bilim**, Sayı:75, Kış, 1997, s.85- 93.
- Bora, Aksu: **Kadınların Sınıfı: Ücretli Ev Emeği ve Kadın Öznelliğinin İnşası**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2005.
- Bozok, Mehmet: “Erkek Ayrıcalıklarından Vazgeçmek Gerek,” (Çevrimiçi), www.bianet.org, 5 Kasım 2010.
- Brettell, Caroline: **Anthropology and Migration: Essays on Transnationalism, Ethnicity, and Identity**, Walnut Creek, Altamira Press, 2003.

- Brettell, Caroline: "Theorizing Migration in Anthropology: The Social Construction of Networks, Identities, Communities and Globalscapes, " **Migration Theory: Talking Across Disciplines**, Ed: Caroline B. Brettell, James F. Hollifield, New York, Routledge, 2000, pp. 97-136.
- Brettell, Caroline,
James F. Hollifield: "Introduction: Migration Theory: Talking Across Disciplines" **Migration Theory: Talking Across Disciplines**, Ed: Caroline B. Brettell, James F. Hollifield, New York, Routledge, 2000, pp. 1-26.
- Brink, Judy H.: "The Effect of Emigration of Husbands on the Status of Their Wives: An Egyptian Case," **International Journal of Middle East Studies**, Vol.23, No.2, 1991, pp. 201-211.
- Brouwer, Lenie,
Marijke Priester: "Living in Between: Turkish Women in Their Homeland and in the Netherlands," **One Way Ticket: Migration and Female Labour**, Ed: Annie Phizacklea, London, Routledge & Kegan Paul, 1983, pp.113-129.
- Castles,Stephen,
J.Mark Miller: **Göçler Çağı: Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri**, Çev: Bülent Uğur Bal- İbrahim Akbulut, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008.
- Curran, Sara R. vd.: "Gendered Migrant Social Capital: Evidence From Thailand," **Social Forces**, Vol.84, 2005, pp. 225-255.
- Çakır, Serpil: "Kadın Araştırmaları Bilimde Neleri, Nasıl Sorguluyor, Neleri Değiştirmek İstiyor?," **İnsan, Toplum, Bilim**, 4.Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi Bildirileri, Kavram Yayınları, 1996, s.305-316.
- Davidoff, Leonore: **Feminist Tarihyazımında Sınıf ve Cinsiyet**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002.

- Elkan, Walter: “Labor Migration from Botswana, Lesotho, and Swaziland,” **Economic Development and Cultural Change**, Vol.28, No.3, pp. 583-596.
- Engel, Lauren B. : **The World In Motion: Short Essays On Migration And Gender**, Geneva, International Organization For Migration (IOM), 2004.
- Engelbrektsson, Ulla-Britt: **Women left behind: A case study of some effects of Turkish emigration**, London, Curson Press, 1983.
- Erdal, Yılmaz Selim: “Homo erectus,” **Antropoloji Sözlüğü**, Der: Kudret Emiroğlu, Suavi Aydın, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 2003 (a), s. 386-390.
- Erdem, Ziya,
Şahin, Levent: “Ev Hizmetlerinde Yabancı İşgücü İstihdamı,” **Kamu-İş**, Sayı:2, Cilt:10, 2008, s. 43-78.
- Erder, Sema: “Zincirleme Göç Sürecini Yaşayan Ailelerde Kadın ve Kentsel İlişki Ağları,” **Refah Toplumunda Getto**, Ed: Sema Erder, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006 (a), s. 261-276.
- Erder, Sema: “Uluslararası Göç Sürecinde Kadının Gündeme Gelişi ve ‘Getto’daki Kadın,” **Refah Toplumunda Getto**, Ed: Sema Erder, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006(b), s. 299-320.
- Frazer, Nancy: “Kamusal Alanı Yeniden Düşünmek: Gerçekte Varolan Demokrasinin Eleştirisine Bir Katkı,” **Kamusal Alan**, Ed: Meral Özbek, İstanbul, Hil Yayınları, 2004, s. 103-132.
- Gökbayrak, Şenay: “Refah Devletinin Dönüşümü ve Bakım Hizmetlerinin Görünmez Emekçileri Göçmen Kadınlar,” **Çalışma ve Toplum**, Sayı:21, 2009, s. 55-82.

- Harding, Sandra: “Feminist Yöntem Diye Bir Şey Var mı?,” Çev: Zela Ayman, **Farklı Feminizmler Açısından Kadın Araştırmalarında Yöntem**, Ed: Serpil Çakır, Necla Akgökçe, İstanbul, Sel Yayıncılık, t.y, s.34-47.
- Hirsch, Jennifer S.: “En el Notre la Mujer Manda: Gender, Generation, and Geography in a Mexican Transnational Community,” **The American Behavioral Scientist**, Vol. 42, No.9, 1999, pp. 1332- 1349.
- Hoodfar, Homa: “The Impact of Male Migration on Domestic Budgeting: Egyptian Women Striving for an Islamic Budgeting Pattern,” **Journal of Comparative Family Studies**, Vol.28, No.2, 1997, pp. 73-98.
- Houstoun, Marion F.,
Roger G. Kramer,
Joan Mackin Baret: “Female Predominance in Immigration to the United States Since 1930: A First Look,” **International Migration Review**, Vol.18, No.4, 1984, pp. 908- 963.
- IOM: **World Migration Report 2000**, Geneva, IOM-International Organization for Migration, United Nations, 2000.
- İçduygu, Ahmet,
Kemal Kirişçi: “Introduction: Turkey’s International Migration in Transition,” **Land of Diverse Migrations: Challenges of Emigration and Immigration in Turkey**, Ed. Ahmet İçduygu, Kemal Kirişçi, İstanbul, İstanbul Bilgi University Press, 2009, pp. 1-25.
- İlkkaracan, İpek,
Pınar İlkkaracan: “1990’lar Türkiye’sinde Kadın ve Göç,” **75 Yılda Köylerden Şehirlere**, Ed: Oya Baydar, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, 1999, s. 305-322.

- Kadioğlu, Ayşe: “The Impact of Migration on Gender Roles: Findings of Field Research in Turkey,” **International Migration**, Vol.32 No.4, 1994, pp. 533-554.
- Kadioğlu, Ayşe: “Migration Experiences of Turkish Women: Notes from a Researcher’s Diary,” **International Migration**, Vol.35, No.4, 1997, pp. 537-556.
- Kandiyoti, Deniz: “Çağdaş Feminist Çalışmalar ve Ortadoğu Araştırmaları,” Çev: Neslihan Cangöz, **Farklı Feminizmler Açısından Kadın Araştırmalarında Yöntem**, Ed: Serpil Çakır, Necla Akgökçe, İstanbul, Sel Yayıncılık, 1996, s. 123-140.
- Kaya, Ayhan,
Kentel, Ferhat: **Euro-Türkler Türkiye ile Avrupa Birliği Arasında Köprü mü, Engel mi?: Almanya-Türkleri ve Fransa-Türkleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Çalışma**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005.
- Kaya, Ayhan,
Bahar Şahin: “Önsöz: Türkiye Göç Araştırmalarında Alternatif Yaklaşımlar,” **Kökler ve Yollar: Türkiye’de Göç Süreçleri**, Ed: Ayhan Kaya, Bahar Şahin, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007, s. xxi-xxxiv.
- Kergoat, Daniele: “Cinsiyete Dayalı İşbölümü ve Toplumsal Cinsiyet İlişkileri,” **Eleştirel Feminizm Sözlüğü**, Ed: Helena Hırata vd., Çev: Gülnur Acar-Savran, İstanbul, Kanat Kitap, 2009, s. 94-105.
- Khafagy, Fatma: “Women and Labor Migration: One Village In Egypt,” **MERIP Reports**, No.124, 1984, pp. 17-21.

- Kıray, Mübeccel: "The Family of the Immigrant Worker," **Turkish Workers in Europe: 1960-1975: A Socio-Economic Reappraisal**, Ed: Nermin Abadan-Unat and contributors, Leiden, E.J. Brill, 1976, pp. 210-234.
- Kofman, Eleonore: "Female 'Birds of Passage' a Decade Later: Gender and Immigration in the European Union," **International Migration Review**, Vol.33, No.2, 1999, pp.269-299.
- Koşar-Akçapar, Şebnem: "Batı Avrupa'da Yaşayan Türk 'İthal Gelinler' ve Entegrasyon Sorunları: Belçika Örneği," **Kökler ve Yollar: Türkiye'de Göç Süreçleri**, Ed: Ayhan Kaya, Bahar Şahin, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007, s. 401-420.
- Kottak, Conrad Phillip: **Antropoloji: İnsan Çeşitliliğine Bir Bakış**, Ankara, Ütopya Yayınevi, 2001.
- Kümbetoğlu, Belkıs: **Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma**, İstanbul, Bağlam Yayıncılık, 2005.
- Lamoureux, Diane: "Kamusal/Özel," **Eleştirel Feminizm Sözlüğü**, Ed: Helena Hırata vd., Çev: Gülnur Acar-Savran, İstanbul, Kanat Kitap, 2009, s. 243-248.
- Lauby, Jennifer,
Oded Stark: "Individual Migration as a Family Strategy: Young Women in the Philippines," **Population Studies**, Vol.42, 1988, pp.473-486.
- MacDonald, John S.,
Leatrice D. MacDonald: "Chain Migration, Ethnic Neighborhood Formation, and Social Networks," **An Urban World**, Ed: Charles Tilly, 2. pr., Boston, Little, Brown and Company, 1974, pp.226-236.

- Mahler, Sarah J.,
Patricia R. Pessar: "Gender Matters: Ethnographers Bring Gender from the Periphery toward the Core of Migration Studies," **The International Migration Review**, Vol.40, No.1, 2006, pp. 27-63.
- Marsella, Anthony J.,
Erin Ring: "Human Migration and Immigration: An Overview," **Migration: Immigration and Emigration in International Perspective**, Ed: Leonore Loeb Adler, Uwe P. Gielen, Westport, Conn: Praeger, 2003, pp. 3-22.
- Massey, Douglas S.,
Felipe Garcia Espana: "The Social Process of International Migration," **Science**, Vol.237, No.4816, 1987, pp.733-738.
- Massey, Douglas S.: "The Social and Economic Origins of Immigration," **The Annals of The American Academy of Political and Social Science**, Vol. 520, 1990, pp.60-72.
- Massey, Douglas S. vd.: "Theories of International Migration: A Review and Appraisal," **Population and Development Review**, Vol.19, No.3, 1993, 431-466.
- Massey, Douglas S. vd: **Worlds In Motion: Understanding International Migration at the End of the Millennium**, Oxford, Clarendon Press, 2005.
- Mathieu, Nicole Claude: "Cinsiyet ve Toplumsal Cinsiyet," **Eleştirel Feminizm Sözlüğü**, Ed: Helena Hırata vd., Çev: Gülnur Acar-Savran, İstanbul, Kanat Kitap, 2009, s. 82- 93.
- Moch, Leslie Page: "Gender and Migration Research," **International Migration Research: Constructions, Omissions and the Promises of Interdisciplinarity**, Ed: Micheal Bommers, Ewa Morawska, Aldershot, Ashgate, 2005, pp. 95- 108.

- Molinier, Pascale,
Daniel Welzer-Lang: “Kadınlık, Erkeklik, Erkeksilik,” **Eleştirel Feminizm Sözlüğü**, Ed: Helena Hırata vd., Çev: Gülnur Acar-Savran, İstanbul, Kanat Kitap, 2009, s. 236-242.
- Morokvasic, Mirjana: “Women in Migration: Beyond The Reductionist Outlook,” **One Way Ticket: Migration and Female Labour**, Ed.by. Annie Phizacklea, London, Routledge& Kegan Paul, 1983, pp.13-31.
- Morokvasic, Mirjana: “Birds of Passage Are Also Women...,” **International Migration Review**, Vol.18, No. 4, 1984, pp.886-907.
- Mutluer, Mustafa: **Uluslararası Göçler ve Türkiye: Kuramsal ve Ampirik Bir Alan Araştırması** Denizli Tavas, İstanbul, Çantay Kitabevi, 2003.
- Myntti, Cynthia: “Yemeni Workers Abroad: The Impact of Women,” **MERIP Reports**, No.124, 1984, pp. 11-16.
- Paine, Suzanne: **Exporting Workers: The Turkish Case**, London, Cambridge University Press, 1974.
- Parrado, Emilio A.,
Chenoa A. Flippen: “Migration and Gender Among Mexican Women,” **American Sociological Review**, Vol. 70, No.4, 2005, pp.606-632.
- Parrenas, Rhacel Salazar: **Servants of Globalization: Women, Migration and Domestic Work**, Stanford, Stanford University Press, 2001.
- Pateman, Carol: “Kardeşler Arası Toplumsal Sözleşme,” **Sivil Toplum ve Devlet**, Ed. John Keane, Çev. Aksu Bora, İstanbul Ayrıntı Yayınları, 1998.
- Pedraza, Silvia: “Women and Migration: The Social Consequences of Gender” **Annual Review of Sociology**, Vol. 17, 1991, pp. 303-325.

- Penninx, Rinus, "A Critical Review of Theory and Practice: The Case of Turkey," **International Migration Review**, Vol.12, No.4, 1982, pp. 781- 818.
- Penninx, Rinus,
Herman Van Renselaar: "Bugünkü Avrupa Ekonomisindeki Durgunluktan Önceki ve Sonraki Türk İşçi Göçünün Evrimi," **Göç ve Gelişme: Uluslararası İşgücü Göçünün Boğazlıyan İlçesi Üzerindeki Etkilerine İlişkin Bir Araştırma**, Ed: Nermin Abadan-Unat vd., Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, t.y., s.5-28.
- Pessar, Patricia R.,
Sarah J. Mahler: "Transnational Migration: Bringing Gender In," **International Migration Review**, Vol. 37, No. 3, 2003, pp.812-846.
- Petek, Gaye: "Avrupa'daki Türk Göçmen Kadınların Farklılık ve Benzerlikleri," **Kadın Yaşantıları**, Ed: Ayşegül Yaraman, İstanbul, Bağlam Yayınları, 2003, s. 241-251.
- Phillips, Anne: **Demokrasinin Cinsiyeti**, Çev: Alev Türker, İstanbul, Metis Yayınları, 1995.
- Portes, Alejandro: "Social Capital: Its Origins and Applications in Modern Sociology," **Annual Review of Sociology**, Vol. 24, 1998, pp. 1-24.
- Purkis, Semra: "Modern Köleler: Göçmenler," **Eğitim Bilim Toplum**, Sayı. 13, Cilt.4, 2006, s. 44-59.
- Purkis, Semra: "Türkiye'den Kuzey Kıbrıs'a Son Göçlerde Kadın İşgücünün Göçmenlik Halleri," **Eğitim Bilim Toplum**, Sayı.23, Cilt.6, 2008, s.8-37.
- Ramazanoğlu, Caroline: **Feminizm ve Ezilmenin Çelişkileri**, Ed: Fatmagül Berktaş, Çev: Mefkure Beyatlı, İstanbul, Pencere Yayınları, 1998.

- Reinharz, Shulamit: **Feminist Methods in Social Research**, New York, Oxford University Press, 1992.
- Salt, John: "A Comparative Overview of International Trends and Types, 1950-80," **International Migration Review**, Vol.23, No. 3, 1989, pp. 431-456.
- Salt, John: "The Future of International Labor Migration," **International Migration Review**, Vol.26, No. 4, 1992, pp. 1077-1111.
- Sassen, Saskia: **Globalization and Its Discontents**, New York, New Press, 1998.
- Scott, Joan W.: **Toplumsal Cinsiyet: Faydalı Bir Tarihsel Analiz Kategorisi**, İstanbul, Agora Kitaplığı, 2007.
- Selek, Pınar: **Sürüne Sürüne Erkek Olmak**, 3.bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2009.
- Stanley, Liz
- Wise, Sue: "Feminist Araştırma Sürecinde Metot, Metodoloji ve Epistemoloji," **Farklı Feminizmler Açısından Kadın Araştırmalarında Yöntem**, Ed: Serpil Çakır, Necla Akgökçe, İstanbul, Sel Yayıncılık, t.y., s.48-64.
- Stark, Oded: "Migration Decision Making: A Review Article," **Journal of Development Economics**, Vol.14, 1984, pp.251-259
- Stark, Oded,
- David Levhari: "On Migration and Risk in LDCs," **Economic Development and Cultural Change**, Vol.31, 1982, 191-196.
- Silvey, Rachel: "Power, Difference and Mobility: Feminist Advances in Migration Studies," **Progress in Human Geography**, Vol.28, No.4, 2004, pp.1-17.
- Taylor, Elizabeth: "Egyptian Migration and Peasant Wives," **MERIP Reports**, No.124, 1984, pp. 3-10.

- Tekeli, Şirin: **1980’ler Türkiye’sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar**, Ed. Şirin Tekeli, 4.bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2010.
- TİSK: **Avrupa’daki Türk Kadını: Almanya Örneğinden Hareketle Avrupa’da Yaşayan Türk Kadın Göçmenlerin Konumuna Dair Bir Analiz**, Ankara, Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu, Yayın No: 276, 2006.
- Todaro, Micheal P.: **Economic Development in the Third World: An Introduction to Problems and Policies in a Global Perspective**, London, Longman, 1997.
- Toksöz, Gülay: **Uluslararası Emek Göçü**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006.
- Uçan-Çubukçu, Sevgi: “Bilgide Dönüştürücü Özne Olarak Kadın”, **Kadın Kavramları Dizini- 42. Kütüphane Haftası Programı**, Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı, İstanbul, Nisan 2006.
- Uçan-Çubukçu, Sevgi: “Toplumsal Cinsiyet Tartışmalarının Açtığı Ufuk,” **Milliyet Sanat Dergisi**, Sayı: 576, Şubat 2007, s.102-103.
- Uçan-Çubukçu, Sevgi: “Küreselleşme ve Göç Literatürünün Kesişme Eksenini Olarak Kadın,” **10. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi**, Aralık 2009.
- UN: **International Migration Report 2002**, New York, United Nations, 2002, (Çevrimiçi) <http://www.un.org/esa/population/publications/ittmig2002/2002ITTMIGTEXT22-11.pdf>, 27 Kasım 2009.
- UNHCR: **2008 Global Trends: Refugees, Asylum-seekers, Returnees, Internally Displaced and Stateless Persons**, (Çevrimiçi) <http://www.unhcr.org/4a375c426.html>, 28 Ocak 2010.

Ünlütürk-Ulutaş, Çağla,

Kalfa, Aslıcan:

“Göçün Kadınlaşması ve Göçmen Kadınların Örgütlenme Deneyimleri,” **Fe Dergi**, Sayı:2, No.1, 2009, s. 13-28.

Üşür, Serpil:

“Liberalizmin ‘Cinsiyetten Arındırılmış Birey’i ve Feminist Eleştiri, **Mürekkep**, Haziran 1994, s. 57-61.

Yalçın, Cemal:

Göç Sosyolojisi, Ankara, Anı Yayıncılık, 2004.

Yenisey, Leyla:

“Yurt Dışına İşçi Gönderiminin Boğazlıyan İlçesi Üzerindeki Sosyal Etkileri: Boğazlıyan’ın İki Köyünde Gözlemler,” **Göç ve Gelişme: Uluslararası İşgücü Göçünün Boğazlıyan İlçesi Üzerindeki Etkilerine İlişkin Bir Araştırma**, Ed: Nermin Abadan-Unat vd., Çev: Ünsal Oskay, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, t.y, s. 351-395.

Yıldırım, Ali,

Hasan Şimşek:

Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, 6. bs., Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2006.

Zachariah, K. C.,

S. Irudaya Rajan:

“Gender Dimensions of Migration in Kerala: Macro and Micro Evidence,” **Asia-Pacific Population Journal**, Vol.16, No.3, 2001, pp. 47-70.

Zlotnik, Hania:

“The South-to-North Migration of Women,” **International Migration Review**, Vol. 29, No.1, 1995, pp. 229-254.

Amargi: 3 Aylık Feminist Dergi, Sayı. 18, Güz, 2010.

GÖÇÜN TOPLUMSAL CİNSİYET ROLLERİ ÜZERİNE ETKİSİ GÖRÜŞME FORMU

Görüşülen kişinin ikamet ettiği kasaba/köy:
Görüşülen kişinin adı:

Mülakatın yapıldığı tarih:
Toplam mülakat süresi:

1.0 GENEL BİLGİLER

- 1.1. Nerede kalyorsunuz? Çekirdek Aile () Oryantasyon Aile () Eş Aile () Akrafa () Diğer.....
- 1.2. Özellikleriniz,

Yaş	Doğum Yeri	Eğitim	Medeni Hali	Çocuk	Çalışma Durumu	İşi
	(İl-İlçe-Köy)		E EÖ A Var Yok		Çalışır Çalışmaz	
			() () () ()		() ()	
- 1.2.1. Çocuklarınız var ise cinsiyeti ve sayısı nedir? Kız () Erkek ().....
- 1.2.2. Şu anda çalışmıyorsa daha önce çalıştı mı? Evet () Hayır ()
- 1.2.2.1. Çalıştıysa işi?.....
-
-
-
- 1.3. Tarım faaliyetleri ile uğraşıyor musunuz? Evet () Hayır () Diğer.....
- 1.3.1. Tarlada hangi işleri yapıyorsunuz?.....
- 1.3.2. Bu çalışmanızın karşılığında ücret/mal alıyor musunuz? Evet () Hayır ()
- 1.3.3. Evet ise aldığınız bu ücreti/malı birine veriyor musunuz? Evet () Kime..... Hayır () Diğer.....
- 1.4. Hayvancılık Faaliyetleri ile uğraşıyor musunuz? Evet () Hayır () Diğer.....
- 1.4.1. Hangi işleri yapıyorsunuz?.....
- 1.4.2. Bu çalışmanızın karşılığında ücret/mal alıyor musunuz? Evet () Hayır () Diğer.....
- 1.4.3. Evet ise aldığınız bu ücreti/malı birine veriyor musunuz? Evet () Kime..... Hayır () Diğer.....
- 1.5. Eşinizin özellikleri,

Yaş	Doğum yeri (İl-İlçe-Köy)	Eğitim
-----	--------------------------	--------
- 1.6. Eşinizle nasıl evlendiniz? (Tanışma, kaçma, göçücü usulü, değişik yapma vb).....
- 1.7. İlk evlendiğinizde nerede ikamet ettiniz? (Ayrı ev, eşin ailesi yanı vb).....

2.0 GÖÇ

- 2.1. Eşiniz hangi ülkeye, ne zaman ve neden göç etti?.....
.....
.....
- 2.2. Eşiniz yurt dışında ne iş yapıyordu?.....
2.3. Eşinizin göç etmesine kim karar verdi?.....
2.4. Eşiniz göç etmeden önce sizin fikrinizi aldı mı?.....
2.5. Sizin Türkiye’de kalmanıza kim karar verdi?.....
2.6. Neden Türkiye’de kaldınız?.....
.....
- 2.7. Eşinizle gitmek mi isterdiniz yoksa Türkiye’de kalmak mı?.....
2.8. Çocuklarınız Türkiye’de mi yoksa eşinizle birlikte mi gittiler?.....
2.9. Çocuklarınız gittiyse / kaldıysa neden.....
.....
- 2.10. Eşiniz yurt dışına ilk defa gitmeden hemen önce nerede yaşıyordunuz?
İl-İlçe-Köy.....
Nerede? Ayrı ev () Eşin ailesinin yanında () Kendi ailesinin yanında () Diğer.....
- 2.11. Eşiniz yurt dışına gittiğinde siz nerede yaşamaya devam ettiniz?
İl-İlçe-Köy.....
Nerede? Ayrı ev () Eşin ailesinin yanında () Kendi ailesinin yanında () Diğer.....
- 2.12. Eşiniz yurt dışından döndükten sonra nerede yaşamaya devam ettiniz?
İl-İlçe-Köy.....
Nerede? Ayrı ev () Eşin ailesinin yanında () Kendi ailesinin yanında () Diğer.....
- 2.13. Eşiniz yurt dışındayken eşinizin ailesi ile birlikte kaldıysanız, kendi aileniz nerede oturuyordu ve ilişkileriniz nasıldı?.....
.....
- 2.14. Eşiniz yurt dışındayken kendi aileniz ile birlikte kaldıysanız, eşinizin ailesi nerede oturuyordu ve ilişkileriniz nasıldı?.....
.....
- 2.15. Eşiniz yurt dışındayken ayrı hanede yaşıadıysanız, kendi ailenizi ve eşinizin ailesini ne sıklıkta görüyordunuz ve ilişkileriniz nasıldı?.....
.....
.....

- 2.16. Yurt dışına eşinizin yanına hiç gittiniz mi? Evet () Hayır ()
- 2.16.1. Hangi amaçla? Tatil/Gezi () Çalışmak () Diğer.....
- 2.16.2. Neden döndünüz?
- 2.17. Eşiniz hangi sıklıkta Türkiye'ye sizi ziyarete geliyordu?
- 2.18. Eşiniz size para gönderiyor muydu? Evet () Hayır () Diğer.....
- 2.19. Parayı kime gönderir?
- 2.20. Eşinizin gönderdiği para hayatınızda ne gibi değişiklikler meydana getirdi
- 2.21. Eşinizin gönderdiği para dışında herhangi bir gelirin var mıydı? Evet () Hayır () Diğer.....
- 2.21.1. Evet ise nereden?
- 2.22. Eşiniz yurt dışındayken zorluk çektiğiniz konular var mıydı? Var () Yok () Diğer.....
- 2.22.1. Var ise neler?
- 2.23. Var ise bu konularda yardım aldığınız kişiler var mıydı? Var () Yok () Diğer.....
- 2.23.1. Var ise kimden?
- 2.24. Eşinizin yurt dışında olmasının olumlu/avantajlı yanları var mıydı? Var () Yok () Diğer.....
- 2.24.1. Var ise neler?
- 2.25. Eşiniz göç etmeden önceki yaşamınızla, yurt dışındayken olan yaşamınızı karşılaştırır mısınız.....
- 2.26. Eşiniz döndükten sonraki yaşamınızla, yurt dışındayken olan yaşamınızı karşılaştırır mısınız.....

3.0 TOPLUMSAL CİNSİYET

- 3.1.(3.2. ve 3.3.) Eşiniz yurt dışına göç etmeden önce, göç ettikten sonra ve döndükten sonraki evdeki işbölümü nasıldı?.....
.....
.....
.....
3.4.Eşiniz yurt dışına göç ettikten sonra sizi birine emanet etti mi? Evet () Hayır () Diğer.....
3.4.1Evet ise kime?
3.5. Eşiniz yurt dışına çıktıktan sonra daha önceden yaptığı işleri yapması ve karar verdiği konularda sizi yönlendirmesi için herhangi bir akraba/tanındık ile anlaştı mı?
Evet ()Kiminle..... Hayır () Diğer.....
- 3.6.Herhangi bir yere giderken eşinizden izin alıyor musunuz? Göçten önce Göçten sonra Dönuştten sonra
Evet () Hayır () Evet () Hayır () Evet () Hayır ()
- 3.7.Eşiniz yurt dışındayken herhangi bir yere giderken izin aldığınız kişi/kişiler var mı(ydı)? Evet () Hayır ()
3.7.1.Evetse kim?
- 3.8. Köy dışına çıkıyor musunuz? Göçten önce Göçten sonra Dönuştten sonra
Evet () Hayır() Evet () Hayır () Evet () Hayır ()
- 3.9. Yurt dışına gittikten sonra eşinizin size karşı duygu, düşünce ve davranışları değişti mi?.....
.....
.....
.....
3.10. Eşiniz yurt dışına gittikten sonra kendi ailenizin size karşı duygu, düşünce ve davranışları değişti mi?.....
.....
.....
.....
3.11. Eşiniz yurt dışına gittikten sonra eşinizin ailesinin size karşı duygu, düşünce ve davranışları değişti mi?.....
.....
.....
.....
3.12. Eşiniz yurt dışına gittikten sonra köydeki diğer kadınlarla aranız nasıl oldu?.....
.....
.....
.....

- 3.13. Dönüp kendinize baktığınızda eşiniz yurt dışındayken sizin duygu, düşünce ve davranışlarınızda herhangi bir değişim oldu mu?.....
-
- 3.14. Eşi yurt dışına gitmemiş olan kadınlarla kendinizi karşılaştırır mısınız?.....
-
-
-

Toplumsal Cinsiyet Kanaatleri

- 3.15. Tercih şansınız olsaydı çocuğunuzun cinsiyetinin ne olmasını isterdiniz? Kız () Erkek () Fark etmez () Diğer.....
- 3.15.1.Neden?.....
- 3.16. Bir kadın hangi özelliklere sahip olmalıdır?.....
-
- 3.17. Bir erkek hangi özelliklere sahip olmalıdır?.....
-
- 3.18. İşler kadın/erkek işi olarak ayrılabilir mi? Evet () Hayır () Diğer.....
- 3.18.1. Evetse nasıl?.....
-
- 3.19. Kadın ve erkek hak ve özgürlükler bakımından eşit olmalı mıdır? Evet () Hayır () Diğer ().....
- 3.19.1. Neden.....
-
- 3.20. Bir kadın eşinin izni olmadan her hangi bir yere gidebilmeli mi? Evet () Hayır () Diğer ().....
- 3.20.1. Neden.....
- 3.21. Bir kadın eşi istemezse çalışmamalı mıdır? Evet () Hayır () Diğer ().....
- 3.21.1. Neden.....
- 3.22. Kadın eşinin her sözünü dinlemeli mi? Evet () Hayır () Diğer.....

3.22.1.Neden.....

.....

3.23. Kadın ve erkek arasında duygu, düşünce, akıl, güç konularında doğuştan gelen farklılıklar var mıdır? Evet () Hayır () Diğer.....

3.23.1.Neden,nasıl.....

.....

3.24.Erkeklerin bazı konularda kadınlara göre daha ayrıcalıklı bir konumda olduğunu düşünüyor musunuz? Evet () Hayır () Diğer.....

3.24.1. Evetse nasıl, hangi konularda.....

.....

3.25. Kadınların bazı konularda erkeklere göre daha ayrıcalıklı bir konumda olduğunu düşünüyor musunuz? Evet () Hayır () Diğer.....

3.25.1. Evetse nasıl, hangi konularda.....

.....

4.0 TOPLUMSAL CİNSİYETİN BİR SONRAKİ NESLE AKTARIMI

Görüşülen kişinin kız çocuğu var ise;

4.1. Yaşı	Doğum Yeri	Eğitimi	Medeni Hali	Çalışma Durumu	İşi
.....					
.....					
.....					
.....					
.....					

4.2. Kızınızı büyütürken ona hangi özellikleri (davranış, huy vb.) kazandırmaya gayret ettiniz?.....

.....

4.3. Kızınızı büyütürken ona verdiğiniz nasihatler nelerdi?.....

.....

4.4. Kızınızın geleceği hakkında neler düşünüyordunuz?.....

4.5. Günlük işlerinizde kızınızdan yardım alır mısınız? Evet () Hayır () Diğer.....

4.5.1. Evet ise hangi işlerde.....

4.6. Kızınızın okuyup meslek sahibi olmasını ister mısınız?.....

4.7. Kızınızın farklı bir şehirde okumasına izin verir misiniz?.....

4.8. Eşinizin yurt dışında olmasının kızınızın üzerinde herhangi bir etkisi oldu mu? Evet () Hayır () Diğer.....

Görüşülen kişinin erkek çocuğu var ise;

4.9. Yaşı Doğum Yeri Eğitimi Medeni Hali Çalışma Durumu İşi

4.10. Oğlunuzu büyütürken ona hangi özelliklikleri (davranış, huy vb.) kazandırmaya gayret ettiniz?.....

4.11. Oğlunuzu büyütürken ona verdiğiniz nasihatler nelerdi?.....

4.12. Oğlunuzun geleceği hakkında neler düşünüyordunuz?.....

4.13. Günlük işlerinizde oğlunuzdan yardım alır mısınız? Evet () Hayır () Diğer.....

4.13.1. Evet ise hangi işlerde.....

4.14. Oğlunuzun okuyup meslek sahibi olmasını ister mısınız?.....

4.15. Oğlunuzun farklı bir şehirde okumasına izin verir misiniz?.....

4.16. Eşinizin yurt dışında olmasının oğlunuzun üzerinde herhangi bir etkisi oldu mu? Evet () Hayır () Diğer.....